

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**1844 – 1845 YILLARINA AİT TEMETTUAT
DEFTERLERİNE GÖRE TOSYA KAZASI'NIN
SOSYO-EKONOMİK DURUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hamdi DİLSİZ

**Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : İslam Tarihi**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ

HAZİRAN – 2010

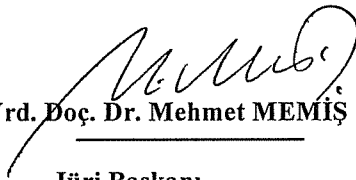
T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1844 – 1845 YILLARINA AİT TEMETTUAT
DEFTERLERİNE GÖRE TOSYA KAZASI'NIN
SOSYO-EKONOMİK DURUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hamdi DİLSİZ

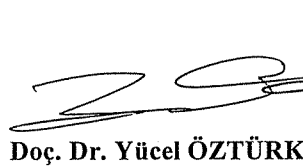
Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : İslam Tarihi

Bu tez 28.06.2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ

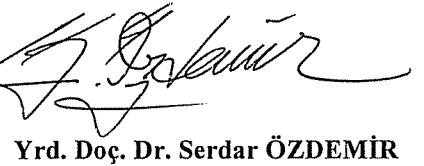
Jüri Başkanı

Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Yücel ÖZTÜRK

Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Serdar ÖZDEMİR

Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hamdi DİLSİZ

28.06.2010

ÖNSÖZ

Tanzimat Fermanının ilanı ile Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve mali yapısında köklü değişiklikler yapılmıştır. Özellikle mali alanda yapılan reformlar ön plana çıkmaktadır. Fermanda iltizam usulünün kaldırılarak vergilerin devlet tarafından toplanması ve herkesin iktisadi imkanları ölçüsünde vergilendirilmesi prensibi kabul edilmiştir. Yine fermanda bunu gerçekleştirecek adaletli bir vergi sisteminin tesisinden bahsedilmektedir.

İşte buna paralel olarak Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Tanzimatın uygulandığı vilayetlerde yaşayan yurttaşların ödeyeceğı verginin belirlenmesi için muhassıl-ı emval ya da kısaca muhassıllar (vergi tahsildarı) görevlendirilmiştir. Muhassıllar aracılığıyla kasaba, kaza, köy ve mahallelerde yaşayan kişilerin, yıllık ödeyecekleri vergilerin tespitine yönelik yapılan bu çalışmaya temettuat sayımı, bu bilgilerin kaydedildiğı defterlere de temettuat defterleri denilmektedir.

Bu defterler XIX. yy. ortaları Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi açısından çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Her ne kadar iktisadi amaçlarla tertip edilseler de; muhteva olarak, o döneme ait birçok sosyal ve kültürel izler bulmak mümkündür.

Bu çalışmada, Tosya Kaza'sının XIX. yy. sosyo-ekonomik profili ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken Tosya kazasına ait 1845–46 yıllarında tanzim edilmiş temettuat defterlerinden istifade edilmiştir.

Konunun seçiminde ve çalışmalarım esnasında yardımcı olan teşvik ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ ve bölüm başkanımız Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK'e ve emeğı geçen tüm hocalarım ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TEMETTUAT DEFTERLERİ	11
1.1. Temettuat Sayımları Ve Temettuat Defterleri	11
1.1.1. Temettuat Sayımları	11
1.1.2. Temettuat Defterlerinin Genel Özellikleri	13
1.1.3. Türkiye’de Yapılmış Öncü Çalışmalar	15
1.2. Tosya Kazası Temettuat Defterleri	16
1.2.1. Defterlerin Şekil Açısından İncelenmesi	16
1.2.2. Defterlerde Tespit Edilen Yanlışlıklar	20
BÖLÜM 2: SOSYAL HAYAT	21
2.1. İdari Yapı	21
2.1.1. Kaza Yönetimi	21
2.1.2. Muhtarlık Teşkilatı	22
2.2. Demografik Yapı	23
2.2.1. İskân Yerleri	26
2.2.2. Nüfus Yoğunluğu	27
2.2.3. Gayrimüslimler	29
2.3. Hane Reislerine Ait İsimler	29
2.4. Unvanlar	32
2.5. Lakaplar	33
2.5.1. Memleket Bildiren Lakaplar	33
2.5.2. Fiziki Görünüşe Atfedilen Lakaplar	34

2.5.3. Hane Reisinin Mesleğini Belirten Lakaplar	34
2.5.4. Akrabalık Bildiren Lakaplar	34
2.6. Meslekler.....	35
2.6.1. Faaliyet Alanına Göre Mesleklerin Sınıflandırılması	45
BÖLÜM 3: ZİRAİ FAALİYETLER.....	48
3.1. Tarım.....	48
3.1.1. Tarım Alanlarının Dağılımı.....	49
3.1.2. Yetiştirilen Tarım Ürünleri.....	53
3.1.2.1. Tahıllar	53
3.1.3. Tarım Ürünlerinin Değerleri	54
3.2.1. Büyükbaş Hayvanlar	55
3.2.2. Çift Öküzleri.....	56
3.2.3. Binek ve Yük Hayvanları	57
3.2.4. Küçükbaş Hayvancılık	58
3.2.5. Arıcılık.....	59
BÖLÜM 4: İKTİSADİ DURUM	62
4.1. Genel Yapı	62
4.2. Tosya Kazasında Gelir Dağılımı.....	63
4.2.1. Kaza ve Köylere Göre Gelir Dağılımı.....	63
4.2.2. Mesleklere Göre Gelir Durumu.....	65
4.2.3. Faaliyet Alanlarına Göre Gelir Dağılımı.....	68
4.3. Vergiler	70
4.3.1. Kaza Merkezi Ve Köylere Göre Vergi Miktarı.....	71
4.3.2. Mesleklere Göre Vergi Dağılımı	72
4.3.3. Faaliyet Kollarına Göre Ödenen Vergiler	75
4.3.3.1. Zirai Faaliyetlerle Meşgul Olanlar	75
4.3.3.2. Üretim Yapanlar	76
4.3.3.3. Hizmet Üretenler	76
4.3.3.4. Fiziki İşgücü Gerektiren Meslekler.....	76
4.3.3.5. Ticaretle Uğraşanlar	76

4.3.3.6. Kamu Hizmeti Yürütenler.....	76
4.3.3.7. Tasnif Dışı Olanlar.....	76
4.3.4. Vergi Çeşitlerine Göre Alınan Vergi Miktarları	77
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	82
EKLER.....	86
ÖZGEÇMİŞ.....	96

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Ans.	: Ansiklopedi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
H.	: Hicri
K.	: Köy
M.	: Miladi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Md.	: Madde
Mh.	: Mahalle
ML.VRD.TMT.	: Maliye Nezareti Temettuat Defterleri
No.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Ünv.	: Üniversite
Yay.	: Yayınları

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Köy ve Mahallelerin Tahmini Nüfusu	25
Tablo 2. Kaza Merkezi ve Köylerin Tahmini Nüfusu	27
Tablo 3. 1903 Yılında Bazı Kazalardaki Gayrimüslim Sayıları.....	29
Tablo 4. Hane Reislerinin İsimleri	30
Tablo 5. Ciğge Karyesinde Aynı Aile Adını Taşıyanlara Ait Tablo.....	35
Tablo 6. Kaza Merkezi ve Köylerde Mevcut Meslekler ve Sayıları	36
Tablo 7. Köylerdeki Meslekler ve Sayıları.....	39
Tablo 8. Kaza Dışına Göç Eden Hane Reisleri ve Sayıları	41
Tablo 9. Kaza Merkezindeki Meslekler ve Sayıları	42
Tablo 10. Mesleklerin Faaliyet Alanlarına Göre Sınıflandırılması.....	45
Tablo 11. Mezru ve Gayrimezru Arazilerin Köy ve Kaza Ölçeğinde Dağılımı.....	49
Tablo 12. Kaza Genelinde Mezru Alanların Dağılımı	50
Tablo 13. Kaza Merkezinde Mezru Arazinin Dağılımı.....	51
Tablo 14. Köylerdeki Mezru Arazilerin Dağılımı.....	52
Tablo 15. Kaza Merkezi ve Köylerde Hane Başına Düşen Ekili Arazi	52
Tablo 16. Kaza Merkezi ve Köylerde Büyükbaş Hayvan Sayısı	56
Tablo 17. Kaza Genelindeki Çift Öküzü Dağılımı	57
Tablo 18. Kaza Genelinde Binek ve Yük Hayvanları Miktarı	58
Tablo 19. Kaza Genelinde Küçükbaş Hayvan Sayısı	59
Tablo 20. Kaza Genelinde Arı Kovanı Sayıları.....	59
Tablo 21. Kazadaki Zirai Faaliyetler	60
Tablo 22. Köy ve Mahallelere Ait Toplam Gelirler	63
Tablo 23. Mesleklere Göre Toplam Gelirler	66
Tablo 24. Faaliyet Alanlarına Göre Toplam Gelir Miktarları	69
Tablo 25. Kaza Merkezinde ve Köylerde Çeşitlerine Göre Vergi Miktarları	71
Tablo 26. Mesleklere Ait Vergi Dağılımı.....	72
Tablo 27. Faaliyet Alanlarına Göre Vergi Miktarları.....	75
Tablo 28. Vergi Çeşitlerine Göre Köy ve Mahallelerde Vergi Miktarları	77

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Kaza Merkezi ve Köylerdeki Nüfus Yoğunluğu Grafiği.....	28
Şekil 2. Kaza Genelindeki Mesleklerin Sınıflandırılması Grafiği.....	46
Şekil 3. Mezru – Gayrimezru Arazilerin Dağılımı Grafiği.....	49
Şekil 4. Kaza Genelindeki Hayvan Sayılarının Dağılımı Grafiği.....	55
Şekil 5. Faaliyet Alanlarına Göre Gelirlerin Dağılımı Grafiği	69

Tezin Başlığı: 1844-1845 Yıllarına Ait Temettuat Defterlerine Göre Tosya Kazası'nın Sosyo – Ekonomik Durumu	
Tezin Yazarı: Hamdi DİLSİZ	Tezin Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ
Kabul Tarihi: 28.06.2010	Sayfa Sayısı: viii (Ön Kısım) + 86 (Tez) + 10 (Ek)
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları	Bilim Dalı: İslam Tarihi
<p>Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda gerçekleştirilen ıslahatlar hızı ve mahiyeti açısından öncelikle göre farklılık arz etmektedir. Tanzimatın ilanından sonra mali alanda düzenlemeler yapılmış, daha önce değişik adlarla ve değişik şekillerde alınan vergiler basitleştirilerek temettu vergisi adı altında tahsil edilmiştir. Halkın vergiye konu olan emlak, arazi ve kazançlarının tespiti için temettuat sayımları yapılmış ve bu sayımlar defterlere kaydedilmiştir. Temettuat defterleri adı verilen bu belgeler Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunmaktadır. Temettuat defterleri ait olduğu bölgenin sosyo-ekonomik özellikleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu çalışmada Tosya Kazası'na ait 67 adet temettuat defterinden istifade edilerek kazanın XIX. yüzyıl ortalarındaki sosyal ve ekonomik durumu değerlendirilmiştir. "1844–1845 Yıllarına Ait Temettuat Defterlerine Göre Tosya Kazası'nın Sosyo – Ekonomik Durumu" adını taşıyan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.</p> <p>Giriş Bölümünde temettuat çalışmalarının arka planını oluşturan Tanzimat dönemi mali politikalarından ve düzenlemelerinden bahsedilmiştir.</p> <p>Birinci Bölümde Osmanlı Devleti'nde yapılan temettuat sayımlarının genel özelliklerinden bahsedilmiş ve daha sonra Türkiye'de yapılan temettuat çalışmalarına yer verilmiştir. Bölümün ikinci kısmında Tosya Kazası temettuat defterlerinin şekil ve muhteva açısından incelemesi yapılmıştır.</p> <p>İkinci Bölümde Tosya Kazasının sosyal yapısı incelenmiştir. Kazadaki mevcut yerleşim yerlerinin sayısı ve isimleri, tahmini nüfusları, hane reislerinin isimleri, unvan ve lakapları, meslekleri değerlendirilmiştir.</p> <p>Üçüncü Bölümde kazadaki zirai faaliyetlerden bahsedilmiştir. Yetiştirilen tarım ürünleri ve çeşitleri, köy ve mahallelerdeki tarım arazilerinin miktarı belirlenmiştir. Yine kazada yetiştirilen hayvan sayısı ve çeşitleri köy ve kaza ölçeğinde bunların sayıları ortaya konmuştur.</p> <p>Dördüncü Bölümde ise kazanın iktisadi yapısı ele alınmıştır. Hanelerin gelir durumları, mesleklere ve yerleşim yerlerine göre gelir dağılımı, vergi çeşitleri, mesleklere ve yerleşim birimlerine göre ödenen vergi miktarları incelenmiştir.</p> <p>Çalışmanın konusu olan Tosya Kazası temettuat defterlerinde yer alan bilgiler konularına göre tasnif edilmiş ve tablolardan istifade edilerek değerlendirme yapılmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Tosya Kazası, Temettuat Defterleri, Tosya Tarihi	

Title of The Thesis: The Socio Economic Situation of Tosya County According To Temettuat Notebooks Belong To 1844-1845	
Author: Hamdi DİLSİZ	Supervisor: Assist. Prof.Dr. Mehmet MEMİŞ
Date: 28.06.2010	Nu of Pages: viii (Pre Text) + 86 (Main Body)+ 10(app.)
Department: İslamic History and Arts	Subfield: İslamic History
<p>The reforms implemented by Ottoman Empire at XIXth century differ in terms of duration and property when compared to ones done before. After the declaration of reforms some regulations were done on financial system and taxes having different names and forms were simplified by uniting them under the name of 'Temettu tax'. In order to determine people's estate, terrain and income, Temettuat studies were done and those studies were saved to documents. This documents are called 'Temettuat Notebooks'. They are kept at the Premiership of Ottoman Archieves. Beside these benefits, those documents give crucial socio economic knowledge about regions they are related to.</p> <p>In this study, 67 temettuat notebooks were examined in order to have socio economical information about Tosya County at the middles of 19th century. Those notebooks belong to years 1844-1845 and this thesis having the name of 'The Socio Economic Situation of Tosya County According To Temettuat Notebooks Belong To 1844-1845' consists of four parts.</p> <p>In the entrance part, main topic is financial policies and regulations at the period of reforms preparing convenient background to the Temettuat notebooks.</p> <p>In the first part, general properties of Temettuat studies conducted at Ottoman Empire are mentioned. Then, Temettuat studies done at Turkey are placed. At the second part of this part Temettuat Notebooks of Tosya County are studied in terms of form and content.</p> <p>In the second part, social situation of Tosya county is investigated. When this investigation is done, numbers and names of settlements, estimated population and names, nicknames, apellations and occupations of chieftains of families are evaluated.</p> <p>In the third part, agricultural activities in this county are discussed. Agricultural products produced in this county and their types and amount of agricultural lands on villages and districts are designated. What is more, numbers and types of animals kept in this county and detailed information for each village are noted.</p> <p>In the fourth part, economical structure of Tosya County is studied. Incomes of families, distributions of incomes according to occupations and settlements, tax types and amount paid at different occupations and settlements are explained.</p> <p>Information in the Temettuat Notebooks related to Tosya County that is the main topic of thesis is grouped considering topics and charts are used to evaluate mentioned information.</p>	
Keywords: Tosya County, Temettuat Notebooks, History of Tosya	

GİRİŞ

Doğrudan doğruya veya vasıta ile izler bırakmış olan yahut görülebilecek izleri kaybolmuş her düşünüş ve her fiil tarih için kaybolmuş demektir. Hiçbir vakit olmamış gibidir. Vesikalar bulunmadıkça beşeriyetin geçmiş zamanlarından pek geniş devirlerinin tarihi hiçbir vakit bilinmeyecektir. Çünkü vesikaların yerini hiçbir şey tutamaz, vesikalar olmayınca tarih yoktur.¹ Tarihi hadiselerde vesikalar çok önemlidir. Vesikalar olmadan tarih için bilimsellikten bahsetmek mümkün değildir.

Tarih bir kurgudur ve parçaların birleşmesiyle bir bütünlük arz eder. Bir devletin tarihi onu meydana getiren büyük - küçük, yakın – uzak bütün köy ve şehirlerinden bağımsız düşünülemez. Tarih çalışmaları içerisinde bölgesel anlamda yapılan çalışmaların önemi gün geçtikçe daha da artmaktadır. Şehir ve bölge tarihleri aynı zamanda ait olduğu toplumun tarihidir.

Üzerinde yaşamış olduğumuz topraklarda altı asırdan fazla hüküm sürmüş bir devleti daha iyi anlayabilmek için o devletin toplum yapısını, sosyal ve ekonomik hayatını iyi analiz etmek gerekir. Osmanlı Devleti'nin daha iyi anlaşılabilmesi için siyasi tarihinin yanında sosyo-ekonomik yapısının da iyi bilinmesi gerekmektedir.

Tanzimat Fermanının ilanı ile Osmanlı Devleti'nde başta askeri ve mali alanlar olmak üzere birçok alanda köklü değişiklikler yapılmıştır. Özellikle bu dönemde mali alanda yapılan reformlar ön plana çıkmaktadır. Fermanla iltizam usulünün² kaldırılarak vergilerin devlet tarafından toplanması ve herkesin iktisadi imkanları ölçüsünde vergilendirilmesi prensibi kabul edilmiştir. Yine fermanla bunu gerçekleştirecek adaleli bir vergi sisteminin tesisinden bahsedilmektedir.³

Fermanla kabul edilen “herkesten maddi imkanları nispetinde vergi tahsil olunması” prensibi gereğince tanzimatın uygulandığı bölgelerde halkın emlak, arazi ve temettuatını tespit etmek ve ona göre vergilendirmek amacıyla 1844 - 1845 yıllarında bir tahrir çalışması yapılmıştır. Bu tahrir çalışmaları XIX. yüzyıl ortaları Osmanlı

¹ V. Langlois ve Seignobos, *Tarih Tetkiklerine Giriş*, Çev.:Galip Ataç, T.C.Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1937, s.14

² İltizam bir bölgenin vergi gelirlerinin devlet yöneticilerine ya da asker sınıfından kimselere artırma yoluyla satılmasıdır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., C.2,s.57

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., c.5, Ankara 1988, s.177

sosyal ve iktisadi tarihi açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Bu çalışmada 1844 – 1845 yıllarında Ankara Vilayeti Kengiri (Çankırı) Kaymakamlığına bağlı Tosya Kazası'na ait 67 adet temettuat defteri incelenmiştir. Defterlerde bulunan bilgilerden yararlanılarak kazanın sosyo-ekonomik profili ortaya konmaya çalışılmıştır. Meselenin daha iyi anlaşılması açısından temettuat sayımlarının arka planını da göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun için bu sayımların ekonomik ve hukuki temellerinin dayandığı Tanzimat Fermanı'nı ve bunu ortaya çıkaran amilleri incelemek uygun olacaktır.

Tanzimat kelimesi, “düzme, düzenleme, sıraya koyma” anlamına gelen Arapça “tanzim” kelimesinin çoğuludur. XIX. Yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen ıslahat hareketlerinin karşılığında kullanılan bir deyim olan tanzimat, 3 Kasım 1839'da Tanzimatı Hayriye Fermanı'nın ilanı ile başlayan 1870'li yıllara kadar devam eden ıslahat hareketlerini ve bu süreci ifade etmektedir.¹ Daha geniş anlamıyla tanzimat kavramı Osmanlı devlet teşkilatında ve devlet-toplum ilişkilerinde yapılan bütün düzenlemeleri ifade eder. Bu açıdan III. Selim ve II. Mahmut dönemi ıslahatlarını da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Diğer taraftan bu ıslahatların II. Meşrutiyete (1908) kadar devam ettiğini göz önünde bulundurarak dönemin 1908 yılına kadar sürdüğünü savunanlar da bulunmaktadır.²

XVI. yüzyıl, Osmanlı Devleti için dönüm noktasıdır. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren iç ve dış faktörlerin etkisiyle devlet mekanizması işlevini yerine getiremez duruma gelmiştir.³ XVII. yüzyılın başından itibaren yönetimde köklü değişiklikler yapılması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu yüzyılın sonunda batının askeri alanda üstünlüğü kabul edilmiş ve bu tarihten sonra batıya yönelik başlamıştır.⁴ Ancak dönemin yöneticileri devlet teşkilatında yapmak istedikleri ıslahatları “askeri” ve “mali” konularla sınırlanmışlardır.⁵ Devlet, kuruluşu bakımından bir fetih devleti

¹ Ali Sevim ve Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi – Osmanlı Dönemi (1730-1861)*, TTK Yay., Ankara 1992, s.237; Komisyon, “Tanzimat Md.”, *Yeni Türk Ans.*, Ötüken Yay., c.10, İstanbul 1985, s.3956,

² Durmuş Yılmaz, *Osmanlı'nın Son Yüzyılı, Çizgi Kitabevi*, Konya 2004, s.124

³ H. Roderic Davison, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876*, Çev.: Osman Akınbay, İstanbul 2005, s.15-16; İlber Ortaylı, “XIX. Asır Uzak-Yakın Tarihimiz”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 31, Ankara 2000, s.200

⁴ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye-Gaziler İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü 1280-1808*, Çev.: Mehmet Harmancı, e yayınları, İstanbul 1982, s.307

⁵ Davison, s.22-50

niteliği taşıdığı için güçlü ve düzenli bir orduya ihtiyaç vardı. Bu ordunun temini için de kuvvetli bir ekonomi gerekiyordu. Bu sebeplerden dolayı yapılan bütün ıslahatlar bu iki alanda gerçekleşmiştir.¹ III. Selim'e kadar yapılan ıslahat hareketleri geleneksel devlet anlayışına dayanan bir nitelik arz etmekteydi ve batı tesirinden uzaktaydı. Bu ıslahat faaliyetleri uygulama açısından XIX. yüzyıla kadar padişah ya da sadrazamların ferdi gayretlerinden öteye geçmemiştir. Tanzimata kadar Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahatlarda başarı sağlanamamasının diğer bir nedeni de bu ıslahatların sadece çöküşü engellemek amacıyla gerçekleştirilmesi, günü kurtarma gibi pratik çözümler peşinde olan devlet adamlarının bu yenilikleri halka yansıtamamasıdır.²

III. Selim döneminde ıslahatlar farklı bir boyut kazanmıştır. Her ne kadar III. Selim bu ıslahatları kişisellikten kurtarıp ulema ve ümeranın desteğini de alarak ülke geneline yaymak istese de yaptığı ıslahatlar daha çok askeri alanda olduğu için o da pek başarılı olamamıştır. Ancak III. Selim ve II. Mahmut dönemi hızı ve mahiyeti açısından tanzimatın başlangıç noktası kabul edilebilir.³

Osmanlıda ıslahat hareketlerinin ana nedeni batının dünya üzerinde değişen konumu ve bunun Osmanlı Devleti üzerindeki etkisidir. XVI. yüzyıldan itibaren İngiltere başta olmak üzere Avrupa'da modern üretim teknolojileri ön plana çıkmış ve buna bağlı olarak dış pazarlara yönelik yeni bir üretim tarzı ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu yeni tarz üretim biçimi, XV. ve XVI. yüzyıllardaki Rönesans hareketinin yol açtığı sanayi devrimiyle birleşerek, sanayi kapitalizmi haline dönüşmeye başlamıştır. Üretim hacminin artması, sermaye yatırımlarının çoğalması süreci batının teknolojik üstünlüğünü doğurmuştur.⁴

Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleriyle ulus devletlerinin ortaya çıkması, toplum üzerindeki kilise baskısının etkisini yitirmesi, coğrafi keşifler ve sömürgecilik faaliyetleri gibi gelişmelere Osmanlı Devleti'nin duyarsız kalması, batı karşısında konumunun batı lehinde değişmesine neden olmuştur. Arka arkaya gelen askeri başarısızlıklar da Osmanlı Devleti'nin batılı ülkeler karşısında gücünü iyice yitirmeye

¹ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yay., İstanbul 1992, s.36

² Eryılmaz, s.37

³ Şevket Pamuk, *Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.199; Shaw, s .351-352

⁴ Eryılmaz, s.18-60

başladığını göstermektedir. XVII. yüzyıldan başlayarak bu gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti'nin uluslararası alanda üstünlüğünü kaybetmesi ve her alanda yenilgiye uğraması, içeride ise devlet kurumlarının zamanın ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olmaması, devletin maddi ve manevi gücünü yitirmesi geniş bir ıslahat hareketini zorunlu hale getirmiştir.¹

1789 Fransız İhtilali ile Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçik hareketlerinden Osmanlı Devleti'nde nasibini almıştır. Özellikle Avrupa devletlerinin dini unsurları kullanarak azınlıkları kışkırtmaları ve hıristiyan tebaanın haklarını korumak bahanesi ile Osmanlı Devleti'ne yaptığı baskılar ıslahat yapma zorunluluğunu doğurmuştur.² Rusya'nın Balkanlardaki etnik milliyetçiliği körüklemesi ve Bulgarları isyana teşvik etmesi, Osmanlı Devleti'ndeki Rum ve Ortadoksların dini haklarını gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale etmesi, Fransa ve İngiltere'nin de aynı gerekçelerle Osmanlı üzerinde baskı kurmaları, devleti uluslararası alanda zor durumda bırakmıştır.³

Yukarıda bahsedilen sebepler dışında II. Mahmut döneminde vuku bulan birtakım iç ve dış gelişmeler bu ıslahat sürecini hızlandırmıştır. Bu gelişmelerden belki de en önemlisi Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı elde etmiş olduğu başarılarıdır. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa Fransızların yardımı ile birçok reform yapmış ve bölgesinde güçlenmiştir. Paşa Mora isyanını bastırması karşılığında Girit valiliği ile ödüllendirilmiş fakat o, Suriye valiliğini de istemiştir. Bu isteği saray tarafından reddedilince Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasında savaş çıkmıştır.⁴ Osmanlı Devleti bu savaşta mağlup olmuş ve devletin bir valisine mağlup olması da devletin ne kadar zor durumda olduğunu ortaya koymuştur.⁵ Mehmet Ali Paşa'nın yapmış olduğu reformlarla elde etmiş olduğu başarılar Osmanlı idarecilerinin dikkatini çekmiş ve bu olay devlet içerisinde ıslahat fikirlerinin daha da açık bir şekilde dile getirilmesine neden olmuştur.⁶

¹ Eryılmaz, s. 79-91

² Eryılmaz, s.87-88

³ İsmail Soysal, "Fransız Devriminin Osmanlı İmparatorluğundaki Yankıları", *Yeni Türkiye Dergisi*, S.31, Ankara 2000, s.230

⁴ H. Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1989, c.11, s.413-421

⁵ B. J. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, c.9, s.393-397

⁶ Tanzimat hakkında daha teferruatlı bilgi için bkz. H. Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1989, c.11, s.430-450

Yukarıda belirtilen nedenler dışında, Mısır meselesiyle bağlantılı olarak 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Anlaşması ve aynı yıl Fransa ile imzalanan ticaret anlaşması ve anlaşmalarda bu ülkelere tanınan ticari imtiyazlar ülke ekonomisini daha da zor duruma sokmuştur.¹ Bu anlaşmaları müteakiben bu devletler Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını da artırmışlardır. Bütün bu gelişmelere karşı içeride ise geleneksel devlet yapısının çöküşü Osmanlı Devlet adamlarını bir takım ıslahatlar yapmaya zorlamıştır.²

Yukarıda saydığımız sebeplere binaen gerçekleştirilen ıslahatların ve hazırlanan Tanzimat Fermanı'nın amacı, çeşitli iç ve dış olayların etkisi ile işlemez hale gelen devlet idaresini yenileştirerek devlet otoritesini etkin kılmak, hak ve hürriyet eşitliğine dayalı bir yönetim oluşturmaktır.

Böylece Osmanlı Devleti'nde III. Selim döneminde başlayan, II. Mahmut döneminde daha katı ve kararlı şekilde yürütülen ve Sultan Abdulmecid döneminde Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile hız kazanan ıslahat hareketleri ile, ülkenin kapıları batıya açılmış oldu. Öncelikle askeri, idari ve mali alanlarda yapılan değişikliklerle, merkezi idarenin güçlenmesi ve devlet otoritesinin ülkenin her yerinde hakim kılınması hedeflenmiştir. Tüm bu gelişmeler, Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan kurtuluşunun, yalnızca askeri ve teknik ıslahatlarla mümkün olamayacağı fikrini doğurmuştur.

Tanzimat Fermanının ilanında şüphesiz en fazla çaba harcayan kişi Mustafa Reşit Paşa'dır. Sultan Abdulmecid döneminde Hariciye Nazırı olan Mustafa Reşit Paşa batı hayranıdır. Elçilik yaptığı Paris ve Londra'da bu ülkelerin yönetim sistemlerini yakından inceleme imkanı bulmuştur. "Tanzimat-ı Hayriye" adıyla hazırlanmış olduğu ıslahat programını II. Mahmut'a sunmuştur. Bu ıslahatların hazırlanışı ve uygulanmasını sağlamak amacıyla 24 Mart 1838'de Meclis-i Vala'yı Ahkam-ı Adliye kurulmuş ve bu meclis ilk toplantısını 31 Mart 1838'de gerçekleştirmiştir. İçerik olarak Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndaki birçok esas bünyesinde bulunduran bu programla padişahın birçok yetkisi bu meclise devredilmekteydi. II. Mahmut burada alınan kararları önem sırasına göre uygulamaya koymuş ve bu Meclis'in yetkilerini

¹ Eryılmaz, s.84-85

² Eryılmaz,, s.30

çiğnememeye özen göstermiştir.¹

II. Mahmut'un vefatında Mustafa Reşit Paşa, İngiltere'de bulunuyordu. Abdülmecid tahta çıktığında İstanbul'a gelerek yeni ıslahat hazırlıklarına başladı. Mustafa Reşit Paşa, devlet yönetiminin her din ve mezhepten tebaanın hak ve hürriyetlerini güvenceye alacak ve kanun hakimiyetini tesis edecek şekilde yeniden düzenlenmesini istiyordu. Bu düzenlemeleri öngören bir ferman yayınlanması halinde, batılı ülkelerin hıristiyan tebaanın haklarını bahane ederek, Osmanlı'nın içişlerine karışmayacağına, düzenin yeniden sağlanacağına ve böylece çöküşün duracağına inanıyordu. Reşit Paşa, bu konuda Sultan Abdülmecid'i ikna etmiştir. Sultan fermanın hazırlanmasını Reşit Paşaya bırakmıştır. O da kendi kalem ile bir ferman sureti hazırlayarak bunu Abdülmecid'e sunmuştur. Fermanı beğenen padişah fermanı imzalamış ve ilan olunmasını emretmiştir. Padişahın imzasını taşıyan tebliğ ve emirlere "Hatt-ı Hümayun" denildiği için, Gülhane Parkı'nda okunan bu ıslahat programına da "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" adı verilmiştir.²

Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da Gülhane Parkı'nda, padişah, diğer devlet büyükleri, ulema, lonca ve esnaf temsilcileri ve halkın huzurunda okunmuştur. Tanzimat Fermanı ilanından yaklaşık yirmi gün sonra devletin resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi'nin 187 numaralı ve 15 Ramazan 1255/22 Kasım 1839 tarihli nüshasında yayınlanmıştır. Arkasından Fransızcaya tercüme edilen bu ferman İstanbul'da bulunan yabancı devlet temsilciliklerine de gönderilmiştir.³ Bu fermanla, Osmanlı Devleti'nde hızlı bir değişim süreci başlamıştır.⁴

Tanzimat Fermanı beş temel alanda düzenlemeler getiriyordu. İslam hukuku ve geleneksel kurumlara ilaveten batı hukuku ve kurumlarından istifade edilerek hazırlanan bu ferman ekonomi, askeriye, eğitim ve edebiyat, sanat alanında yenilikler içermektedir. Padişah, fermanla azınlıklara tanınan hakların kendisi tarafından güvence altına alındığını söylemekte, çıkacak yasalar din, devlet, mülk ve milleti ihya için vaz olunacak olduğundan, bunlara karşı gelmeyeceğine de yemin etmektedir.⁵

¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Temmuz 2007, s.180

² Komisyon, "Tanzimat Md.", *Yeni Türk Ans.*, Ötüken Yay., c.10, İstanbul 1985, s.3956

³ Komisyon, "Tanzimat Md.", *Yeni Türk Ans.*, s.3958

⁴ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yay. İstanbul 1994, c.3, s.248

⁵ Karal, s.171

Oldukça uzun bir metin olan bu ferman, ihtiva ettiği fikirler itibariyle, beş kısma ayrılabilir:

İlk kısımda; Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren, şariatın kanunlarına uyulduğundan, devletin kuvvetli halde ve halkın müreffeh bir durumda olduğu beyan edilmektedir.

İkinci kısımda; yüzelli yıldan beri çeşitli sebeplerle dine ve kanunlara riayet edilmediğinden, devletin zayıfladığına işaret edilmektedir.

Üçüncü kısımda; Allah'ın inayeti ve Peygamberin yardımı ile devletin iyi bir şekilde idaresini sağlamak gayesiyle yeni kanunların konulmasının gerekliliği belirtilmektedir.

Dördüncü kısımda; bu yeni kanunların dayanacağı prensipler belirtilmektedir. Bu prensipler şunlardır: Müslüman ve hıristiyan bütün tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin temini; Verginin düzenli bir usule göre ayarlanıp toplanması; Askerliğin düzenli bir şekle sokulması.

Beşinci kısımda ise, bu kanunların yapılması ve tatbiki için gereken tedbirlerden bahsedilmektedir.¹

Bu çalışma için önem arz eden husus din ve mezhep farkı gözetilmeksizin bütün tebaaya eşit muamelede bulunulması prensibi ve bu prensip gereği vergilendirmede hak ve adaletin gözetilmesidir. Çalışmanın konusu olan temettuat defterlerinin ortaya çıkışında, fermana bahsedilen vergilendirme prensibi ve bunun gereği gerçekleştirilen temettuat sayımları etkilidir.

Çalışmanın Konusu

Tanzimatın uygulanması önce mali yönetim alanında ortaya çıkmıştır. Fermana buyrulduğu gibi iltizam usulü kaldırılarak vergi toplama işi muhassıl denilen devlet adına vergi toplama görevlilerine bırakılmıştır.² Her türlü kamu gelirlerinin toplanması ve harcamaların buradan yapılması esası kabul edilerek maliye teşkilatı bu ilkeye göre

¹ Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *Osmanlı İmparatorluğu- Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay., İstanbul 1993, s.350;Zuhuri Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Danişman Yay., İstanbul 1966, c.12, s.34-39

² Pakalın, c.2,s.569, İstanbul 1972

yeniden düzenlenmiştir.¹ Mültezim usulüne göre eyaletlere belirli miktarda vergi yükleniyor, o vergi ise eyalete bağlı kazalarda köy ve mahallelerde yaşayanlara paylaştırılıyordu.² Dolayısıyla vergilendirmede varlıklı kimseler ve yoksullar arasında fark gözetilmeksizin herkes aynı vergiyi ödemekle yükümlüydü. Ancak yeni mali düzenlemelere göre herkes imkanı ölçüsünde vergi ödeyecekti.

Buna paralel olarak Tanzimatın uygulandığı bölgelerde halkın emlak, arazi ve temettuatını belirlemek ve adil bir vergilendirme yapmak için temettuat sayımları yapılmış ve bunlar muhassıllar eşliğinde “mal katibi” denilen görevliler tarafından defterlere kaydedilmiştir.³ Daha öncede bahsedildiği gibi bu defterler ait olduğu bölgenin sosyo-ekonomik yapısını yansıtmaktadır.

Bu çalışmanın konusu Tosya Kaza’sına ait 1844-1845 yıllarında tanzim edilen temettuat defterleridir. Tosya Kazası’na ait 37 köy, 30 mahalle ve 1 çiftlik olmak üzere 67 adet yerleşim yerine ait temettuat defteri mevcuttur. Çalışmada bu defterler üzerinde incelemelerde bulunulmuş, kazanın sosyo-ekonomik ve iktisadi profili analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı bahsedilen bu defterlerden yola çıkarak kazanın sosyal yapısını, iktisadi ve demografik durumunu tahlil etmektir. Defterlerde mevcut bilgilerden yola çıkarak kazaya bağlı köy ve mahallelerin isimleri, tahmini nüfusları, hane reislerinin meslekleri, yerleşim birimleri ve meslek guruplarına göre gelir ve vergi miktarları ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Tarihi hadiseler kayıt altına alınmış olsalar bile araştırılıp ortaya konmadıkça hiç olmamış gibidirler. Son yıllarda Osmanlı Devleti’nde taşradaki toplum hayatına dair yapılan çalışmaların sayısı artmaktadır. 1988 yılında Osmanlı Arşivleri’nin araştırmacılara açılmasından itibaren bu çalışmalar hız kazanmıştır.

Çalışmanın konusu olan defterler her ne kadar iktisadi amaçlarla düzenlenmiş olsalar

¹ Eryılmaz, s.110-111

² Pakalın, s.613

³ Eryılmaz, s.110-111

da XIX. yüzyıl ortaları Osmanlı sosyal tarihi için önemli bilgiler ihtiva etmektedirler. Osmanlı taşrasının anlaşılmasında yapılacak çalışmalara yol gösterici nitelikte olan bu defterler ait olduğu döneme ilişkin zengin malumat ile ait olduğu bölgenin sosyo-ekonomik profilini çıkarmada yardımcı olmaktadır. Defterlerde yer alan bilgilerden defterin ait olduğu bölgenin demografik ve etnik yapısını tespit etmek mümkündür. Yine burada yer alan yerleşim yerlerine ait bilgiler, hane reislerinin isimleri, lakap ve unvanları, meslekleri, zirai faaliyetleri yapılan bu çalışmanın dönemin sosyal tarihi açısından da önemli bir başvuru kaynağı olmasını sağlamaktadır.

Bu çalışma hem bundan sonrakilere öncü olması hem de içerisinde kazanın sosyal ve iktisadi yapısına dair bilgiler içermesi bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmaya başlamadan önce konuyla ilgili kaynaklar tespit edilmiştir. Bu noktada daha önce yapılmış temettuat çalışmalardan istifade edilmiştir. Daha önce yapılmış çalışmaların eksik yönleri tespit edilerek yapılan bu çalışmada eksiklikler en aza indirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın konusu olan Tosya Kazası Temettuat Defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden temin edilmiştir. Daha sonra defterlerin transkripsiyonu yapılmış, burada yer alan bilgiler Microsoft Excel programında hazırlanan tablolara aktarılmıştır. Kazaya ait genel bilgiler bu şekilde elde edilmiştir. Daha önce yapılmış temettuat çalışmaları da göz önünde bulundurularak defterlerden elde edilen bu bilgiler değerlendirilmiştir.

Hata yapılması muhtemel yerlerde yorum yapmamaya özen gösterilmiştir. Dönem kendi şartları içerisinde objektif bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda çalışmada ihtiyaç duyulan yerlerde tablo ve şekillerden istifade edilmiştir. Özellikle Tosya Kazası'na ait bu türden çalışmaların olmayışı bu noktada problem teşkil etmektedir.

Çalışmanın Kapsamı:

Giriş Bölümünde Temettuat çalışmalarının arka planını oluşturan Tanzimat Dönemi mali politikalarından ve düzenlemelerinden bahsedilmiştir. Daha sonra çalışmanın

konusu, amacı, önemi, kapsam ve mahiyeti anlatılmıştır.

Birinci Bölümde Osmanlı Devleti'nde yapılan temettuat sayımlarının genel özellikleri incelenmiş ve daha sonra Türkiye'de yapılan temettuat çalışmalarına yer verilmiştir. Bölümün ikinci kısmında Tosya Kazası temettuat defterlerinin şekil ve muhteva açısından incelemesi yapılmıştır.

İkinci Bölümde Tosya Kazasının sosyal yapısı incelenmiştir. Kaza genelinde mevcut yerleşim yerlerinin sayısı ve isimleri, tahmini nüfusları, hane reislerinin isimleri, unvan ve lakapları, meslekleri ele alınmıştır.

Üçüncü Bölümde kazadaki zirai faaliyetlerden bahsedilmiştir. Kazada yetiştirilen tarım ürünleri, çeşitleri, köy ve mahallelerdeki tarım arazilerinin miktarı belirlenmiştir. Yine kazada yetiştirilen hayvan sayısı ve çeşitleri, köy ve kaza ölçeğinde bunların sayıları ortaya konmuştur.

Dördüncü Bölümde ise kazadaki iktisadi hayat ele alınmıştır. Kaza merkezinde ve köylerdeki gelir durumu, mesleklere ve yerleşim yerlerine göre gelir dağılımı, vergi çeşitleri, meslekler, köy ve kaza merkezi ölçeğinde vergi miktarları incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın sonunda örnek teşkil etmesi açısından bir adet defterin orijinaline ve transkripsiyonuna yer verilmiştir.

BÖLÜM 1: TEMETTUAT DEFTERLERİ

1.1. Temettuat Sayımları Ve Temettuat Defterleri

1.1.1. Temettuat Sayımları

Temettu” kelimesi “kâr etme, fayda görme” anlamına gelmektedir. Temettuat ise bu kelimenin çoğulu olup “kazançlar, karlar” anlamına gelir.¹

“Temettû Vergisi” ise herkesin kazancına uygun olarak devlete verdiği vergiyi ifade etmektedir. Osmanlı Devleti’nde uygulandığı zamana kadarki şekliyle tarif edilecek olursa, tüccar ve esnafın senelik kazançlarının miktarının tahmin ve takdir edilerek, bundan binde ve yüzde hesabıyla alınan vergidir denilebilir.²

Osmanlı Devleti’nde vergilendirmede, kuruluşundan itibaren eski Türk devletlerinde olduğu gibi bir usul izlenmiştir. Fethedilen bölgelerde ödenecek verginin tespiti için tahrirler yapılmış, bu tahrirler ülke genelinde sürekli yenilenmiş ve vergilendirilemeyen kaynaklar sık sık teftiş edilerek vergi sistemine dahil edilmeye çalışılmıştır. Temettu tahririnin yapılmasındaki esas amaç, herkesin kazancına ve mal varlığına göre devlete belirli miktarda vergi vermesi ve bunun bir düzene konularak tespit edilen usüllere göre yapılmasıdır.³ Bu yapılırken bölgenin sosyo-ekonomik yapısı da göz önünde bulundurulmuştur.⁴

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti’nde merkezi bir vergi sistemi kurulamamıştır. Daha açık bir ifadeyle Osmanlı Devleti modern anlamda gelirleri düzenli ödenen bir vergi devleti olamamıştır. Bunun en önemli nedeni Osmanlı Devleti’nin toprak düzeni ve askeri düzeninin iç içe geçmiş olmasıdır. Tımar sistemi çerçevesinde vergi gelirlerinin önemli bir bölümü vali, sipahi, kadı gibi kamu görevlilerine tarh, tahakkuk ve tahsil yetkileri de kendilerine verilerek devrediliyordu. Tımar sistemi dışında kalan vergiler de iltizam sistemi ile tahsil ediliyordu. Bu sisteme göre belli bölgelerin vergi toplama yetkisi artırma yolu ile mültezimlere veriliyordu. XVII. yüzyıldan itibaren

¹ Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yay., İstanbul 2003, s.1499

² Pakalın, s.453,

³ Mustafa Serin, “Osmanlı Arşivlerinde Bulunan Temettuat Defterleri”, *1.Milli Arşiv Şurası*, Ankara 1998, s.717

⁴ A.Özdemir Kızıllan, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniv. SBE Dergisi*, S. 20, 2008, s.58

mültezimlerin yetkileri daha da genişletilmiştir. Mültezimler de halka baskı yaparak daha fazla vergi tahsil etmeye başlamışlardır. Onların bu haksızlığını önlemek için “ayan” adı verilen kişiler görevlendirilse de bir müddet sonra ayanlar da mültezimlerle anlaşarak halktan vergi almaya başlamışlardır.¹ İmparatorluğun gücünün zayıflamasına paralel olarak ayanların gücü ve etkileri de artmıştır.²

Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren merkezi otoritenin zayıflaması ve fetihlerin durması sonucu vergi gelirlerinde bir azalma meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilen yabancı devletler de ödedikleri harcı çeşitli bahanelerle geciktirmeye ve ödememeye başlamışlardır.

Zikredilen bu sebeplerden dolayı yeni bir vergi sistemi arayışına gidilmiştir. Bu konuda ilkönce iltizam usulü kaldırılarak bölgesel vergilendirme yerine “merkezi-nakdi” bir vergi sistemi getirilmiştir.³ Değişik adlarla ve değişik şekillerde tahsil edilen vergiler kaldırılmış ve vergiler basit ve sade hale getirilmiştir. Daha önce “tekâlif-i şer’iyye” adı altında ve çok çeşitli oranlarda alınan vergiler kaldırılmış, yerine zirai ürünlerden onda bir oranında alınan öşür vergisi, koyunlardan alınan “ağnam resmi” ve gayri müslimlerden de “cizye” alınması esası getirilmiştir. Aynı şekilde “tekâlif-i örfiye” adı altında pek çok türü ve tahsil şekli olan muhtelif vergiler de vergi-i mahsusa adı altında birleştirilmiştir.⁴

Bu şekilde, ödeme gücü dikkate alınmaksızın erkek nüfus üzerine yüklenen pek çok örfi vergiden, herkesin ticaret ve kazancı dikkate alınarak tahsil edilen genel bir vergi düzenine geçilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nde yeni bir vergilendirme biçimi ortaya çıkmıştır. Bununla devletin gelirlerinin kontrol altında tutulması, vergi konusunda halk arasındaki dengesizliğin ve haksızlıkların önüne geçilmesi, vergi verecek kişilerin tespit edilmesi, ağır vergi yükünün hafifletilip halkın refaha kavuşturulması, bu sayede devletin gelirlerinin artırılarak son dönemde gittikçe bozulan gelir-gider dengesinin yeniden kurulması amaçlanmıştır. 23 Ocak 1840 tarihinde Muhassıllar Nezareti'ne bir talimatname gönderilmiş, her yerde ahalinin ismi,

¹ “Ayan” Osmanlı Devleti'nde halk ile devlet arasında bir nevi muhtar vazifesi gören nüfuzlu kimselerdir. Ayrıca bkz. Pakalın, c.1, s.120

² Mualla Öncel, Ahmet Kumrulu, Nami Çağan, *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s.8-9

³ Kızılkın, s.59

⁴ Tefik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler Ve Hazine Hesapları 1841-1861*, Ankara 1989, s.13

şöhreti, arazileri, hayvanları; tüccar ve esnafın ise yıllık gelirleri vs. bilgilerinin kaydedildiği “temettuat defterleri” adı verilen defterlerin tutulması emredilmiştir.¹

Verginin tespiti işiyle müslüman olan köy ve mahallelerde imam ve muhtarlar, hıristiyan olan köy ve mahallelerde ise papaz ve muhtarlar görevlendirilmiştir. Her köyde yapılacak tevzi defterlerinin bir sureti daha çıkarılarak, bunların kayda uygun olup olmadığı imam, papaz ve muhtarlarla beraber, halktan güvenilir kişiler tarafından teftiş ve tetkik edilmesi kararlaştırılmıştır.²

Tahrir kapsamındaki yerlerde yapılan sayım sonucu tutulan temettuat defterlerinde, muhassıllar tarafından halkın tüm mal, mülk, arazi, hayvan, ziraat yapılan ve yapılmayan tarlası, bağı, bahçesi, ekip biçtiği her ürünün cinsi ve kaç dönümlük ekim alanına sahip olduğu ve bunların yıllık geliri tek tek belirtilmiştir. Vergi mükellefi olan hane reisinin bir senede ödediği oşür, rüsum ve toplam vergi miktarı kaydedilmiştir. Bu durum incelenen temettuat defterlerinin hepsinde görülmektedir.

Ancak temettuat vergisinin tahsili için yapılan tahrirler 1839–40 ve 1844–45 yıllarıyla sınırlı kalmıştır. Muhassıllar vasıtasıyla toplanan bu vergi resmi olarak uygulanmaya devam ediyor görünse de gerçekte astarı yüzünden pahalıya geldiği için uygulamadan kaldırılmıştır. Çünkü devletin bu vergiyi toplamak için harcadığı para tahsil ettiği verginin üstünde olmuştur. Aslında vergi tarh, tahakkuk, tahsil ve denetiminin bir elde daha doğru ve hızlı yapılmasına imkân tanıyan bu sistem muhassıllara ve yardımcılarına ödenen paraların çok olması yüzünden işlerliğini kaybetmiştir. Osmanlı Devleti’nde özellikle oşür vergisi sabit bir oranda alınmamış, genel olarak 1/10 oranında olması gerekirken bunun 1/4’e kadar yükseldiği olmuştur.

1.1.2. Temettuat Defterlerinin Genel Özellikleri

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren gerçekleşen temettu tahrirleri temettuat defterlerine kaydedilmiştir. Bu defterlere bakıldığında Tanzimat sonrası Osmanlı vergi sistemine dair pek çok bilginin bulunduğu görülür. Bunlarda vergi mükellefinin adını, vergiye esas olan gelir kaynağını, yıllık gelirini ve bu gelire göre tahsil edilen vergi miktarını bulmak mümkündür. Defterlerde genellikle her hanenin mal varlığı yazıldıktan sonra,

¹ Serin, s.717

² Serin, s.718

toplam vergi miktarı da belirtilmiştir. Bunun yanı sıra hane reisinin bir önceki sene vermiş olduğu temettu vergisi ile öşür ve rüsum miktarı ve bir sonraki yıl vermesi gereken tahmini temettu vergisi yazılmıştır. Kiraya verilen gayrimenkullerde de aynı şekilde tahririn yapıldığı yıllık kira geliri ve buna karşılık ödenmesi gereken temettu miktarı ile bir sonraki yıl ödenmesi gereken tahmini temettu miktarı kaydedilmiştir. Yine defterlerde her mahalle veya köyün yazımı bittikten sonra buradan alınacak vergi ve toplam temettu miktarı yer almaktadır.¹

Bu defterler her ne kadar iktisadi amaçlarla tanzim edilmiş olsalar da XIX. yüzyıl ortaları Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi için önemli bilgiler ihtiva etmektedirler.² Osmanlı taşrasının anlaşılmasında yapılacak çalışmalara yol gösterici nitelikte olan bu defterler ait olduğu döneme ilişkin zengin malumat ile bölgenin sosyo-ekonomik profilini çıkarmada yardımcı olmaktadır. Defterlerde yer alan bilgilerden defterin ait olduğu bölgenin demografik ve etnik yapısını tespit etmek mümkündür. Yine burada yer alan yerleşim yerlerine ait bilgiler, hane reislerinin isimleri, lakap ve unvanları, meslekleri, zirai faaliyetleri Temettu Defterlerinin dönemin sosyal tarihi açısından da önemli bir başvuru kaynağı olmasını sağlamaktadır.³

Maliye Varidat Kalemi defterlerinden olan Temettu Defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Arşivlerde ML. VRD. TMT.⁴ şeklinde kodlanan bu defterler Maliye Varidat Muhasebesi Katalogları içerisinde yer almaktadır.⁵ 1988 yılında kataloglanarak araştırmacılara sunulanların sayısı 9 katalog içerisinde toplam 17.747'dir. Bu defterlerin çoğunluğu 1261 (1845) yılı tahrirlerine aittir. Az da olsa 1256 (1840) yılına ait defter mevcuttur.⁶

Defterler köy ve mahalle ölçeğinde etnik yapıya göre tanzim olunmuştur. “Ankara eyaletinin havi olduğu kazalardan Kengırı Kaimakamlığı dahilinde kâin Tosya Kazası mahallatından İbniselim Mahallesinde mukim ehl-i islamin emlak ve arazi ve temettuatin mübin defteridir” şeklinde defterin ait olduğu yerin etnik yapısı

¹ Kızılkın, s.60-61

² Mübahat S. Kütükoğlu, “Temettu Tahrirleri”, *Bulleten*, Cilt: LIX, Sayı:225, Ankara 1995, s.395

³ Said Öztürk, “Temettu Tahrirleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.4-5, s.538-539, Altın Matbaası, 2000; Serin, s.725

⁴ *BOA Katalogları Rehberi*, BOA Yayın No:26, Ankara 1995, s.290

⁵ *BOA Katalogları Rehberi*, s.181

⁶ Kütükoğlu, s.395-396

belirtilmiştir.¹ 1261 yılındaki sayımlar muhtar ve imamlar tarafından gayrimüslim yerleşim yerlerine ait sayımlar da kocabaş ve papazlar tarafından yapılmıştır. Deftere ait son sayfada bu kişilere ait mühürler bulunmaktadır. Ancak bazı defterler de yer alan “bende” ifadesi bu defterin aslının değil de merkezde çıkarılmış bir kopyası olduğunu göstermektedir.²

Sonuç olarak Temettuat Defterlerinde;

- 1- Ait olduğu dönemin ve bölgenin nüfusu ve etnik yapısı hakkında,
- 2- Bölgede kullanılan isim, lakap ve unvanlar hakkında,
- 3- Ailelerin gelir – vergi durumu ve refah seviyeleri hakkında,
- 4- Aile reislerinin meslekleri ve bölgede yaygın meslekler hakkında,
- 5- Bölgenin arazi yapısı ve zirai faaliyetleri hakkında,
- 6- Bölgenin ekonomisi ve ticari faaliyetleri hakkında teferruatlı bilgiler yer almaktadır.³

1.1.3. Türkiye’de Yapılmış Öncü Çalışmalar

- 1- Tevfik Güran, “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabası’nın Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, *İÜİF, Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan’a Armağan Özel Sayısı*, İstanbul 1985.
- 2- Tevfik Güran, “Osmanlı İmparatorluğunda Ondokuzuncu Yüzyıl Ortasında Bir Kırsal Bölgede Ekonomik ve Sosyal Yapı: Filibe Sancağı’nın Koyuntepe Nahiyesi’ne Bağlı Dokuz Köy Üzerine Yapılmış Bir Karşılaştırma Çalışması”, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, İstanbul 1998.
- 3- Tevfik Güran, “Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910”, İÜİF, Türk İktisat ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, Yıl 1987, Sayı 1, İstanbul 1988.
- 4- Tevfik Güran, “Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839-1876”, *150.Yılında*

¹ ML.VRD.TMT 1164

² Kütükoğlu, s.398

³ Serin, s.728

Tanzimat, Ankara 1992.

5- Tefik Güran, “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara 2000.

6- Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihî Kaynaklarından Temettuat Defterleri”, *Bellekten*, LIX/225 (1995).

7-Said Öztürk, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*, İstanbul 1996.

8- Said Öztürk, “XIX. Yüzyılda Söğüd’ün Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Ekim 1995, sayı 106.

9- Said, Öztürk, “Temettuat Tahrirleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, İstanbul 2000.

10-Salih Aynural, *Tanzimat Dönemi Bursa’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Yayınlanmamış çalışma, İstanbul 1994.

Bu alanda yapılan çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Yukarıda verilen çalışmalar bu alanda öncü çalışmalardır. Bunların dışında konuyla alakalı çok sayıda makale ve basılmamış tez mevcuttur.¹

1.2. Tosya Kazası Temettuat Defterleri

1.2.1. Defterlerin Şekil Açısından İncelenmesi

Tosya Kazasına ait 1845–46 yıllarında tanzim edilmiş 67 adet defter mevcuttur. Bu defterler Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde ML. VRD. TMT. şeklinde tasnif edilmiş olup, devamında her yerleşim birimi için bir numara verilmiştir. Tosya Kazasına ait defterler, ML.VRD.TMT.d 1141 – ML.VRD.TMT.d 1206 arası defterlerin tamamı ve ML.VRD.TMT. d 16171 no.lu defterlerden oluşmaktadır.

Defterin ilk sayfası arşiv tarafından tasnif amaçlı eklenmiştir ve üst sağ köşede tasnif tarihi yer almaktadır. Ortada defterin kod numarası, sıra numarası, orijinal numarası ve “Temettuat Defteri” ibaresi yer almaktadır. Ayrıca defterin tanzim edilmeye başlandığı tarih ve bitiş tarihi, ciltli-ciltsiz, ebrulu-ebrusuz, varak-sayfa bilgileri, sayfa adedi, boş sayfa bilgileri gibi bilgiler de bulunmaktadır.

¹ Said Öztürk, “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, İstanbul 2003, S. 1, c.1, s.299

Tosya kazasına ait defterlerin tamamı 18X50 ebadında olup hepsi de ciltsiz ve ebrusuzdur.

Orijinal defterin ilk sayfasında üstte defterin hangi yerleşim birimine ait olduğu bilgisi yer almaktadır. Burada yazan katibin tercihinine göre “der mahalle-i ibni selim”, “mahalle-i hoca fakih defteri”, “defteri garye-i çiftler” gibi ibareler kullanılmıştır. Bu sayfada bunun dışında iki adet arşiv mührü bulunmaktadır. Bundan sonraki sayfaların tamamı iki sütun halinde tanzim edilmiştir.¹ İkinci sayfanın başında “Ankara eyaletinin havi olduğu kazalardan Kengırı Kaimakamlığı dahilinde kain Tosya Kazası mahallatından Hacı Kemal mahallesinde mukim ahali-i islamın emlak ve arazi ve temettuatlarının miktarını mübin defteridir” şeklinde defterin hangi yerleşim yerine ait olduğu bilgisi yer almaktadır.² Daha sonra altta temettuat sayımlarına geçilmiştir. İlk olarak “hane numara” ifadesi yer almakta ve karşısında da hane numarası yazmaktadır. Bu bütün yerleşim birimlerinde 1’den başlamakta ve kaç hane mevcut ise sırayla bu şekilde devam etmektedir. Hane numarasından sonra hane reisini tanıttığı mahiyette lakabı, adı, unvanı gibi bilgiler mevcuttur. “Mahalle-i mezbur sekencesinden’nin emlak ve arazi ve temettuatı” şeklinde bir ifade görülmektedir. Bu ifadenin üstünde hane numarasını üzerinde hane reisinin mesleği yer almaktadır. Bu meslekler “baberat imam idüğü”, “debbağ idüğü” gibi ifadelerinin yanında bazen “debbağ – muhtar”, “rençber-muhtar-ı sani” gibi hane reisinin diğer mesleği de yazılmıştır. Yine meslek kısmında hane reisinin sağlık durumunu bildiren “sail”, “a’rac”, “topal” gibi fiziksel özellikleri yanında, hane reisinin çocuk olduğunu bildiren “sabi” , ya da uzun süredir ikamet ettiği yerde bulunmadığını ifade etmek için “firari”, çalışmak için başka yerde bulunduğunu ifade etmek için “der Aliye’de hamal” gibi ifadelere rastlanmaktadır. Yine hane boş da olsa neden boş olduğu, taşınmışsa nereye taşındığına dair bilgiler yer almaktadır.

Meslek bilgisinden sonra hane reisinin geçen yıla ait vermiş olduğu vergi yer almaktadır. Burada “seneyi sabıkada vergüyü mahsusası”, ifadesi ve onun hemen yanına bu verginin miktarı rakamlarla yazılmıştır. Bu vergi hane reisine yüklenen senelik vergi yüküdür. Hemen bu bilgilerin solunda hane reisine ait öşür vergisi ve ağnam vergisi miktarı yer almaktadır. Burada “aşar ve rüsum olarak seneyi sabıkada

¹ Bkz. Ek-1

² ML.VRD.TMT.d.1160

vermiş olduğu” ifadesi ve yanında hangi tarım ürünlerini yetiştiriyorsa onlardan vermiş olduğu vergi miktarı yazılmıştır. Önce tarım ürünü miktarı “yarım” ya da “kile” cinsinden miktarı belirtilmiş daha sonra karşısına da bu miktarın nakdi olarak değeri yazılmıştır. Devamında varsa bağ, bahçe ve bostanlardan verdiği öşür miktarı “bedeli öşrü bağ”, “bedeli öşrü bostan”, “bedel-i öşrü bağçe” şeklinde ifade edilmiş ve bunlardan alınan vergi miktarı da rakamla yazılmıştır. Yine koyun – keçi gibi küçükbaş hayvanlardan alınan vergi miktarı da burada “aded-i ağnam” olarak kayıt altına alınmış ve en sonunda bunlar alt alta toplanarak genel toplamı elde edilmiştir. Hane reisinin mesleği ve vergisine ait bu beyanatlar ismini ve lakabını bildiren cümlenin üzerinde yer almaktadır ve yukarıdan aşağıya doğru 90 derecelik bir açıyla yazılmıştır.

Daha sonra hane reisinin ismini, lakabını bildiren satırın altında hane reisine ait gelirlere yer verilmiştir. İlkönce zirai faaliyetler yer almaktadır. Burada önce ekili alanlar “mezru tarla”, “mezru ekin tarlası”, “mezru çeltik tarlası” şeklinde yazılmış olup altına “dönüm” ifadesi eklenmiş ve onun altına rakamla kaç dönüm olduğu yazılmıştır. Daha sonra onun altına “hasılayı seneviyesi” yani oradan elde edilen gelir, hemen onun altına da %10 oranında öşür vergisi yazılmış olup karşısında “öşür minha” ifadesi yer almaktadır. Öşür miktarı zirai faaliyetten elde edilen gelirden çıkarılarak alta yazılmıştır. Eğer tarla ortak ekilmişse öşür mahsup edildikten sonra kalan miktar ikiye bölünerek kazancın yarısının “şeriki hissesi” ifadesiyle diğer ortağa kaldığı belirtilmiştir. Tarımsal faaliyete konu olan araziler sadece “mezru tarla”, “mezru ekin tarlası”, “mezru çeltik tarlası” şeklinde yazılmış olup, mezru tarla da hangi ürünün ekili olduğu bilgisine yer verilmemiştir. Öşür hesaplamasında hane reisinin hangi ürünleri yetiştirdiği tespit edilebilmektedir. Fakat bu ürünler birden fazla ise hangi oranda olduklarını tespit etmek mümkün değildir.

Bu bilgilerden sonra gayri mezru araziler “gayri mezru ekin tarlası”, “gayri mezru çeltik tarlası” şeklinde sınıflandırılmıştır. Altına da kaç dönüm olduğu yazılmıştır.

Daha sonra mükellefin yetiştirdiği büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara ait bilgiler yer almaktadır. İlkönce büyükbaş hayvanlara ait bilgilere yer verilmiştir. Tarımsal amaçlı kullanılan öküz cinsine göre “karasığır öküzü” ya da “camuş öküzü” şeklinde sınıflandırılmış ve altına da “çift” olarak adedi yazılmıştır. Yine inekler “sağmal

karasığır ineği”, “sağmal camuş ineği”, “kısır karasığır ineği”, kısır camuş ineği” şeklinde türüne göre sınıflandırılmış ve altına adedi ve yıllık geliri yazılmıştır. Hayvan henüz yavru ise “dişi düğe”, “erkek dana” şeklinde adediyle birlikte yazılmıştır. Küçükbaş hayvanlar “erkek kıl keçi”, “dişi kıl keçi”, “erkek tiftik keçi” “dişi tiftik keçi”, “erkek ganem” “dişi ganem”, “erkek kuzu”, “dişi kuzu”, “erkek oğlak”, “dişi oğlak” şeklinde yazılmış altına adedi ve geliri de belirtilmiştir.

Binek hayvanlar da “döllü merkep”, “dölsüz merkep”, “döllü kısarak”, “dölsüz kısarak”, “bargir”, “esb” şeklinde cinsi ve türü belirtilmiş ve altlarına adedi ve yıllık gelirleri yazılmıştır.

Bundan başka mükellef arıcılıkla meşgul oluyorsa kaç kovan arısı olduğu ve yıllık geliri, değirmencilikten geliri varsa hissesi ve yıllık geliri, ticari faaliyete konu olan bir işyeri varsa hissesi ve yıllık geliri, başkasına ait bir tarlayı ekmişse oradan elde ettiği gelirleri de burada belirtilmiştir.

Bütün bu bilgilerden sonra en alta “mecmuatından bir senede temettuatı” ibaresi yer almaktadır. Buraya yukarıda yer alan gelirlerin tamamı yazılarak toplanmıştır. Onun altına ise bütün bu gelirlerin haricinde mükellefin tarım ve hayvancılık dışında başka geliri varsa bu geliri de yazılarak toplanmış ve bu şekilde mükellefin yıllık geliri elde edilmiştir.¹

Hane sahibinin herhangi bir geliri yok ise “mergumun sakin olduğu hanesinden başka emlak, arazi ve hayvanatı olmayub şunun bunun ianesiyle geçinmekte olduğu vergüyü seneviyesinin tahsil olunmadığı” şeklinde not düşülmüştür.

Bu şekilde yerleşim birimindeki bütün mükelleflerin gelirleri kayıt altına alınmıştır. Her haneye 1’den başlayarak hane numarası verilmiştir. Bir sayfa iki sütun olarak tanzim edilmiştir. Yerleşim birimine ait sayım tamamlandıktan sonra son sayfaya yerleşim birimine ait gelirlerin toplamı ve vergilerin toplamı yazılmıştır.

¹ Mükellefin burada sadece tarım ve hayvancılıktan elde ettiği gelirler yazılmış ve toplanmıştır. Meslek geliri, maaşı, ticari faaliyetlerden geliri vs. diğer gelirleri de bu toplamın altına yazılmış ve karşısına sanatından, amelelikten, odunculuktan, öküzüyle ticaretinden gibi gelirin kaynağı belirtilerek bu ikisi toplanmış ve yıllık tahmini geliri elde edilmiştir.

1.2.2. Defterlerde Tespit Edilen Yanlılıklar

Tosya Kazası'na ait temettuat defterlerini incelerken bazı yanlılıkların yapıldığı tespit edilmiştir. Bu yanlılıklar daha çok sayısal ifadelerin bulunduğu kısımlarda yer almaktadır. Hane reislerine ait gelirlerin toplandığı kısımda toplama işlemlerinde bu yanlılıklara sıkça rastlanmaktadır. Yerleşim birimlerinde hane reislerine ait gelirler ve vergiler tek tek toplandığında defter sonunda yer alan yerleşim birimine ait toplam gelir ve toplam vergi miktarıyla uyuşmamaktadır. Defterlerde yapılan incelemelerde bu yanlılığın sık sık tekrarlandığı görülmektedir. Yine hane reislerinden vergi alınmayacak olanlar bazı defterlerde belirtilmişken bazı defterlerde de belirtilmemiştir. Bu uygulama defteri tanzim eden kişiye özel bir uygulamadır. Bu da defterlerin sonunda yazılan vergi miktarı ile çalışma esnasında yapılan hesaplama arasındaki farkın tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple köy ve mahallelerde vergiden muaf tutulan hanelerin esnasında ne kadar vergi ödemeleri gerektiği konusunda bir bilgiye ulaşamamaktadır.

Bu yanlılıklara örnek olarak 1187 Defter No.lu Aşağı Kayı Köyü'nün toplam geliri defter sonunda 23.450 kuruş olarak verilmişken yapılan hesaplamada bu rakam 21.727 kuruş olarak çıkmaktadır. 1160 numaralı Hacıkemal Mahallesi toplam geliri defter sonunda 18.860 kuruş iken yapılan hesaplamada 18.271 kuruş çıkmıştır. Bu yanlılık hemen hemen bütün defterlerde mevcuttur. Burada değerlendirmede defterlerin sonundaki bilgiler değil de yeniden hesaplanarak elde edilen sonuçlar esas alınmıştır. Yine yapılan diğer bir yanlılık da hane numaralarının tekrarlanmasıdır. 1166 numaralı Şehreküstü Mahallesi Defterinde 104 hane numarası tekrar edilmiştir. Buna göre mahalle 110 haneden oluşmaktadır. Burada 104 numara 2 haneye verildiği için bu mahalle 111 hane olarak kabul edilmiştir.¹

¹ ML.VRD.TMT.1166

BÖLÜM 2: SOSYAL HAYAT

2.1. İdari Yapı

Osmanlı Devleti'nde 1839'dan itibaren devlet yönetiminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Vilayet, sancak ve kazaların yönetiminde farklı idari birimler ortaya çıkmıştır. En küçük birim olan köyler kazaya, kazalar sancaklara, sancaklar ise eyaletlere bağlanmıştır. Köylerin yönetiminden muhtarlar, kazalardan müdürler, sancaklardan kaymakamlar ve eyaletlerden de valiler sorumludur.¹

Tosya o dönemde yeni oluşturulan bir idari birim olan “kaza” statüsündedir. Tosya Kazası idari olarak Ankara Eyaletinin Kengiri (Çankırı) Kaymakamlığına bağlıdır. Bugün Tosya Kazası'na bağlı Ortalıkca Beldesi ve civar köylerinin olduğu bölgede o dönemde Saz Kazası adıyla bir kaza mevcuttur.

2.1.1. Kaza Yönetimi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren “kaza” olarak bilinen adli – idari bir kurum mevcuttu. Ancak 1842 yılında oluşturulan “kaza” kurumu ilkinden çok farklı bir anlam taşımaktadır. 14 Mart 1842 tarihli Takvim-i Vekayi gazetesinde yer alan Padişah Abdülmecit'in hazırlamış olduğu yazıda bu yeni kurumun kuruluş gerekçesi ve görevleri açıklanmaktadır. Bu yazıda; hasat zamanı muhassılların aşar vergisini toplamak için çok sayıda kişiyi görevlendirdikleri ve bu kişilere ödenen ücretin toplanan aşarın yarısına ulaştığı, bunun da devleti zarara uğrattığı, bu görevliler yüzünden hasatın geciktiği, halkın bu muhassıllardan hiç de memnun olmadığı gibi olumsuzluklar vurgulanmıştır. Bu durumu önlemek, halkın güvenlik ve refahını sağlamak amacıyla, her sancak ve kazada hanedandan ve halkın ileri gelenlerinden bir kişinin “müdür” sıfatıyla görevlendirilmesi için bir öneri sunulmuştur. Yapılan bu teklif Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'de kabul edilmiş ve bu karar padişah tarafından onaylanmıştır.² Bu karar gereğince maliye, mülkiye ve zaptiye işleri için eyaletlere vali, sancaklara kaymakam, yeni oluşturulan kazalara ise hanedandan birer “müdür” seçilmesi kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren öngörülen bu yeni yönetim biçimi tanzimatın uygulandığı bütün eyaletlerde uygulamaya konmuştur.

¹ Çadırcı, s.233

² Çadırcı, s.233

Yukarıda bahsi geçen karar mucibince kazalarda ileri gelen kimseler arasından birer “müdür” seçilmiştir. Bu müdürlerin belli başlı görevleri, kazaya bağlı köy ve mahallelerden aşar ve diğer vergileri zamanında toplamak, halkın güvenlik ve refahını temin için gerekli önlemleri almak, vergilendirmede oluşacak muhtemel sorunları bertaraf etmek ve tanzimatın mahiyetini halka anlatarak uygulanmasını kolaylaştırmaktır.¹

Yine bu müdürler o dönemde kazalarda güvenliği ve asayişini sağlamak için bugünkü jandarma ve polis kuvvetlerinin başlangıcı kabul edilen zaptiye teşkilatının da idari amiri durumundaydılar.²

Tosya Kazası'nın o dönemdeki müdürü 1166 no.lu Şehreküstü Mahallesinde mukim Mahmud Bey oğlu Hasan Bey'dir. 1260 (1845) yılına ait vergisi 99 kuruş olup, 1261(1846) yılı geliri 400 kuruştur. Kaza müdürünün bunun dışında herhangi bir tarımsal faaliyeti ve geliri mevcut değildir.³

Kaza yönetimi ile ilgili temettuat defterlerinde bunların dışında fazla bilgi bulunmamaktadır. Döneme ait diğer belgeler incelendiğinde şehrin idari yapısı ve sosyal hayatına ilişkin birçok konu aydınlığa kavuşacaktır.

2.1.2. Muhtarlık Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nde tanzimat sonrasında kurulan ve günümüze kadar bütün özelliklerini devam ettiren yönetim kademesinin en alt birimini oluşturan bu kurum II. Mahmut döneminde ayanlara alternatif bir kurum olarak ortaya çıkmıştır.⁴ O zamana kadar mahalle, köy ve kasabalarda muhtar olarak nitelenen kişiler mevcut olsa da bu kişilerin idari anlamda herhangi bir görev ve sorumlulukları olmamıştır.⁵ İstanbul'da Galata, Eyüp ve Üsküdar'da kurulan bu teşkilat Anadolu'da ilk olarak Kastamonu Sancağına bağlı Taşköprü Kazası'nda bölgenin mütesellimi tarafından İstanbul örnek alınarak 1833 yılında kurulmuştur.⁶ Uygulamada her mahallede muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sani namıyla iki muhtar seçilmiştir. Mahalle imamı muhtarlara, muhtarlar da

¹ Çadırcı, s.237

² Çadırcı, s.247

³ ML.VRD.TMT. 1166_1

⁴ Çadırcı, s.16

⁵ Ali Akyıldız, “Muhtar”, *DİA*, c.31, s.51

⁶ Çadırcı, a.g.e., s.15

mahalle halkına kefil edilmişlerdir. Tanzimata kadar muhtarların yanında bir ihtiyar heyeti seçilmediği için, iki adet muhtar ve imam kefaleti uygulamasına gidilmiştir. Bu uygulamayla da muhtarların yönetimde keyfiliğe giderek ayanların yapmış olduğu zulmün benzerini yapmalarının önüne geçilmek istenmiştir.¹ Kastamonu mütesellimi Dede Mustafa Ağa bu uygulamayı padişah II. Mahmut'a bildirmiş, padişah da bu durumdan memnun kalmış ve bu nizamın diğer bütün vilayet ve kazalarda da uygulanması için emir ve ferman çıkarmıştır. Ancak gayrimüslimlerin ikamet ettiği mahalleler eskiden olduğu gibi kocabaşılar² tarafından idare edilmeye devam edilmiştir.³ Halkın bu uygulamadan memnuniyeti anlaşılınca 1833 yılında Ankara, Sivas, Aydın vilayetlerinde ve Rumeli'de muhtarlık teşkilatı yaygınlaştırılmıştır.⁴

Muhtarlar ayanların yaptıkları bütün görevleri üstlendikleri gibi bunun yanında kendilerine yeni görev ve sorumluluklar da verilmiştir. Kısaca mahalle ve köylerde muhtarların, güvenlik ve asayişini temin etmek, bütün nüfus ve veraset işlemlerini tanzim etmek, vergi toplanmasına yardımcı olmak, mahalle ve köylere yeni yerleşen ve bölgeden ayrılanlar için gerekli takibatı yapmak gibi görevleri vardı.

Tosya Kazası temettuat defterlerinde tespit edilen 5'i köy 7'si mahalle toplam muhtar sayısı 13'tür. 1175 no.lu Dilküşa Mahallesi'nde "muhtar-ı evvel" ve "muhtar-ı sani" olmak üzere 2 adet muhtar mevcuttur.⁵ 6 tanesinin mesleğinde muhtar yazarken diğer 7 tanesinde asıl mesleklerinin yanında muhtarlık görevi olduğu bilgisi de yer almaktadır.

Temettuat sayımlarında her bölgede muhtarlardan istifade edilmiş, sayımlarda muhassıllar yanında muhtarlar ve imamlar da sayım komisyonlarında yer almıştır.⁶

2.2. Demografik Yapı

Osmanlı Devleti demografik yapısına ait bilgilere en erken XVI. ve XVII. yüzyıla ait tapu tahrir defterlerinden ulaşılabilmektedir. Ancak bu defterler halkın vergi yükünü tespit etmek için tanzim edilmiştir. Bu defterlere sadece hane reisleri kaydedildiği için de burada nüfusla ilgili tahmini bilgiler yer almaktadır. XIX. yüzyılda gerçekleştirilen

¹ Eryılmaz, s.217

² Hıristiyan yerleşim yerlerinde ihtiyar heyetinin başındaki kimse; bkz: Pakalın, s.285

³ Çadirci, s.17

⁴ Akyıldız, s.52

⁵ ML.VRD.TMT. 1175_3-4

⁶ Öztürk, s.556

temettuat tahrirleri için de aynı durum söz konusudur.¹

Temettuat tahrirlerinden kısa bir süre önce, II. Mahmut döneminde Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımdaki ana gaye öncelikle müslüman ahalinin askerliğe elverişli olanlarını belirlemek ve hem müslüman, hem de gayrimüslim reyanın vergi durumunu tespit etmektir. Bu amaçla 1831 yılında bir nüfus sayımı yapılmıştır. Yapılan bu sayımda sadece erkek nüfus sayılmıştır. Müslüman bölgelerde sayım yapılırken erkek nüfus “matluba muvafık”, “matluba gayr-ı muvafık” şeklinde tasnif edilmiştir. Matluba gayr-ı muvafık kısımda sayılanlar; çocuklar, hastalar ve ihtiyarlardır. Bu da bu sayımın askerliğe elverişli kişileri tespit amaçlı gerçekleştirildiğini göstermektedir.² Sayımlarda sadece erkek nüfusun kaydedilmesi o döneme ait sağlıklı bir istatistikî bilgi çıkarmayı zorlaştırmaktadır. Bununla beraber, temettuat defterlerinde yer alan bilgileri 1831 yılındaki nüfus sayımıyla mukayese ederek, defterin ait olduğu bölgenin demografik ve etnik yapısına dair bilgilere de ulaşmak mümkündür. Bu bilgilerden hareketle bölgedeki müslim – gayri müslim nüfusu mukayese edilebilir.

Temettuat defterlerinde yer alan bu bilgiler XIX. yüzyıl Osmanlı taşrasında, köy ve kentlerdeki nüfusun özelliklerini yansıtmaları bakımından göz ardı edilmeyecek öneme sahiptir. Nitekim Selanik Temettuat Defterleri üzerine yapılan bir çalışmada vergi mükellefi sayısı 5 ile çarpılarak toplam nüfusa dair tahminde bulunulmuştur. Yine Söğüt Kazası'na ait temettuat çalışmasında ve Bilecik şehrine ait temettuat çalışmasında aynı yöntem kullanılarak bölgelerin tahmini nüfusu elde edilmiştir.³ Çalışmada aynı yöntemle Tosya Kazası'na bağlı köylerin ve mahallelerin hane sayıları 5 ile çarpılarak tahmini nüfusları elde edilmiştir.

¹ Said Öztürk, “Temettuat Tahrirleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.4-5, İstanbul 2000, s.539

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı*, TC Baş Vekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1943, s.20

³ Öztürk, s.539

Tablo 1. Köy ve Mahallelerin Tahmini Nüfusu

Defter No:	Köy – Mahalle Adı	Hane Sayısı	Tahmini Nüfusu
1141	KÜÇÜK SEKİ KÖYÜ	18	90
1142	BÜYÜK SEKİ KÖYÜ	42	210
1143	CAMİATİK MAH.	37	185
1144	ERMELİK KÖYÜ	27	135
1145	KARGIN KÖYÜ	14	70
1146	DAĞÇATAĞI KÖYÜ	32	160
1147	EKİNCİK KÖYÜ	49	245
1148	MAHKEME MAH.	26	130
1149	KOCAĞA ÇİFTLİĞİ	7	35
1150	SEVİNÇVİRAN KÖYÜ	14	70
1151	KINIK KÖYÜ	17	85
1152	DERİNÖZ MAH.	36	180
1153	ÇAKIRLAR KÖYÜ	8	40
1154	HOCAFAKI MAH.	65	325
1155	ALUÇ KÖYÜ	9	45
1156	ASPIRAS KÖYÜ	36	180
1157	TEKYE CİVARI MAH.	28	140
1159	ÇEPNİ KÖYÜ	24	120
1158	KARGI MAH.	41	205
1160	HACIKEMAL MAH.	33	165
1161	AHİPİR MAH.	23	115
1162	DERE MAH.	70	350
1163	ÇATMA MAH.	30	150
1164	İBNİSELİM MAH.	65	325
1165	KIRAN MAH.	25	125
1166	ŞEHREKÜSTÜ MAH.	111	555
1167	YUKARI KAYI	28	140
1168	ODÜSKE KÖYÜ	30	150
1169	AŞAĞI ŞEYH MAH.	50	250
1170	GÖL KÖYÜ	26	130
1171	HOCAİMAT MAH.	85	425
1172	ÇİFTERLİZEDE MAH.	29	145
1173	AKTAŞ MAH.	30	150
1174	YUKARI ŞEYH MAH.	44	220
1175	DİLKÜŞA MAH.	52	260
1176	AŞAĞI VAKIF MAH.	29	145
1177	PINARBAŞI MAH.	41	205
1178	MURAT KÖYÜ	7	35
1179	MARUFZADE MAH.	8	40
1180	MÜSLİMCEDİD MAH.	39	195
1181	DİKMEN KÖYÜ	40	200
1182	ÇUKUR KÖYÜ	24	120
1183	BAYAT KÖYÜ	29	145
1184	İLYASBEY MAH.	28	140
1185	K.KIZILCA KÖYÜ	4	20
1186	YERKUYU KÖYÜ	54	270
1187	A. KAYI KÖYÜ	54	270
1188	YAĞCILAR KÖYÜ	31	155
1189	SULUCA KÖYÜ	14	70
1190	GÖKÇEÖZ KÖYÜ	34	170

Tablo 1'in devamı

1191	HACİPİR MAH.	27	135
1192	HARSAT MAH.	51	255
1193	KAZGANCİYAN MAH.	32	160
1194	CELAL EFENDİ MAH.	43	215
1195	HACI ÇAKI MAH.	20	100
1196	GÖBENE KÖYÜ	23	115
1197	KÖSEN KÖYÜ	10	50
1198	RUMİYYE MAH.	39	195
1199	MANASTIR KÖYÜ	2	10
1200	B.KIZILCA KÖYÜ	31	155
1201	ŞARAKMAN KÖYÜ	13	65
1202	CİĞE KÖYÜ	73	365
1203	ÇİFTER KÖYÜ	29	145
1204	ŞEMSEDDİN KÖYÜ	7	35
1205	KARABERK KÖYÜ	22	110
1206	SAPACA KÖYÜ	9	45
16171	YAREKİN KÖYÜ	8	40
	TOPLAM	2.136	10.680

Tablodan hareketle bu tahririn yapıldığı dönemde Tosya Kazasının toplam nüfusunun 10.500 civarında olduğu söylenebilir.

1831 nüfus sayımında ise Tosya Kazasında ki erkek nüfusu 5.585'tir.¹ Erkek ve kadın nüfusun birbirine yakın bir sayıda olduğu düşünülürse, 1831 sayımına göre kazanın toplam nüfusun 11.100 civarında olduğu sonucuna ulaşılabılır. Bu da Tosya Kazası hakkındaki tahmini destekler niteliktedir. Bu iki rakamdan hareketle de kazanın tahmini nüfusunun 10.000 – 11.000 arası olduğu söylenebilir.

1869 Yılı Kastamonu Vilayet Salnamesine göre Tosya Kazası'nda 7.889'u müslüman 129'u Rum olmak üzere 8.012 kişi mevcuttur.² 1879 yılı Kastamonu salnamesinde ise kazada 12.000 müslüman, 145 Rum, 7 tane de Ermeni nüfus görülmektedir.³ 1903 salnamesinde ise 12.682 kadın, 12.763 erkek, toplam 25.445 müslüman nüfus, 35 Ermeni, 285 Rum kadın nüfusu, 36 Ermeni 294 Rum erkek nüfusu toplam 650 gayrimüslim nüfus verilmiştir. Toplam müslüman ve gayrimüslim nüfusu 26.095'dir.⁴

2.2.1. İskân Yerleri

Tosya Kazası temettuat defterlerine göre kaza 30 mahalle, 36 köy ve 1 çiftlikten

¹ Karal, s.209.; Kemal H Karpat., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, S.153

² H. 1286 (1869) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnâmesi s.64

³ H. 1296 (1879) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnâmesi s.72

⁴ H. 1321 (1903) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnâmesi s. 219

müteşekkildir. 1796 – 1802 yıllarına ait Tosya şer’i sicillerinde ise kaza merkezi 30 mahalleden oluşmaktadır. Ancak temettuat defterlerinde 1152 defter no.lu Derinöz ve 1179 defter no.lu Marufzade Mahalleleri şer’i sicilinde yer almamaktadır.

Yine aynı şer’i sicilinde kazaya bağlı 43 adet köy ismi mevcuttur. Temettuat defterlerinde Küçük Kızılca ve Büyük Kızılca Köyleri 1802 Tosya şer’i sicilinde tek bir köy olarak Kızılcalar ismiyle, Büyük Seki ve Küçük Seki köyleri ise Viranseki ve Nefsiseki ismiyle yer almaktadır. Kocağa Çiftliği, Aşağı Kayı, Yukarı Kayı, Çakırlar Köyleri’nin 1796 – 1802 şer’i sicillerinde ismi geçmemektedir. Şer’i sicillerinde, temettuat defterlerinde adı geçen köylerden başka Akçakavak, Avşar, Bağözü, Berçin, Çatak, Kapucuyakası, Karaköy, Kuzyaka, Oba, Taşkızan, Yazıçam Köyleri’nin isimleri geçmektedir.¹ Bu farklılıkları sebepleri şöyle sıralanabilir;

- 1) Şer’i sicillerinde adı geçen köyler daha sonra başka isimler altında birleştirilmiş olabilir.
- 2) İdari olarak başka kazaya bağlanmış olabilir.
- 3) Şer’i sicillerinde adı geçen 11 köyden 4 tanesinin ismi değişmiş olup, diğer 7 köy yeni kurulmuş yerleşim yerleri olabilir.

2.2.2. Nüfus Yoğunluğu

Yukarıda bahsedildiği gibi Temettuat defterlerindeki hane sayısından yola çıkarak Tosya Kazası’na ait köy ve mahallelerin tahmini nüfusu çıkarılmıştır. Bu noktada göze çarpan husus kaza merkezindeki nüfus yoğunluğudur. Kaza genelinde mevcut 2136 hanenin dağılımı şu şekildedir.²

Tablo 2. Kaza Merkezi ve Köylerin Tahmini Nüfusu

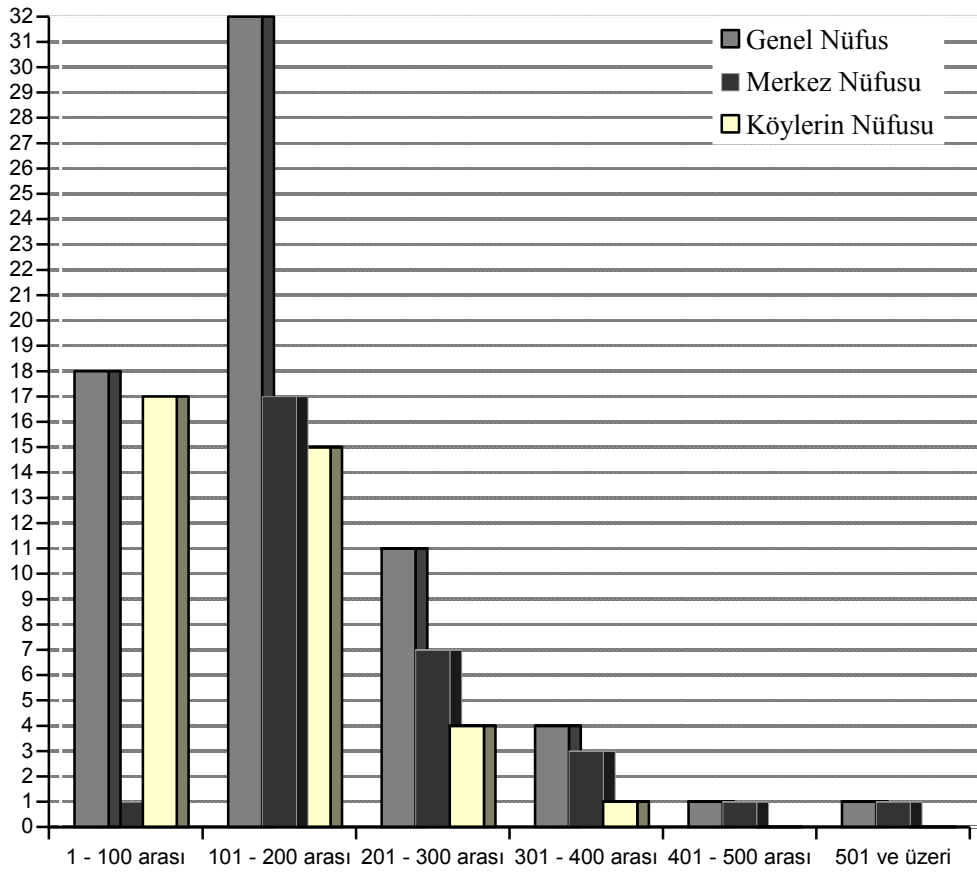
YERLEŞİM ŞEKLİ	ADET	%	HANE SAYISI	%	TAHMİNİ NÜFUS	%
MAHALLE	30	44,78	1237	57,91	6.185	57,91
KÖY	37	55,22	899	42,09	4.495	42,09
TOPLAM	67	100	2.136	100	10.680	100

¹ Selahattin Sürel, “H.1211-1217(M.1796-1802) Tarihli Şer’i Siciline Göre Tosya’nın Sosyo-Ekonomik ve İdari Yapısı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv., SBE, Ankara, s.36

² 1149 no.lu Kocağa Çiftliği kırsal bir yerleşim olduğu için bundan sonra “Köy” olarak tasnif edilecektir.

Tabloda görüldüğü gibi şehir merkezinde köylere nazaran nüfus daha fazladır. Nüfusun yaklaşık % 58'i kaza merkezinde bulunmaktadır. Köylerdeki nüfusun toplam nüfusa oranı ise % 42'dir. Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yerleşim yeri 111 hane ve 555 nüfusla Şhreküstü Mahallesi'dir. Onu 85 hane ve 425 nüfusla Hocaimad Mahallesi, 70 hane sayısı ve 350 nüfusla Dere Mahallesi takip etmektedir.

Şekil 1. Kaza Merkezi ve Köylerdeki Nüfus Yoğunluğu

Nüfus yoğunluğu grafikten istifade edilerek açıklanmıştır. Kaza geneli köy ve mahalle ölçüğünde nüfus aralığına göre sınıflamaya tabi tutulmuştur. Nüfusu 1 – 100 arası 18 adet yerleşim yeri mevcuttur. Bunların 17 tanesi köy, 1 tanesi mahalledir. 101 – 200 arası 32 adet yerleşim yeri mevcut olup bunların 17 tanesi mahalle, 15 tanesi köydür. 201 – 300 arası 11 yerleşim yerinden 7 tanesi mahalle, 4 tanesi köydür. 301 – 400 arası 4 adet yerleşim yerinden 3 tanesi mahalle, 1 tanesi köydür. 401 – 500 arası ve 501 üzeri nüfusa sahip 1 mahalle mevcuttur. Tablo ve grafikten anlaşılacağı gibi kaza merkezinde bir nüfus yoğunluğu söz konusudur.

2.2.3. Gayrimüslimler

Temettuat Defterleri etnik yapıya göre tanzim edilmiş, farklı etnik unsurlar için farklı defterler tutulmuştur. 1831 sayımında Tosya Kazası'ndaki farklı etnik unsurlara ait bir bilgi mevcut değildir. Ancak temettuat defterlerinde 1198 no.lu Rumiyye Mahallesi olarak geçen mahalle adından da anlaşılacağı üzere Rum Mahallesi'dir. Bu mahallede toplam 39 hane mevcut olup tahmini nüfusu 200'e yakındır. Bu oran toplam nüfusun %1,87'sine tekabül etmektedir. 1903 yılı Kastamonu Salnamesi'nde Tosya Kazası nüfusuna bakıldığında 71 Ermeni, 579 Rum olmak üzere toplam 650 gayrimüslim, 25.445 müslüman nüfus vardır. Burada gayrimüslim nüfus oranı %2,49'a çıkmıştır. O dönemde Kastamonu Vilayetine bağlı diğer kazalarda ki gayrimüslim mevcudu aşağıda tabloda verilmiştir.¹

Tablo 3. 1903 Yılında Bazı Kazalardaki Gayrimüslim Sayıları

KAZA İSMİ	ERMENİ	RUM	İSLAM	%
ARAÇ	8	9	38324	0,04
CİDE	-	38	41464	0,09
DADAY	221	9	43204	0,53
İNEBOLU	36	2389	64030	3,65
TAŞKÖPRÜ	766	62	45845	1,56
TOSYA	71	579	25445	2,49

2.3. Hane Reislerine Ait İsimler

Temettuat tahririnden maksat, hanelerin vergi yükünün tespit edilmesidir. Bu tahrirler oluşturulurken hane reisinin mesleği, ismi, lakabı, unvanı vb. bilgiler defterlere kaydedilmiştir. Bu durum bölgenin sosyal yapısına ilişkin tahminlere imkan tanımaktadır.

Tosya Kazasına ait temettuat defterleri 67 adettir. Bu defterlerde tespit edilen hane sayısı ise 2136'dır. Aşağıda en kalabalık 3 köy ve 3 mahallenin hane reislerine ait isimler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. İncelemeye tabi tutulan hane sayısı

¹ Erdal Arslan, "1903 Yılı Kastamonu Vilayet Salnamesinde Kastamonu", *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2005, s.60

447'dir. Hane reislerinin isimleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.¹

Tablo 4. Hane Reislerinin İsimleri

İSİM	ADET	%
MEHMET	62	13,87
ALİ	53	11,86
AHMET	51	11,41
MUSTAFA	47	10,51
HASAN	42	9,40
HÜSEYİN	40	8,95
İSMAİL	34	7,61
İBRAHİM	21	4,70
MUHAMMET	21	4,70
HALİL	14	3,13
OSMAN	10	2,24
SÜLEYMAN	9	2,01
ABDULLAH	8	1,79
RECEP	5	1,12
EBUBEKİR	4	0,89
ÖMER	3	0,67
SALİH	3	0,67
VELİ	3	0,67
ABDURRAHMAN	2	0,45
MAHMUT	2	0,45
ABDULGAFUR	1	0,22
AKMAN	1	0,22
BAYRAM	1	0,22
BEKİR	1	0,22
FEYZULLAH	1	0,22
HURŞİT	1	0,22
İSKENDER	1	0,22
SATILMIŞ	1	0,22
YAKUP	1	0,22
ZEYNELABİDİN	1	0,22
İSMİ YAZILMAYAN	3	0,67
TOPLAM	447	100

¹ Bu tablo merkezdeki 1162 (Dere Mah.), 1166 (Şehreküstü Mah.), 1171 (Hocaimat Mah.) no.lu defterler ve köylerden 1186 (Yerkuyu), 1187 (A.Kayı), 1202 (Ciğe) Karyeleri esas alınarak hazırlanmıştır.

Temettuat defterlerinde aile adları, unvan ve lakapların yanında, tek tek kaydedilmiş hane reisi isimleri de o döneme ait önemli ipuçları vermektedir. Tabloda incelenen 6 ayrı yerleşim birimindeki hane reisi isimlerine bakıldığında; en fazla %13,87 ile Mehmed isminin yer aldığı görülmektedir. Onu %11,86 ile Ali, %11,41 ile Ahmed, %10,51 ile Mustafa ismi takip etmektedir. Kaza merkezinde ve köylerde, Hz. Peygamberin Muhammed isminin Türkçeleşmiş şekli olan “Mehmed” ismine çok fazla rağbet edildiği görülmektedir. Yine Hz. Peygambere ait Ahmed, Mustafa, Muhammed isimleri de sıkça kullanılan isimlerdir. Ali, Hasan, Hüseyin gibi isimlerin de sıkça kullanılması Anadolu’da ehl-i beyte karşı duyulan sevginin bir göstergesidir. Dört halifeden ilk üçünün adları olan Bekir, Ömer ve Osman isimlerinin toplamının Ali isminin sayısından aşağıda oluşu da dikkat çekicidir.

Tabloda görüldüğü gibi isimlerin çoğu Arapça kökenli isimlerdir. Az da olsa Türkçe isimlere rastlanmaktadır.

Ayrıca lakap ve unvan olarak kullanılan bazı sıfatların, isimlerin yerine kullanıldığı görülmektedir. Hane reislerinin isimlerinin yazılmayarak bu sıfatlarla defterlere kaydedilmesi, ikamet ettikleri bölgede bu sıfatlarla tanınmış olduklarını göstermektedir. 1171 no.lu defterde 6. hanedeki hane reisinin “Karagözoğlu” şeklinde yine aynı defterde 57. hanedeki hane reisinin “Peltek Salihin oğlu” şeklinde, 1166 no.lu defterde 70. hanedeki hane reisinin “Kamburun Hafız” şeklinde sadece hane reisinin lakabının yazılması buna örnek olarak gösterilebilir.

Şahıs adlarında göze çarpan diğer bir özellik de babanın isminin oğula verilmesidir. Şhreküstü mahallesi 42 no.lu hanede “Halil oğlu Halil”¹ ve 9 no.lu hanede “Topal Osman oğlu Osman”² şeklinde babanın isminin oğluna verildiği görülmektedir. Bölgede özellikle bazı köylerde baba askerde iken çocuğa babasının isminin verilmesi sıklıkla rastlanan bir uygulamadır. Yine çocuk doğmadan babanın vefat etmesi durumunda da çocuğa babasının isminin verilmesi yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Defterler tanzim edilirken hiçbir zaman aile reisi olarak kadınlar yazılmamıştır. Hanede evin reisi vefat etmiş olsa dahi varsa küçük çocuk ya da vefat eden aile reisinin

¹ ML.VRD.TMT 1166_42

² ML.VRD.TMT 1166_9

erkek kardeşi ya da babası hane reisi olarak kaydedilmiştir.¹ Sadece 1150 no.lu defterin 14. hanesinde “Tarhana oğlu Hasanın kerimesi hatun” şeklinde ismi verilmeden babasına nispeten bir kadın aile reisi olarak kaydedilmiştir.²

2.4. Unvanlar

Temettuat defterlerinde hane reislerinin tespitinde göze çarpan diğer bir unsur da şahıs adlarının yanında kullanılan unvanlar ve lakaplardır. Aile ve şahıs adlarının yanında kullanılan unvan ve lakaplar kişinin toplumsal statüsü, mesleği, fiziki özelliği gibi hususlara atfen verilmiştir. En sık rastlanan unvanlar “ağa”, “efendi”, “bey”, “molla”, “hacı” unvanlarıdır. Ağa unvanı bir bölgede önde gelen, sözü dinlenen, mevki sahibi kimseler için kullanılmıştır. Ağa unvanına sahip kimseler incelendiğinde bu kimselerin belirli ekonomik güce sahip, gelir düzeyi yüksek kimseler olduğu görölmektedir. Örnek verilecek olursa, Mahkeme Mahallesi 19 numarada ikamet eden “Damgacızade Mehmed Ağa” 774 kuruş gelire kaza ortalamasının üzerinde bir gelire sahiptir.³ Tabii ki bu unvanın kullanılmasını gelir seviyesinin yüksek oluşuyla ilişkilendirmek her zaman geçerli bir neden addedilemez. Bunun yanında toplum nazarında itibarlı, saygı duyulan, sözü geçen bir kimse oluşunu da düşünmek gerekir. Defterler incelendiğinde bu tür örnekler çoğaltılabilir.

Sıkça kullanılmakta olan diğer bir unvan “efendi”dir. Bu unvan ehli ilim olarak kabul edilen muallim, müderris, molla, hoca, imam, müezzin ve ehli tasavvuf ve devlet görevlileri için kullanılmaktadır. Pınarbaşı Mahallesi 18 no.lu hanede “Ganizade şeyh Ahmed Efendi”⁴ ve yine aynı mahallede 31 no.lu hanedeki Nakşibendî tarikatı postnişini “Hacı Hafız Efendi” ehli tasavvuftandırlar.⁵ Hocaimad mahallesi 10 no.lu hanede mukim “Ermiş oğlu Muhammed Efendi” müezzindir⁶. Harsat mahallesi 1 no.lu hanede mukim “Karabıyık oğlu Mehmed Efendi” ise mahallenin hem imamı hem de sıbyan mektebi muallimidir.⁷ Bu durumdaki kişiler defterlere “efendi” unvanıyla kaydedilmiştir.

¹ ML.VRD.TMT. 1160_30

² ML.VRD.TMT. 1150_14

³ ML.VRD.TMT. 1148_19

⁴ ML.VRD.TMT. 1177_18

⁵ ML.VRD.TMT. 1177_31

⁶ ML.VRD.TMT. 1171_10

⁷ ML.VRD.TMT. 1192_1

Defterlerde tespit edilen bir unvan da “bey” unvanıdır. Bu unvanın soylu ailelere mensup ve defterlerde “hanedan” olarak nitelenen ve devlet yönetiminde üst kademelerde görev alan kimselere verildiği görülmektedir. Hocaimad mahallesi 9 no.lu hanede mukim “Kocaağazade Halil Bey” hanedan-ı kadimdir.¹ Şhreküstü mahallesi 1. no.lu hanede mukim “Mahmud Bey oğlu Hasan Bey” ise Tosya Kazası müdürüdür.²

Bunların dışında “hacı”, “hafız”, “molla” gibi ünvalara da rastlanmaktadır. Bütün bu unvanlar kişilerin toplumsal statüleri, maddi durumları, meslekleri, dini yaşantıları hakkında bilgi veren ipuçlarıdır. Bu unvanlardan hareketle “hacı” unvanına sahip bir kişinin dini değerlerine bağlı aynı zamanda hac ibadetini yerine getirmiş belirli bir maddi güce sahip bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Hafız unvanına sahip kimselerin iyi bir Kur’an eğitimi aldıkları, molla unvanına sahip kişilerin toplum içerisinde dini hassasiyeti fazla olan kimseler olduğu düşünülebilir.

Unvanlarla ilgili olarak şu noktaya da dikkat etmek gerekmektedir. Günümüzde “efendi” ve “bey” gibi unvanlar anlam kaymasına uğramış olup bu unvanların kullanımında herhangi bir kriter bulunmamaktadır. Osmanlı toplumunda bu unvanların kullanımında son derece hassas davranıldığı görülmektedir. Günümüzde muhatabımıza nezaketen kullandığımız bu unvanlar Osmanlı taşrasında, toplumda belli bir statüye sahip, insanlar tarafından itibar olunan, makam mevki sahibi kimseler için kullanılmıştır.

2.5. Lakaplar

Lakap bir kişiye ya da aileye, o kişinin ya da ailenin bir özelliğinden dolayı ismi ve unvanı dışında verilen yakıştırmaır.³ Defterlerde yer alan lakapları kullanılış biçimlerine göre tasnif etmek uygun olacaktır.

2.5.1. Memleket Bildiren Lakaplar

Defterlerdeki lakaplardan bir kısmı hane reisinin memleketine nispet edilmektedir. Bu da hane reisinin bir iş ya da görev nedeniyle başka bir yerden Tosya Kazası’na gelip buraya yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Derinöz Mahallesi 48 no.lu hanede mukim

¹ ML.VRD.TMT. 1171_9

² ML.VRD.TMT. 1166_1

³ Devellioğlu, s.541

“Koçhisarlı Veli”¹ yine İbniselim Mahallesi 5 no.lu hanede mukim “Kastamonulu Mehmed”² şeklinde kaydedilen kişilerin başka yerlerden gelerek bölgeye yerleştikleri anlaşılmaktadır.

2.5.2. Fiziki Görünüşe Atfedilen Lakaplar

Defterlerde kimi zaman kişilerin dış görünüşüne, herhangi bir bedensel kusuruna atf yapılarak verilmiş lakaplara rastlanmaktadır. “Kara Ali”³, “Karagöz Ağa”⁴ gibi beyanlar buna örnektir.

2.5.3. Hane Reisinin Mesleğini Belirten Lakaplar

Hane reisinin mesleğine atf yapılan lakaplar da yer almaktadır. İbniselim Mahallesi 23 no.lu hanedeki “Semerci Osman” lakabı bu kişiye mesleğine nispeten verilmiştir. Dere Mahallesi 31 no.lu hane reisi ise mesleğine atfen “Oduncu Akman” diye kaydedilmiştir⁵.

2.5.4. Akrabalık Bildiren Lakaplar

Bunlar genelde kişilerin babalarına atfen “oğlu” ifadesi ile kullanılan lakaplardır. Tosya Temettuat Defterlerinde en sık karşılaşılan lakap da budur. Bu guruptaki lakaplarda çoğunlukla babalarının ismine atfen “Salih oğlu Ali” şeklinde lakapların yanında babanın mesleğine atfen “Tütüncüoğlu Mustafa”⁶, etnik yapıya işaret eden “Lazoğlu Ali”⁷, fiziki görünüşe atfen “Kara Mehmedoğlu Mustafa”⁸ gibi farklı özelliklere işaret eden lakaplar da kullanılmıştır.

Bu lakaplardan hareketle aynı yerleşim birimi içerisinde ya da birbirine yakın yerleşim yerlerinde aynı aileden olan kişiler tespit edilebilmektedir.

Aşağıda 73 haneden müteşekkil Ciğre Karyesi’nde aynı lakabı taşıyan hane sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

¹ ML.VRD.TMT. 1152_36

² ML.VRD.TMT. 1164_5

³ ML.VRD.TMT. 1205_4

⁴ ML.VRD.TMT. 1172_6

⁵ ML.VRD.TMT. 1162_31

⁶ ML.VRD.TMT. 1162_67

⁷ ML.VRD.TMT. 1162_50

⁸ ML.VRD.TMT. 1162_65

Tablo 5. Ciğe Karyesinde Aynı Aile Adını Taşıyanlara Ait Tablo

Aile Adı	Adet
Çavuşoğlu	6
İmamoğlu	4
Mecidoğlu, Sertlioğlu, Şaboğlu, Tokluoğlu	3
Ahlatcıoğlu, Cankuloğlu, Kabakçıoğlu, Kurdoğlu, Muradbeşeoğlu, Musaoğlu, Suhteoğlu	2

Tabloda görüldüğü gibi Ciğe Karyesinde Çavuşoğlu lakabıyla meşhur 6 aile mevcuttur. Bu hane reislerinin kardeş olmaları ya da aynı aileye mensubiyetleri söz konusudur. Bu şekilde aynı aile ismine sahip diğer haneler içinde aynı şey söylenebilir.

2.6. Meslekler

Temettuat defterlerinden çıkartılabilecek en önemli bilgilerden birisi de hiç şüphesiz hane reislerinin meslekleri ve ekonomik faaliyetleridir. Bu sayede meslek guruplarının sosyo – ekonomik tabakalaşmadaki yerini tespit etmek mümkün olacaktır.

Defterlere bakıldığında hane reisi meslekleri kısmında 122 farklı beyan görülmektedir. 2136 haneden 262 tanesinde meslek kısmı boş bırakılmıştır. Bu hanelerin gelir durumu ve ekonomik faaliyetleri defterlere yazılmış olsa da; çalışmada bu haneler ve meslekleri hakkında herhangi bir yorum yapmadan bu kişilere meslekler tasnifi içerisinde “mesleği yazılmayanlar” başlığı altında yer verilmiştir. Yine meslek kısmında meslek bilgisi yerine, hane reisinin vefat etmiş olduğu, çocuk olduğu, hasta olduğu, ihtiyar olduğu, askerlik vazifesini ifa ettiği gibi bilgiler de yer almaktadır. Mesleklerle ilgili tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Kaza Merkezi ve Köylerde Mevcut Meslekler ve Sayıları

Sıra	Meslek	Kaza Merkezi	Köyler	Toplam
1	Amele	226	19	245
2	Arabacı	-	1	1
3	Asker	14	24	38
4	Aşıcı	3	-	3
5	Aktar	4	-	4
6	Bakkal	1	-	1
7	Basmacı	1	-	1
8	Bekçi	1	-	1
9	Berber	8	-	8
10	Berber çırağı	1	-	1
11	Bezci	1	-	1
12	Bıçakçı	4	-	4
13	Borucu	4	-	4
14	Boyacı	1	-	1
15	Börekçi	2	-	2
16	Cerrah	1	-	1
17	Circi	2	-	2
18	Çarıklı	1	-	1
19	Çilingir	4	-	4
20	Çoban	1	21	22
21	Çubukçu	2	-	2
22	Çulha	97	-	97
23	Çulha Çırağı	3	-	3
24	Çulha Kalfası	1	-	1
25	Debbağ	55	-	55
26	Debbağ Çırağı	21	-	21
27	Debbağ Kalfası	15	-	15
28	Değirmenci	6	-	6
29	Demirci	27	-	27
30	Demirci Çırağı	3	-	3
31	Demirci Kalfası	1	-	1
32	Deşdiban	-	1	1
33	Dikici	50	-	50
34	Dikici Çırağı	3	-	3
35	Duhancı	4	-	4
36	Duhancı Çırağı	1	-	1
37	Dülger	7	-	7
38	Dülger Kalfası	1	-	1
39	Ekmekçi	8	-	8
40	Ekmekçi Çırağı	1	-	1
41	Ekmekçi Kalfası	1	-	1
42	Erbab-ı Ziraat	31	172	203
43	Eskici	13	-	13
44	Eskici Kalfası	1	-	1
45	Göncü	2	-	2
46	Hallaç	1	-	1
47	Hamal	-	28	28
48	Hamamcı	1	-	1
49	Hanedan	9	1	10
50	Hatip	-	1	1
51	Hekim	1	-	1

Tablo 6. Devamı

52	Helvacı	4	-	4
53	Helvacı çırağı	1	-	1
54	Helvacı kalfası	1	-	1
55	Hizmetkar	1	7	8
56	İmam	26	18	44
57	İplikçi	1	-	1
58	Kahveci	13	-	13
59	Kalaycı	8	-	8
60	Kalaycı kalfası	1	-	1
61	Kapıcı	1	-	1
62	Kasap	11	-	11
63	Kasap çırağı	1	-	1
64	Katırcı	2	1	3
65	Katip	1	-	1
66	Keçeci	2	-	2
67	Kıracı	22	-	22
68	Kömürcü	-	6	6
69	Kuşakçı	8	-	8
70	Kuyumcu	7	-	7
71	Manav	17	-	17
72	Muallim	2	-	2
73	Muhtar	4	2	6
74	Mumcu	-	1	1
75	Muytab	19	-	19
76	Muytab çırağı	3	-	3
77	Muytab kalfası	1	-	1
78	Müdür	1	-	1
79	Müezzin	5	-	5
80	Münadi	1	-	1
81	Nalband	15	-	15
82	Nalband çırağı	1	-	1
83	Odabaşı	2	-	2
84	Oduncu	8	7	15
85	Papaz	1	-	1
86	Parçacı	4	-	4
87	Penbeci	1	-	1
88	Pirci ya da berci	2	-	2
89	Pirinççi	8	-	8
90	Postnişin	3	-	3
91	Rençber	52	251	303
92	Samancı	1	-	1
93	Saraç	2	-	2
94	Sellah	3	-	3
95	Semerci	8	-	8
96	Semerci çırağı	1	-	1
97	Sığırtaç	3	-	3
98	Sıvacı	1	-	1
99	Sipahi	2	-	2
100	Sipahi zabiti	2	2	4
101	Sofçu çırağı	3	-	3
102	Şerbetçi	1	-	1
103	Tamirci	1	-	1
104	Taşçı	2	-	2

Tablo 6. Devamı

105	Tellak	5	-	5
106	Terzi	71	-	71
107	Terzi ırağı	3	-	3
108	Terzi kalfası	2	-	2
109	Tuzcu	1	-	1
110	Tüccar	1	-	1
111	Türbedar	1	-	1
112	Tütüncü	2	-	2
113	Urgancı	1	-	1
114	Ziraatçı	-	93	93
115	Vefat eden	2	4	6
116	Talebe	3	-	3
117	Kadın	-	1	1
118	Hasta – Muhtaç ve İhtiyar	67	46	113
119	Firari	4	13	17
120	Emekli	9	2	11
121	Mesleği Yazılmayanlar	106	156	262
122	Çocuk	22	21	43
	Toplam	1237	899	2136

Tabloda görüldüğü gibi kazaya ait temettuat defterlerinde mesleklere ait bölümde 122 adet farklı beyan mevcuttur. Bu beyanlardan bir kısmı hane reisinin mesleğini belirtmekten ziyade vergi vermeye elverişli olup olmadığını bildiren ifadelerdir: hasta, çocuk, ihtiyar, firari vb. Yine bir kısmı da belli mesleklerde “ahilik” geleneklerine göre şekillenmiş esnaf içerisinde daha alt seviyede olan “ırac” ve “kalfa” statüsünde kişileri belirtmektedir. Bunlar hesaba katılmadığı zaman kaza merkezi ve köylerde toplam 89 farklı meslek mevcut olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda ise köylerde mevcut meslekler ve sayıları verilmiştir.

Tablo 7. Köylerdeki Meslekler ve Sayıları

Sıra	Meslek	Adet	2.Meslek	%
1	Rençber	251		27,92
2	Erbab-ı Ziraat	172		19,13
3	Mesleği Yazılmayanlar	156		17,35
4	Ziraatçi	93		10,34
5	Hasta – Muhtaç ve İhtiyar	46		5,12
6	Hamal	28		3,11
7	Asker	24		2,67
8	Çoban	21		2,34
9	Çocuk	21		2,34
10	Amele	19		2,11
11	İmam	18	1	2,00
12	Firari	13		1,45
13	Hizmetkar	7	1	0,78
14	Oduncu	7		0,78
15	Kömürcü	6		0,67
16	Vefat eden	4		0,44
17	Muhtar	2	3	0,22
18	Sipahi zabiti	2		0,22
19	Emekli	2	1	0,22
20	Arabacı	1		0,11
21	Deşdiban	1		0,11
22	Hanedan	1		0,11
23	Hatip	1	3	0,11
24	Katırcı	1		0,11
25	Mumcu	1		0,11
26	Kadın	1		0,11
	Toplam	899		100

Kazaya bağlı köylerdeki mesleklere bakıldığında tarım ve hayvancılık ve buna bağlı gerekli işgücünü gidermeye yönelik mesleklerin sayıca daha fazla olduğu görülmektedir. Tarım ve hayvancılıkla meşgul olanların oranı %60'ı geçmektedir. Diğer meslekler de tarımsal faaliyetlere ve hayvancılığa destek niteliğinde ortaya çıkan mesleklerdir. Ziraatçılık, erbab-ı ziraat ve rençberlik köylerde esas faaliyet kollarıdır. Hamallık, çobanlık, deşdibanlık¹, amelelik, hizmetkarlık gibi meslekler de tarım ve hayvancılığa bağlı yan mesleklerdir.

¹ Deşdiban kelimesi başvurmuş olduğumuz kaynaklarda yer almamaktadır. Deşt kelimesi “kır, ova, bozkır” anlamlarına gelmektedir.(Devellioğlu, s.181) Bu kelime bölgede tarım arazilerinin sulanmasında suyu idare eden görevli kimseler için halen kullanılmaktadır.

Defterlerde dikkat çeken bir husus tarım ve hayvancılıkla meşgul olanların bir kısmının “rençber” bir kısmının “erbab-ı ziraatten olduğu”, bir kısmının da “ziraatçi” olarak kayıt edilmesidir. Meşguliyetlerine bakıldığında, aralarında tarım ve hayvancılıkla ne derecede meşgul oldukları hususunda ya da gelir – vergi açısından herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Burada defterler oluşturulurken hane reisinin beyanı ya da yazıcı katibin inisiyatifinin söz konusu olduğu düşünülebilir. Mesleği ziraatçilik olan haneler sadece köylerde mevcut iken rençber ve erbab-ı ziraatten olan kimseler hem kaza merkezinde hem de köylerde bulunmaktadır. Buradaki farklılık şu şekilde açıklanabilir:

Küçük köylerde halkın hemen hepsi tarım ve hayvancılıkla meşgul olmaktadır. Kendine ait toprağı olan ve onu işleyen hane reisleri “ziraatçi” olarak kabul edilmiştir. Ancak ziraatle uğraşanların hepsi toprak sahibi değildir.¹ XIX. yüzyılda sanayi inkılabının etkisiyle üretim ilişkileri gelişirken pek çok köylü toprağından koparılmış şehir merkezine ve büyük şehirlere göç etmeye zorlanmıştır.² Bu şekilde toprak sahibi olmayan kişiler tarımsal işgücüne ve emeğe muhtaç işletmelerde hizmetkar ya da amele olarak çalışmakta ya da kiracılık yöntemi ile başkasına ait toprağı işlemektedirler³. Bu tarzda zirai faaliyetle meşgul olanlara da “erbab-ı ziraat” adı verilmektedir. Bunun yanında köy ve şehirde bunların dışında kendine yetecek kadar tarım ve hayvancılıkla meşgul olan kişilere de rençber denilmektedir. Defterlerdeki farklı beyanlar bu şekilde de açıklanabilir.

Bozulan toprak düzeni köylüyü ya başkasının yanında çalışmaya ya da şehir merkezine, büyük şehirlere göçe zorlamıştır.⁴ Tosya kazası temettuat defterlerinde şehirlere çalışma amaçlı göç etmiş olan hane sayısı 40’tır. Bu hane reislerinin gelirleri ve vergileri defterlere kaydedilmiş olduğu halde kendilerinin “der Aliye’de olduğu” beyan edilmektedir. Bu da büyük şehirlere göç olgusunun daha o dönemde mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Köylere göre büyük şehirlere göç etmiş kişilerin dağılımı ve bu kişilerin meslekleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

¹ Kütükoğlu, s.402

² Pamuk, s.193

³ Kütükoğlu, s.403

⁴ Pamuk, s.194

Tablo 8. Kaza Dışına Göç Eden Hane Reisleri ve Sayıları

Defter No – Köy Adı	Göç ettiği şehir	Mesleği	Adet
1142 – Büyük Seki Köyü	İstanbul	Yazılmamış	2
1142 – Büyük Seki Köyü	İstanbul	Hamal	1
1145 – Kargın Köyü	İstanbul	Hamal	1
1146 – Dağçatağı Köyü	İstanbul	Hamal	2
1150 – Sevinçviran Köyü	İstanbul	Hamal	1
1151 – Kımık Köyü	İstanbul	Hamal	2
1151 – Kımık Köyü	İstanbul	Ziraatçi	1
1156 – Aspiras Köyü	İstanbul	Hamal	2
1170 – Göl Köyü	İstanbul	Hamal	5
1182 – Çukur Köyü	İstanbul	Hamal	2
1200 – Büyük Kızılca	İstanbul	Yazılmamış	12
1200 – Büyük Kızılca	İstanbul	Hamal	2
1201 – Şarakman Köyü	İstanbul	Yazılmamış	4
1201 – Şarakman Köyü	İstanbul	Hamal	4
1201 – Şarakman Köyü	İstanbul	Mumcu	1
1203 – Çifter	İstanbul	Yazılmamış	1
		TOPLAM	40

Tabloda görüldüğü gibi 11 farklı köyden 40 hane reisi geçimini sağlamak amacıyla İstanbul'a yerleşmiştir. Büyük bir çoğunluğu İstanbul'da hamallık yapmaktadır.

Köylerdeki hane reisi olarak yazılan çocuk sayısı 21'dir. Bunlar defterlere kayıt edilirken meslek bölümüne “sabi” yazıldığı gibi bazen de “Karakaş Oğlu Memiş nam müteveffanın sağır oğlu tahminen altı yaşında Ali”¹ şeklinde tam künyesi, yaşı teferruatlı bir şekilde yazılmıştır.

Dikkat çeken diğer bir nokta da o dönemde köylerde mevcut olan kömür ocaklarıdır. Defterlerden bu ocakların sayısını ve yerini tespit etmek mümkün değildir. Ancak 6 hanenin bu işle meşgul olduğu görülmektedir. Bununla beraber 7 hanenin mesleği de

¹ ML.VRD.TMT. 1171_82

odunculuk olarak tespit edilmiştir. Köylerdeki ekonomik durum ve hayvancılık faaliyetleri ilerideki bölümlerde teferruatlı bir şekilde incelenecektir.

Aşağıdaki tabloda ise kaza merkezindeki meslekler ve sayıları verilmiştir.

Tablo 9. Kaza Merkezindeki Meslekler ve Sayıları

	Meslek	çırak	kalfa	usta	toplam	Toplam %
1	Amele				226	18,3
2	Çulha	3	1	97	101	8,16
3	Terzi	3	2	71	76	6,14
4	Debbağ	21	15	55	91	7,36
5	Rençber				52	4,2
6	Dikici	3		50	53	4,28
7	Erbab-ı Ziraat				31	2,51
8	Demirci	3	1	27	31	2,51
9	İmam				26	2,1
10	Kıracı				22	1,78
11	Muytab	3	1	19	23	1,86
12	Manav				17	1,37
13	Nalband	1		15	16	1,29
14	Asker				14	1,13
15	Eskici		1	13	14	1,13
16	Kahveci				13	1,05
17	Kasap	1		11	12	0,97
18	Hanedan				9	0,73
19	Berber	1		8	9	0,73
20	Ekmekçi	1	1	8	10	0,81
21	Kalaycı		1	8	9	0,73
22	Kuşakçı				8	0,65
23	Oduncu				8	0,65
24	Pirinççi				8	0,65
25	Semerci	1		8	9	0,73
26	Dülger		1	7	8	0,65
27	Kuyumcu				7	0,57
28	Değirmenci				6	0,49
29	Müezzin				5	0,4
30	Tellak				5	0,4
31	Attar				4	0,32
32	Bıçakçı				4	0,32
33	Borucu				4	0,32
34	Çilingir				4	0,32

Tablo 9'un devamı

35	Duhancı	1		4	5	0,4
36	Helvacı	1	1	4	6	0,49
37	Muhtar				4	0,32
38	Parçacı				4	0,32
39	Firari				4	0,32
40	Aşıcı				3	0,24
41	Postnişin				3	0,24
42	Sellah				3	0,24
43	Sığırtmaç				3	0,24
44	Sofçu çırağı				3	0,24
45	Talebe				3	0,24
46	Börekçi				2	0,16
47	Circi				2	0,16
48	Çubukçu				2	0,16
49	Göncü				2	0,16
50	Katırcı				2	0,16
51	Keçeci				2	0,16
52	Muallim				2	0,16
53	Odabaşı				2	0,16
54	Pirci				2	0,16
55	Saraç				2	0,16
56	Sipahi				2	0,16
57	Sipahi zabiti				2	0,16
58	Taşçı				2	0,16
59	Tütüncü				2	0,16
60	Bakkal				1	0,08
61	Basmacı				1	0,08
62	Bekçi				1	0,08
63	Bezci				1	0,08
64	Boyacı				1	0,08
65	Cerrah				1	0,08
66	Çarıkçı				1	0,08
67	Çoban				1	0,08
68	Hallaç				1	0,08
69	Hamamcı				1	0,08
70	Hekim				1	0,08
71	Hizmetkar				1	0,08
72	İplikçi				1	0,08
73	Kapıcı				1	0,08
74	Katip				1	0,08
75	Müdür				1	0,08

Tablo 9'un devamı

76	Münadi				1	0,08
77	Papaz				1	0,08
78	Penbeci				1	0,08
79	Samancı				1	0,08
80	Sıvacı				1	0,08
81	Şerbetçi				1	0,08
82	Tamirci				1	0,08
83	Tuzcu				1	0,08
84	Tüccar				1	0,08
85	Türbedar				1	0,08
86	Urgancı				1	0,08
87	Mesleği Yazılmayanlar				106	8,57
88	Emekli				9	0,73
89	Hasta – Muhtaç ve İhtiyar				67	5,42
90	Çocuk				22	1,78
91	Vefat eden				2	0,16
	Toplam	43	25	405	1237	100

Kaza merkezinde hane reislerine ait meslek bölümünde 114 adet farklı ifade tespit edilmiştir. Bunlardan 86 tanesi farklı meslek gurubuna aitken, 5 tanesi hane reislerinin halihazırda durumlarını (emekli, hasta, çocuk, hanedan vb.) belirtmektedir. 23 tanesi de bahsedilen 86 adet meslek içerisinde çıraklık, kalfalık ya da ustalık gibi hane reisinin meslekteki yeterliliğine göre seviyesini ifade etmektedir.

Osmanlı esnafının en temel özelliği öncelikle bulunduğu çevre ve bölgenin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik faaliyetlerde bulunmalarıdır.¹ Osmanlı esnafı ile ilgili yapılan çalışmalarda esnaf ve zanaatkarların sayısının 324'e kadar çıktığı tespit edilmiştir.² Esnaf sayısında ve çeşitliliğinde şehirlerin ticari ve sınai kapasitelerine göre farklılık olabileceği gibi, nüfus, iklim, yer altı yerüstü kaynakları, ulaşım imkanları, ana ulaşım yolları üzerinde oluşu, şehrin büyüklüğü gibi faktörler esnaf çeşitliliği ve sayısını etkileyen temel faktörlerdir.³

Tosya Kazası da gerek nüfus açısından ve gerekse ulaşım imkanları açısından elverişli olması sebebiyle kaza da esnaf sayısında ve çeşitliliğinde diğer yakın yerleşim

¹ Ömer Demirel, "Osmanlı Esnafı (1750-1850)", *Türkler ve Osmanlı Ans.*,c.14, s.255

² İbrahim Güler, "18. yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları ve Sorunları Üzerine Gözlemler, *Muğla Üniv. SBE Dergisi*, S.2, Muğla 2000, s.125

³ Demirel, s.256

yerlerine gör bir farklılık söz konusudur. Bundan hareketle kazanın üretim ve hizmet açısından iç talebi karşılayabilecek yeterliliğe sahip olduğu söylenebilir.

2.6.1. Faaliyet Alanına Göre Mesleklerin Sınıflandırılması

Tosya Kazası genelinde köylerle beraber tespit edilen meslek sayısı 89'dur. Bu meslekler çeşitli özelliklerine göre tasnif edilebilir. Aşağıdaki tabloda bu meslekler üretim fonksiyonlarına göre tasnif edilmiştir.

Tablo 10. Mesleklerin Faaliyet Alanlarına Göre Sınıflandırılması

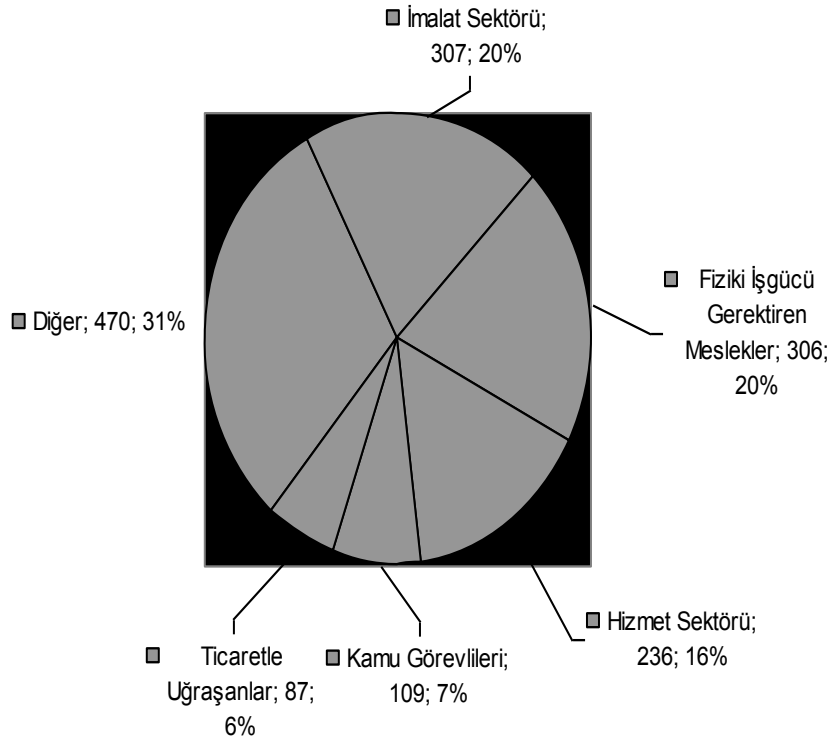
Hizmet Sektörü		İmalat Sektörü		Ticaret	
Meslek	Adet	Meslek	Adet	Meslek	Adet
Terzi	71	Çulha	97	Manav	17
Dikici	50	Debbağ	55	Nalband	15
Oduncu	15	Demirci	27	Eskici	13
Kahveci	13	Debbağ Çırağı	21	Pirinççi	8
Kasap	11	Muytab	19	Kuyumcu	7
Berber	8	Debbağ Kalfası	15	Attar	4
Kalaycı	8	Ekmekçi	8	Borucu	4
Dülger	7	Kuşakçı	8	Duhancı	4
Değirmenci	6	Semerci	8	Parçacı	4
Tellak	5	Kömürücü	6	Tütüncü	2
Çilingir	4	Bıçakçı	4	Bakkal	1
Aşıcı	3	Helvacı	4	Basmacı	1
Dikici Çırağı	3	Çulha Çırağı	3	Duhancı Çırağ	1
Katırcı	3	Demirci Çırağı	3	Eskici Kalfası	1
Sellah	3	Muytab çırağı	3	Nalband çırağı	1
Terzi çırağı	3	Sofçu çırağı	3	Penbeci	1
Çubukçu	2	Börekçi	2	Samancı	1
Berci	2	Circi	2	Tuzcu	1
Taşçı	2	Göncü	2	Tüccar	1
Terzi kalfası	2	Keçeci	2	Toplam	87
Arabacı	1	Saraç	2	Kamu Görevlileri	
Berber çırağı	1	Bezci	1	İmam	44
Boyacı	1	Çarıklı	1	Asker	38
Deşdiban	1	Çulha Kalfası	1	Muhtar	6
Dülger Kalfası	1	Demirci Kalfası	1	Müezzin	5
Hallaç	1	Ekmekçi Çırağı	1	Sipahi zabiti	4
Hamamcı	1	Ekmekçi Kalfası	1	Muallim	2
Kalaycı kalfası	1	Helvacı çırağı	1	Odabaşı	2
Kapıcı	1	Helvacı kalfası	1	Sipahi	2
Kasap çırağı	1	İplikçi	1	Bekçi	1
Katip	1	Muytab kalfası	1	Cerrah	1
Mumcu	1	Semerci çırağı	1	Hatip	1

Tablo 10'un devamı

Münadi	1	Şerbetçi	1	Hekim	1
Sıvacı	1	Urgancı	1	Müdür	1
Tamirci	1			Papaz	1
Toplam	236	Toplam	307	Toplam	109
Fiziki İşgücü Ger. Mesl.	Adet	Tasnif Dışı	Adet		
Amele	245	Mesleği Yazılmayanlar	262		
Hamal	28	Hasta - Muhtaç ve İhtiyar	113		
Çoban	22	Çocuk	43		
Hizmetkar	8	Firari	17		
Sığırtmaç	3	Emekli	11		
Toplam	306	Hanedan	10		
Zirai Faaliyetlerle Meş. Ol.	Adet	Vefat eden	6		
Rençber	303	Postnişin	3		
Erbab-ı Ziraat	203	Talebe	3		
Ziraatçi	93	Türbedar	1		
Kiracı	22	Kadın	1		
Toplam	621	Toplam	470	Genel Toplam	2136

Yukarıdaki tabloda meslekler faaliyet alanlarına göre tasnif edilmiştir. Aşağıdaki grafikte faaliyet alanlarına göre 7 guruba ayrılan mesleklerin yüzdeler dağılımı verilmiştir.

Şekil 2. Kaza Genelindeki Mesleklerin Sınıflandırılması

Grafikte görüldüğü gibi kaza genelinde zirai faaliyetlerle meşgul olan meslekler ön plana çıkmaktadır. Toplam 621 (%30) hane reisi zirai faaliyetlerle meşgul olmaktadır. 307 (%14) hane reisi üretimle ilgili meslek icra etmektedir. Fiziki işgücü üreten hane sayısı 306 (%14), hizmet üreten hane sayısı 236 (%11), kamu hizmeti icra edenlerin sayısı 109 (%5), ticari faaliyetlerle meşgul olanları sayısı 87 (%4) dir. Tasnif dışı olarak nitelendirilen mesleği beyan edilmeyen, hasta-muhtaç-ihiyar durumda olanların, kadın ve çocuk olarak kaydedilmiş olup diğer altı meslek gurubunda yer almayan hanelerin sayısı da 470 (%22) tir.

Buradaki sınıflama defterlerdeki beyanlara göre yapılmıştır. Zirai faaliyet kolu dışında yer alan diğer meslek mensuplarının da tarım ve hayvancılıkla meşgul oldukları görülmektedir.

BÖLÜM 3: ZİRAİ FAALİYETLER

3.1. Tarım

Tanzimat Dönemi Osmanlı tarımında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak kabul edilmektedir.¹ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin genel politikası; sosyal ve idari alanlarda yapılacak reformlarla devleti modern ve çağdaş bir yapıya ulaştırmaktır. Kuşkusuz bu reformların başarısı iktisadi alanlarda gerçekleştirilecek reformlara bağlıdır. Bu düşünceye paralel olarak bu iktisat politikasının en bariz şekilde yansıdığı alan tarım sektörü olmuştur.²

Bu dönemde ekonomik gelişmenin lokomotifi olarak tarım ve sanayi kabul edilmiş ve tarımı destekleyici somut önlemler alınmıştır.³ Öncelikle tarımsal kalkınmayı uygulamaya koyacak bir bürokrasi oluşturulmuştur. Bu bürokrasinin temel hedefi zirai üretimin çeşitlendirilmesi, dış talebe yönelik zirai üretimin artırılması, zirai üretimin sorunlarının tespit edilerek bunların ortadan kaldırılmasıdır.⁴ Zirai ürünlerin ticaretinin serbest bırakılması, mübayaaya usulünün kaldırılması, modern zirai araç kullanımının teşvik edilmesi, piyasa değeri yüksek ve dış piyasaya dönük ürünlerden vergi alınmaması gibi önlemlerin hepsi bu politikayı destekleyici gelişmelerdir.

Ancak alınan bu önlemlere rağmen XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde tarımda istenen hedefe ulaşamadığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında tarımda makinalaşmaya geçilememesi, taşıma imkânlarının kısıtlı oluşu sebebiyle çiftçinin geçimlik tarımla meşgul olması, tarımda gübre ve kaliteli tohum kullanılmaması ve yoğun tarıma geçilememesi gibi sebepler sayılabilir.⁵

Tosya Kazası temettuat defterlerinde hane reislerinin her türlü zirai faaliyetleri, bunlardan elde etmiş oldukları gelirleri ve vergileri kayıt altına alınmıştır. Bu bölümde dönemin şartları da göz önünde bulundurularak Tosya Kazası'ndaki zirai faaliyetler incelenmiştir.

¹ Tevfik Güran, "Zirai Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839-1976", *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayınları, İstanbul 1998, s.55

² Tevfik Güran, s.45

³ Tevfik Güran, s.48

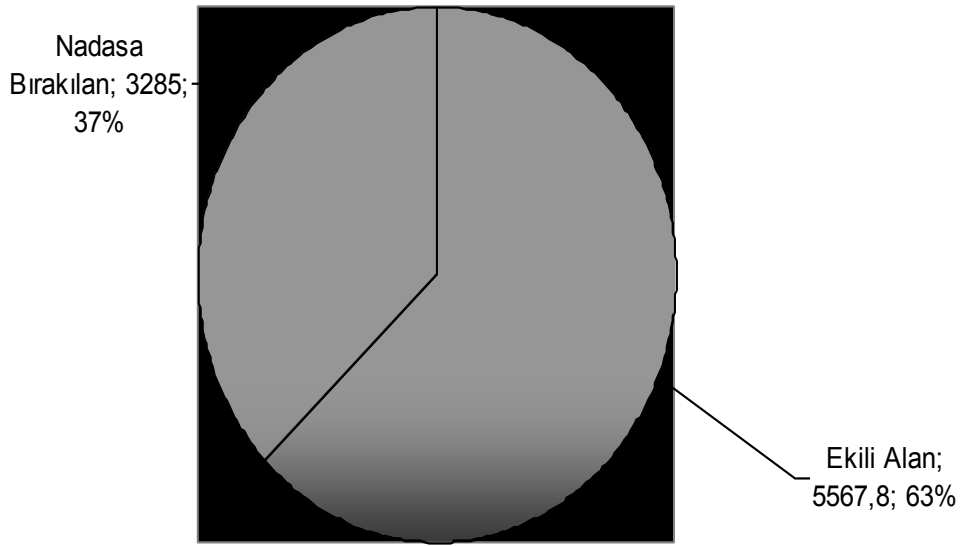
⁴ Tevfik Güran, s.45

⁵ Tevfik Güran, "Osmanlı Tarım Ekonomisi", *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayınları, İstanbul 1998, s.63

3.1.1.Tarım Alanlarının Dağılımı

Osmanlı Devleti bir tarım toplumdur. Bundan dolayı her bölgede zirai faaliyetlerin hakim unsur olduğu görülmektedir. Tosya Kazası'nda Rumiyye Mahallesi hariç bütün yerleşim birimlerinde yoğun bir tarımsal faaliyet görülmektedir. 1198 defter no.lu Rumiyye Mahallesinde ise bağcılık dışında herhangi bir zirai faaliyet mevcut değildir. Aşağıdaki verilen tabloda kaza genelindeki toprak dağılımı verilmiştir.

Şekil 3. Mezru – Gayrimezru Arazilerin Dağılımı

Tabloda görüldüğü gibi kazadaki toplam tarım arazisi 8.852,8 dönümdür. Bu arazilerin 5567,8 (%63) dönümünü mezru olarak nitelenen ekili tarım arazileri oluşturmaktadır. Hububat ve bakliyat tarımı yapılan bu arazilere bağ – bahçe ve bostanlar da dahildir. 3285 (%37) dönüm arazi ise ekilmeyen, defterlerde “gayrı mezru” olarak ifade edilen topraklardır.

Mezru ve gayrimezru alanların köy ve kaza merkezindeki oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Mezru ve Gayrimezru Arazilerin Köy ve Kaza Ölçeğinde Dağılımı

	Mezru Arazi	%	Gayrimezru	%	Toplam	%
Mahalleler	2948,5	52,96	1767,5	53,81	4716	53,27
Köyler	2619,3	47,04	1517,5	46,19	4136,8	46,73
Toplam	5567,8	100	3285	100	8852,8	100

Yukarıdaki tabloda ve daha önce verilen grafikte mezru ve gayrimezru alanlar köyler ve kaza merkezi ölçeğinde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi kaza genelinde toplam mezru arazilerin 5.567,8 dönümdür. Bu rakamın 2.948,5 (%53) dönümü kaza merkezinde ikamet edenlere aittir. Köyde ikamet edenlerin ise toplam ekili arazi miktarı 2.619,3 (%47) dönümdür. Buradan hareketle kaza merkezinde ikamet edenlerin köylere oranla daha fazla zirai faaliyetlerle meşgul oldukları söylenebilir. Gayri mezru tarım arazilerine bakıldığında yine kaza merkezinde bir üstünlük dikkat çekmektedir. Kaza merkezinde ikamet edenlere ait gayri mezru arazi 1.767,5 dönümdür. Köylerde ikamet edenlerin sahip olduğu gayri mezru arazi miktarı 1517,5 dönümdür. Toplam mezru – gayrimezru tarım arazilerine bakıldığında kaza merkezinde ikamet edenlerin sahip oldukları arazi miktarı 4.716 dönüm, köylerde ikamet edenlerin sahip olduğu arazi miktarı ise 4.136,8 dönüm olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda ise kaza genelinde ekili alanlardaki ürünlerin dağılımı verilmektedir.

Tablo 2. Kaza Genelinde Mezru Alanların Dağılımı

	Tahıl	%	Pirinç	%	Bağ*	%	Toplam	%
Kaza Geneli	3251,5	58,40	900,8	16,18	1415,5	25,42	5567,8	100

Tabloda görüldüğü gibi ekilebilen arazilerin büyük bir kısmı tahıllara ayrılmıştır. Hububat tarımı yapılan bu araziler miri arazi olarak nitelendirilmektedir. Bağ, bahçe ve bostanlar bu arazilerin dışında kalır. Bu toprakların mülkiyeti devlete aittir. Çiftçi bunu işlemekle yükümlüdür ve bu arazileri bağ ve bahçeye çeviremez. Çünkü geçimlik üretim denilen; askerin ve şehirlerin iaşesi hububat ekimine yani arpa ve buğday tarımına bağlıdır. Osmanlı Devleti'nde bu sisteme “miri arazi rejimi” adı verilmektedir.¹

Kaza genelinde ekili 5.567,8 dönüm arazinin %58,50'sinde hububat tarımı yapılmaktadır. Toplam 3.251,5 dönüm arazide buğday, arpa gibi hububat ürünlerinin tarımı, 900 dönümlük bir alanda da çeltik tarımı yapılmaktadır. 1.415,5 dönüm arazi

¹ Halil İnalçık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğunda Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, 1993, s.3

ise sebze, meyve ve üzüm yetiştirilen bağ, bahçe ve bostanlara ayrılmıştır.

Tosya Kazası'nda bağcılık yaygın bir zirai faaliyettir. Bağcılık aynı zamanda kazanın sosyal yaşantısına ait bir olgudur. Kaza merkezinde ikamet edenlerin birçoğu bağcılıkla meşgul olmaktadır. Bu yaygın faaliyet günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Şehirde ikamet edenlerin birçoğunun şehir dışında kendilerine ait, içerisinde “gümele” adı verilen bağ evlerinin de bulunduğu bağları bulunmaktadır.

Yine kaza merkezinde ikamet edenlerin büyük bir kısmının çeltik tarımıyla meşgul olduğu görülmektedir. Mezru tarım arazilerininin 900 (%16) dönümünde çeltik tarımı yapılmaktadır. Kazada günümüze yoğun bir zirai faaliyet olan çeltik tarımı Devrez Çay'ı kenarında yapılmakta ve sulaması bu çay vasıtasıyla gerçekleşmektedir. O dönemde hububat ürünleri için uygulanan mübayaa usulünün pirinç içinde uygulandığı görülmektedir. Nitekim 1798 yılında Tosya kadısına gönderilen bir fermanla Tosya'da yetiştirilen pirincin İstanbul'a gönderilmesi emredilmiş ve yine 1800 yılında pirinç yetersizliği sebebiyle Ramazan ayına yetiştirilmek üzere Tosya ve havalisinde yetiştirilen pirincin acilen İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.¹

900 dönümlük çeltik ekili arazinin tamamı Tosya Kaza'sı sınırları içerisinde değildir. Bu gün Tosya İlçesi sınırları dahilinde olan Ortalıca Beldesi ve civar köyleri o dönemde idari olarak Saz Kazası adıyla Sivas Eyaletinin Çorum Sancağına bağlı bir kazaydı. Defterlerde Tosya Kazası merkezinde ve köylerinde ikamet eden bir çok hane Saz Kazası'nda çeltik tarımıyla meşgul olduğu görülmektedir.² Aşağıda kaza merkezinde ve köylerde mezru arazilerdeki ürünlerin dağılımı verilmiştir.

Tablo 3. Kaza Merkezinde Mezru Arazinin Dağılımı

	Tahıllar	%	Çeltik	%	Bağ	%	Toplam	%
Kaza	1152	39,07	779	26,42	1017,5	34,51	2948,5	100

¹ Sürel, s.46

² Bkz. ML.VRD.TMT_1141-1206 arası defter serisi

Tablo 4. Köylerdeki Mezru Arazilerin Dağılımı

	Tahıllar	%	Çeltik	%	Bağ	%	Toplam	%
Köyler	2099,5	80,16	121,8	4,65	398	15,19	2619,3	100

Köylerdeki tarım arazilerine bakıldığında 2.099 dönümle (%80,16) tahılların ön plana çıktığı görülmektedir. Bunun sebebi köylerde sulama imkanının kısıtlı oluşu gösterilebilir. Sulama yapılabilen yerlerde pazara yönelik ürünlerin yetiştirildiği bağ ve bahçeler daha fazla yer tutmaktadır. Buralarda daha çok pazara yönelik sebze ve meyveler yetiştirilmektedir. Bağ, bahçe ve bostanlar toplam 398 (%15,19) dönümdür. Köylerde ikamet edenlere ait mezru çeltik tarlası 121 (%4,65) dönümdür.

Aşağıdaki tabloda ise kaza genelinde hane başına düşen ekili alan ve toplam arazi miktarı verilmiştir.¹

Tablo 5. Kaza Merkezi ve Köylerde Hane Başına Düşen Ekili Arazi

Hane Başına Düşen Arazi Miktarı					
	Hububat	Çeltik	Bağ	Mezru	Toplam Arazi
Kaza Merkezi	0,93	0,62	0,82	2,38	3,81
Köyler	2,33	0,13	0,44	2,91	4,6
Toplam	1,52	0,42	0,66	2,6	4,14

Köylerde bir hanenin sahip olduğu arazi miktarı 4,6 dönümdür. Şehir merkezinde bu oran 3,81'dir. Kaza genelinde bir haneye ait 4,14 dönüm arazi düşmektedir.

Mezru alanlara bakıldığında; köylerde bir hane ortalama 2,91 dönüm ekili araziye sahipken, şehir merkezinde bir hane 2,38 dönüm araziye sahiptir. Kaza genelinde hane başına düşen ekili arazi 2,6 dönümdür.

Çeltik ekilen arazilerde kaza merkezinde hane başına 0,62 dönüm çeltik tarlası, köylerde ise hane başına 0,13 dönüm çeltik tarlası düşmektedir. Kaza genelinde ise hane başına 0,42 dönüm çeltik tarlası düşmektedir.

Tahıllarda ise köylerde bir hane 2,33 dönüm arazide, şehir merkezinde ikamet edenler 0,93 dönüm arazide, kaza genelinde ise bir hane ortalama 1,52 dönüm arazide tahıl

¹ Buradaki arazi ölçü birimi dönümdür.

tarımı ile meşgul olmaktadır .

Kaza merkezinde ve civarında sulu tarım yapılabilen yerlerde daha çok çeltik tarımı ve bağcılık gibi pazara dönük tarım ürünleri yetiştirilirken, dağlık ve sulama imkanından yoksun yerleşim yerlerinde geçimlik tarımsal faaliyetlerinin yoğunluğu söz konusudur.

3.1.2.Yetiştirilen Tarım Ürünleri

3.1.2.1. Tahıllar

Tahıllara geçmeden önce kısa bir ön bilgi vermek uygun olacaktır. Hane reisinin ektiği arazi bazen “mezru ekin tarlası” şeklinde verilirken bazen de “mezru hinta”, “fiğ” gibi tarımı yapılan ürünün çeşidiyle birlikte yazılmıştır. Hane reisinin ödemiş olduğu öşür vergisi ile ilgili açıklamaların yer aldığı kısımda ise hasattan sonra ne kadar ürün elde edildiği hesaplanarak ona göre bir vergilendirme yapılmıştır. Ancak defterler oluşturulurken çoğu zaman ekilen ürün “mezru ekin tarlası” olarak yazılmıştır. Araziden elde edilen ürün ise “10 yarım hinta”, “8 yarım şair” şeklinde karışık bir şekilde verildiği için araziden ve üründen alınan verim konusunda herhangi bir istatistik çıkartılamamaktadır. Aynı şekilde kaza genelinde üretilen tahılın ve çeltiğin hesaplanması defterlerden kaynaklanan birtakım sebeplerden dolayı neredeyse imkansız gibi görünmektedir. Burada kazada toplam ne kadar tahıl üretildiği konusunda herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

Tabloların incelenmesinden anlaşılacağı gibi, tarım üretimi içerisinde tahıllar başta gelmektedir. Ekili alanların %60’a yakın bir kısmı tahıl ekimine ayrılmıştır. Tahıllara bakıldığında dört çeşit üründen bahsedilebilir. Bunlardan ilki defterlerde “hinta” olarak isimlendirilen buğdaydır.¹ Geçimlik tarım usulünün temel ürünü buğdaydır. Bu yüzden buğdayın fiyatı diğer hububat ürünlerinden %50 fazla olduğu görülmektedir.

Temettuat defterlerinde tespit edilen diğer hububat çeşidi de “şair” olarak isimlendirilen arpadır.² Ekim oranı olarak buğdaydan sonra gelmektedir. Bu ikisinin dışında “fiğ” ve “alaca” denilen tahıl çeşitleri mevcuttur. Buğday, arpa ve fiğ günümüzde her bölge de bilinen tahıl türleridir. Ancak “alaca” adıyla defterlere kaydedilen tahıl türü hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Günümüzde de bu

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1993, s.362

² Devellioğlu, s.976

isimle herhangi bir tahıl türü mevcut değildir. Tosya İlçesi'nde pazartesi günleri kurulan tahıl ve pirinç pazarında bu tahıl türüyle ilgili birtakım bilgiler elde edilmiştir. Bu tahıl türü arpa ve fiğ'in karışımıdır. Bu tahıl çeşidi tarımla meşgul olan aynı zamanda hayvancılık yapan çiftçilerin, kendi aralarında "alaca" olarak adlandırdıkları "arpa" ve "fiğ" karışımı bir ürün olduğu anlaşılmaktadır.

Bunların dışında yukarıda bahsedildiği gibi kazada çeltik tarımı önemli bir yer tutmaktadır.

3.1.3. Tarım Ürünlerinin Değerleri

Defterlerde tespit edilen diğer bir husus tarımı yapılan bu ürünlerin o zamanki değeridir. Burada öşür vergisi hesaplanırken tahıllardan alınacak öşür miktarı aynı olarak belirlenmiş ve karşısına nakdi bedeli yazılmıştır. Tahılların miktarı "yarım" olarak tespit edilmiştir. "Yarım" ise "kile"nin 1/8'idir. Kile Osmanlı Devleti'nde bölgelere göre farklılık göstermektedir. Ancak 1841 yılında sabitlenmiştir.¹ Günümüz ölçülerine göre bir kile 25,656 kg'dır. Bu durumda 1 yarım 3,20 kg. dır. Defterlerde yapılan hesaplamalara göre bir yarım buğday 1,5 kuruştur. 1 yarım arpa, 1 yarım alaca ve bir yarım fiğ'in bedeli de 1 kuruştur. 1 yarım çeltik ise 3 kuruştur. Buradan hareketle yetiştirme zorluğu ve temel besin maddesi olarak tüketiminde önemli bir yere sahip olması bakımından pirincin hammaddesi olan çeltiğin diğer ürünlere göre daha kıymetli olduğu söylenebilir. Yine çeltik kadar olmasa da günlük besin maddesi olan ekmeğin hammaddesi olan buğdayın da diğer tahıl ürünlerine oranla %50 daha kıymetli olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Hayvancılık

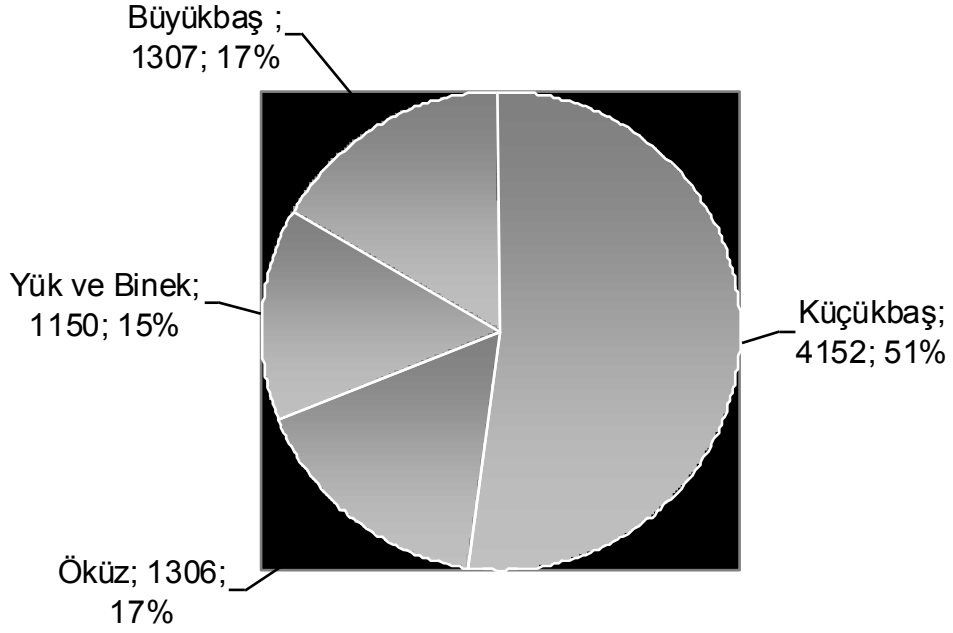
Osmanlı Devleti'nde kırsal kesimlerde hayvancılık, tarımdan sonra en önemli zirai faaliyetlerdendir. Tosya Kazası temettuat defterlerinde tarımsal faaliyetle meşgul olan her ailenin aynı zamanda hayvancılıkla da meşgul olduğu görülmektedir. Kaza merkezinde ve köylerde yapılan hayvancılık daha çok ailelerin kendi ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir faaliyet olup bu faaliyetlerden maddi bir kazanç sağlamak ikinci planda kalmaktadır. Defterlerde tespit edilen hayvanlar, vasıflarına göre gruplara

¹ Ömer Faruk Arslan, Temettuat Defterlerine Göre (1844-1845) *Havza'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE, Ankara 2006, s.80

ayrılarak incelenmiştir.

Kaza genelinde mevcut hayvan sayısı 7915'tir. Kanatlı hayvan türleri ve diğer hayvan türleri hakkında bilgi mevcut değildir. Aşağıdaki grafikte bu hayvanların türlerine göre dağılımı verilmiştir.

Şekil 4. Kaza Genelindeki Hayvan Sayılarının Dağılımı

Tabloda görüldüğü gibi kaza genelindeki hayvan sayısı toplam 7.915'tir. Bu miktarın %50'den fazlası küçükbaş hayvanlara aittir. Küçükbaş hayvan sayısı 4.152' (%51)dir. Büyükbaş hayvan sayısı 1307 (%17), binek ve yük hayvanı sayısı 1150 (%15), çift öküzü sayısı ise 1306 (%17)dır. Burada çift öküzleri sayısı çift olarak değil de adet olarak verilmiştir.

3.2.1. Büyükbaş Hayvanlar

Bu bölümde kazada yetiştirilen büyükbaş hayvanlar incelenmiştir. Binek - yük hayvanlarını ve tarımsal işgücünde kullanılan çift öküzlerini ayrı başlık altında incelemek uygun olacaktır.

Tosya Kazası temettuat defterlerinde yukarıda sayılan binek - yük hayvanları ve çift öküzleri dışında tespit edilen büyükbaş hayvan sayısı 1.307'dir. Bu hayvanlar, eti ve sütünden istifade edilen hayvanlardır. Defterlerde hayvanların cinsi ve adediyle birlikte

yıllık geliri de kaydedilmiştir. “Sağmal karasığır ineği”, “kısır karasığır ineği”, “sağmal camuş ineği”, “kısır camuş ineği”, “kara sığır düğesi”, “erkek dana” bu hayvanların cinsini belirlemek için sıkça kullanılan tabirlerdir. Burada bu hayvanlara ait yıllık ne kadar süt ya da et elde edildiği gibi bilgiler mevcut değildir.

Burada “sağmal” yani sağılabilen hayvanların haneye gelir sağladıkları görülmektedir. “Sağmal karasığır inekleri”nin haneye yıllık 15 kuruş, “sağmal camuş ineği” olarak kaydedilen inek cinsinin de haneye yıllık 30 kuruş gelir sağladığı görülmektedir. Bunların dışında kalan hayvanların haneye herhangi bir gelir getirisi söz konusu değildir. Aşağıdaki tabloda bu hayvanların köylere ve kaza merkezine göre dağılımını verilmiştir.

Tablo 6. Kaza Merkezi ve Köylerde Büyükbaş Hayvan Sayısı

	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Hane Başına Düşen Hayvan Sayısı	%
Kaza Merkezi	373	0,30	28,54
Köyler	934	1,04	71,46
Toplam	1.307	0,61	100

Tabloda görüldüğü gibi kaza genelinde mevcut 1.307 adet büyükbaş hayvanın çoğu köylerde yetiştirilmektedir. 1.307 adet büyükbaş hayvanın 934 (%71,46) tanesi köylerde, 373 (%28,54) tanesi de kaza merkezinde yetiştirilmektedir.

3.2.2. Çift Öküzleri

Osmanlı Devleti’nde tarım ekonomisinin temel üretim vasıtasını bir çift öküz ve saban oluşturmaktadır. Tarımsal üretimin temel esası çift-hane sistemidir. Aynı zamanda bu çift-hane sistemi Osmanlı Devleti miri toprak rejiminin temel unsurudur. Bu sisteme göre bir çift öküze sahip olan kimse devletin kendisine verdiği arazide tarımla meşgul olmak zorundadır. Çiftçi bu araziye bağ ve bahçeye çeviremez, boş bırakamaz ve terk edemez. Çünkü ordunun ve şehirlerin iaşesi bu tarımsal faaliyetle elde edilecek ürüne bağlıdır.¹ Buradaki çift kavramı aslında bir çift öküzü, hane kavramı ise bu tarımsal ünitenin işletmecisi durumundaki aileyi ifade etmektedir. Çiftlik ise bu terimlerden

¹ Halil İnalçık, s.2-3

hareketle bir çift öküzün işleyebildiği tarlaların tümüne işaret etmektedir.¹ Çiftçilik kavramı yine bu çift-hane sisteminin ürünüdür.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nde tarımsal yapının temeli “bir çift öküz”e bağlıdır. Tarımsal ürünlerin ekilmesi, hasadı, taşınması gibi birçok faaliyet bu öküzler vasıtasıyla yapılmaktadır.

Tosya Kazası Temettuat Defterlerinde tespit edilen öküz sayısı 653 çifttir. Bu öküzler camuş öküzü ve karasığır öküzü şeklinde ayrılmıştır. Özellikle dağlık ve eğimli bölgelerde karasığır öküzü yetiştirildiği görülmektedir. Tarımsal yapının temel unsuru olan öküzler sayı olarak köylerde daha çok yetiştirilmektedir. Aşağıdaki tabloda çift öküzlerinin köy ve şehir merkezindeki sayıları ve hane başına düşen çift sayısı verilmiştir.

Tablo 7. Kaza Genelindeki Çift Öküzü Dağılımı

	Öküz (Çift)	Hane Başına Düşen	%
Kaza merkezi	87	0,05	13,32
Köyler	566	0,62	86,68
Toplam	653	0,30	100

Toplam 653 çift öküzün 566 çifti köylerde, 87 çifti kaza merkezindedir. O dönemde tarımsal işgücünün temel gereksinimi olan çift öküzleri tablodan da anlaşılacağı gibi, her 10 haneden birinde mevcuttur. Bu da bu alanda farklı bir sektör ortaya çıkarmıştır. Kazaya ait defterlerde hane reislerinin gelirlerinin yazıldığı kısımda “öküzüyle ameleliğinden geliri” ya da “öküzüyle ticaretinden geliri” şeklinde ifadeler sıkça yer almaktadır. Buradan çift öküzü olan ailelerin, ziraatle uğraşan ama öküzü olmayan ailelerin bu işgücü açığını belli bir ücret karşılığında giderdiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple o dönemde “öküzle sağlanan işgücü” tarımsal işgücü anlamında belli bir sektör haline gelmiştir.

3.2.3. Binek ve Yük Hayvanları

Defterlerde tespit edilebilen binek ve yük hayvanları sayısı 1.139'dur. Bu hayvanlar

¹ İnalçık, s.6

cins ve türlerine göre “merkeb”, “döllü merkep”, “dölsüz merkep”, “döllü kısarak” “dölsüz kısarak”, “katır”, “bargir” ve “esb” gibi ifadelerle defterlerde yer almaktadır.¹ Gelir olarak döllü merkeplerin 15 kuruş, döllü kısarakların 50 kuruş getirisi vardır.

Aşağıdaki tabloda bu yük ve binek hayvanların köy ve kaza merkezindeki sayılarını verilmiştir.

Tablo 8. Kaza Genelinde Binek ve Yük Hayvanları Miktarı

	Binek-Yük Hayvanı	Hane Başına Düşen	%
Kaza merkezi	427	0,35	37,13
Köyler	723	0,80	62,87
Toplam	1.150	0,53	100

Görüldüğü gibi 1.139 binek hayvanından 712’ (%62,51)si köylerde, 427’ (%37,49)si de kaza merkezindedir. Binek hayvanları hem ulaşım amaçlı hem de üretilen ürünlerin şehir merkezine ya da başka bölgelere taşınmasında kullanılmaktadır. Bu sebeple köylerde binek hayvanı sayısı şehir merkezine göre daha fazladır. Ayrıca bölüm sonunda verilen tabloda görüldüğü gibi köylerde ve mahallelerde ekilen arazi miktarıyla binek ve yük hayvanı sayısı arasında bir doğru orantı olduğu tespit edilmiştir.²

3.2.4. Küçükbaş Hayvancılık

Bu bölümde defterlerde tespit edilen küçükbaş hayvan sayısı ve çeşitleri ele alınmıştır.

Küçükbaş hayvanlar türüne ve cinsine göre “sağman ganem”, “erkek ganem”, “sağman tiftik keçi”, “erkek tiftik keçi”, “sağman kıl keçi”, “erkek kıl keçi”, “kuzu” ve “oğlak” şeklinde tabirlerle defterlerde yer almaktadır. Bu hayvanların haneye yıllık getirisi ise, erkek koyun 2 kuruş, sağmal koyun 5 kuruş, erkek tiftik keçi 3 kuruş, sağmal tiftik keçi 6 kuruş, erkek kıl keçi 2 kuruş, sağmal kıl keçi ise 4 kuruş şeklindedir. Kuzu ve oğlaklar için herhangi bir gelir tespit edilmemiştir.

Kaza genelindeki toplam küçükbaş hayvan sayısı 4.152’dir. Tabloda bu rakamın köy

¹ Bkz. ML.VRD.TMT. 1141-1206

² Bkz. Tablo. 21

ve kaza merkezindeki dağılımı verilmiştir.

Tablo 9. Kaza Genelinde Küçükbaş Hayvan Sayısı

	Küçükbaş Hayvan Sayısı	Hane Başına Düşen Hayvan Sayısı	%
Kaza merkezi	119	0,09	2,87
Köyler	4.033	4,5	97,13
Toplam	4.152	1,94	100

Tabloda görüldüğü gibi küçükbaş hayvancılığın neredeyse tamamı köylerde yapılmaktadır. Bunun en önemli nedeni şüphesiz kırsal bölgelerdeki arazi genişliği ve bu arazilerin küçükbaş hayvanların beslenme imkanları açısından daha uygun oluşudur. Şehir merkezinde ise sayıları az da olsa imkanlar ölçüsünde küçükbaş hayvancılık yapan ailelere rastlanmaktadır. Toplam 4.152 küçükbaş hayvanın 4.033 (97,13) tanesi köylerde, 119 (%2,87) tanesi de şehir merkezinde yetiştirilmektedir.

3.2.5.Arıcılık

Tosya Kazası temettuat defterlerinde tespit edilen zirai faaliyetlerden birisi de arıcılıktır. Kaza genelinde 17 köy ve 14 mahallede arıcılık yapılmaktadır. Bir adet arı kovanının haneye yıllık 4 kuruş gelir getirdiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda köyler ve kaza genelinde arı kovanı adedi verilmiştir.

Tablo 10. Kaza Genelinde Arı Kovanı Sayıları

	Arı Kovanı Sayısı	Hane Başına Düşen Kovan Sayısı	%
Kaza Merkezi	115	0,09	31,51
Köyler	250	0,27	68,49
Toplam	365	0,17	100

Tabloda görüldüğü gibi toplam 365 adet arı kovanının 250 (%68) adedi köylerde, 115 (%31) adedi de kaza merkezindedir. Defterlerde bir adet kovandan ne kadar bal elde edildiği ve bu kovanlardan vergi alınıp alınmadığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Son olarak aşağıdaki tabloda kaza merkezindeki ve köylerdeki büyükbaş ve küçükbaş hayvanların, yük ve binek hayvanlarının, çift öküzlerinin ve arı kovanlarının sayıları ayrıntılı olarak verilmiştir. Çift öküzleri sayısı ve ekilebilen arazi arasındaki doğru orantıyı tespit etmek amacıyla arazi miktarları da tabloya yansıtılmıştır.

Tablo 11. Kazadaki Zirai Faaliyetler

Köy - Mahalle Adı	Hane Sayısı	Arazi Miktarı	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Gelirler	Öküz (Çift)	Küçükbaş Hayvan	Gelirler	Bine ve Yük Hayvanı	Gelirler	Arı Kovanı Sayısı	Gelirler
Kocağa Çiftliği	7	37,5	8	75	5			1			
Küçük Seki K.	18	98,5	14	120	12	6	20	14	205		
Büyük Seki K.	42	253,5	46	390	28	115	322	32	195		
Ermelik K.	27	85,5	30	345	26	317	884	35		6	28
Kargın K.	14	97,75	33	375	14	93	220	18	330		
Dağcatağı K.	32	167,5	54	570	20	419	1105	32	470	23	92
Ekincik K.	49	127	60	256	34	302	877	49			
Sevinçviran K.	14	60,25	13	195	6			9	95		
Kınık K.	17	85,5	21	225	5			12	95	1	4
Çakırlar K.	8	45,5	16	90	5	70	152	10	115	13	52
Aluç K.	9	34,5	8	75	4	36	116	1		6	24
Aspiras K.	36	242,5	33	210	29	209	664	13			
Çepni K.	24	169,5	25	120	19	6	24	20			
Yukarı Kayı K.	28	183,5	6	45	12	99	242	20			
Odüske K.	30	182	23	180	20	135	352	20			
Göl K.	26	121,5	34	535	18	231	530	32	490	8	28
Murat K.	7	64	11	120	4			7	45		
Dikmen K.	40	177,5	54	257	30	44	78	33	50	3	12
Çukur K.	24	74	23	300	12	201	392	30	435	12	48
Bayat K.	29	104	31	240	21	34	68	24	175	3	12
Küçük Kızılca K.	4	29,5	9	75	5	307	891	4	45		
Yerkuyu K.	54	155	40	326	23	286	1024	39			
Aşağı Kayı K.	54	386	58	360	41	88	298	47		5	20
Yağcılar K.	31	107,5	46	585	21	168	460	35	420	35	140
Suluca K.	14	54,5	11	45	10	83	146	13			
Gökçeöz K.	34	115,5	49	345	26	251	609	27		3	12
Göbene K.	23	103	14	75	10	37	110	12		7	28
Kösen K.	10	34,5	9	90	9	63	176	7			
Manastır K.	2	9	3	60	2			2			

Tablo 16. Devamı

Büyük Kızılca K.	31	94,3	19	256	10			20	155		
Şarakman K.	13	59,5	18	255				8	15	5	20
Ciçe K.	73	222	49	300	40	93	246	37		86	331
Çifter K.	29	148	21	199	13	107	295	16			
Şemseddin K.	7	26,5	6	60	5	103	237	5	45	23	92
Karaberk K.	22	133	20	30	15			15	100	11	44
Sapaca K.	9	10	6	75	7			6			
Yarekin K.	8	37,5	13	135	5	130	263	7			
Camiatik Mh.	37	129	12	45	3	16	47	11		3	12
Mahkeme Mh.	26	367,5	15	90	1			12			
Derinöz Mh.	36	95	26	255	14	32	90	22	65		
Hocafakı Mh.	65	185,5	10	60	1			21	50	8	24
Tekkeciyarı Mh.	28	66,5	22	15				9		5	20
Kargı Mh.	41	210	4	45	4			6			
Hacikemal Mh.	33	154,5	8	75	2			13			
Ahıpir Mh.	23	168,5	5					14		10	40
Dere Mh.	70	208,5	9	60	2			23		6	24
Çatma Mh.	30	69,5	4	30				9		6	24
İbniselim Mh.	65	224,5	20	212	5			35			
Kıran Mh.	25	82	3	30	1			11	50	3	12
Şehreküstü Mh.	111	455,5	23	150	11			38	15	10	40
Aşağışeyh Mh.	50	100,5	17	250				17			
Hocaimad Mh.	85	496	37	345	8	21	93	42		2	8
Çifterlizade Mh.	29	73	9	15	1			7			
Aktaş Mh.	30	128	6	15	2			16			
Yukarışeyh Mh.	44	168,5	14	60				7			
Dilküşa Mh.	52	137	20	150	10			18			
Aşağıvakıf Mh.	29	132	10	90	4			10		5	20
Pınarbaşı Mh.	41	226	14	225				5			
Marufzade Mh.	8	11	1					4			
Müslimcedid Mh.	39	72,5	10	76	5	31	89	10		17	68
İlyasbey Mh.	28	60	14	130	3			10			
Hacıpir Mh.	27	222	10	45	2	2		11			
Harsat Mh.	51	88,5	16	105	1			4		8	32
Kazgancıyan Mh.	32	122,5	12	105		17	64	7		15	60
Celalefendi Mh.	43	170,5	9	15	4			21			
Hacıçakı Mh.	20	49,5	10	90	3			13			
Rumiyye Mh.	39	42	3	15				1		17	64
Toplam	2.136	8.852,8	1.307	10.792	653	4.152	11.184	1.150	3.660	365	1.435

BÖLÜM 4: İKTİSADİ DURUM

4.1. Genel Yapı

Daha önce de bahsedildiği gibi Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda yapılan bu temettuat sayımlarının temelinde ekonomik sebepler vardı. Bu sayımlardaki esas amaç tanzimatın uygulandığı bölgelerdeki yurttaşların gelirlerini tespit etmek ve bu gelir durumuna göre vergilendirmektir. Dolayısıyla incelenen bu defterler de bu amaca göre tertip edilmiştir. Defterlerde yer alan bu bilgiler bölgenin o döneme ait ekonomik profilinin çıkarılmasına imkan tanımaktadır. Ancak bunu yapabilmek için bu belgelerin yeterli olmadığını belirtmek yerinde olacaktır. Burada sadece hane reislerinin gelirleri ve vergileri verilmiştir. Sağlıklı tespitler yapabilmek için öncelikle o dönemdeki para değerinin ve alım gücünün tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bunun için de o döneme ait diğer belgelerin incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Toplumların iktisadi imkanları ile sosyo-kültürel yapıları arasında kuvvetli bir bağ vardır. Tarihi gelişim sürecinde toplumların sosyo-kültürel gelişimleri incelendiğinde iktisadi kaynakların etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Tarihsel araştırmalarda söz konusu bu karşılıklı etkileşimden dolayı iktisadi ve sosyo-kültürel yapının ayrı ayrı incelenmesinin yanı sıra, bu ikisinin birbirini destekleyen yönlerinin de irdelenmesi olaylara bakış açısını genişletecektir. Bu bölümde bu durum göz önünde bulundurularak Tosya Kazası'nın o dönemdeki iktisadi durumu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmadan çıkan sonuçları ortaya koymadan önce gelirlerin gruplandırılması, hesaplanması ve değerlendirilmesi noktasında izlenen yöntem ve karşılaşılan sorunlar hakkında genel bir bilgilendirme yapmak uygun olacaktır. Defterlerin son sayfasında köy ya da mahalleye ait toplam gelir ve vergilerin hesaplanmasında bir yanlışlık söz konusudur. Defterdeki hane reislerinin gelirlerinin ve vergilerinin toplamı defter sonunda verilenlerle uyuşmamaktadır.¹ Defterlerin hepsinde böyle yanlışlıklar yapılmıştır. Bunun için defterlerin sonunda yazılı olanı değil de daha sonra yapılan hesaplamalar sonunda ortaya çıkan veriler değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

¹ ML.VRD.TMT 1141 – ML.VRD.TMT 1206 arası temettuat defterleri

4.2. Tosya Kazasında Gelir Dağılımı

4.2.1. Kaza ve Köylere Göre Gelir Dağılımı

Öncelikle mahalle ve köylerin toplam gelirleri, bu gelirlerin kaza geneline göre oranı ve bu yerleşim birimlerindeki aile başına düşen toplam gelir miktarı tespit edilmiştir. Kaza genelinde tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirler toplamı 358.335,8 kuruş, hayvancılıktan elde edilen gelirler toplamı 27.071 kuruş, kira gelirleri toplamı 4.860 kuruştur.

Aşağıdaki tabloda Tosya Kazası'ndaki yerleşim yerlerine ait gelir miktarları ve aile başına düşen ortalama gelir miktarları yer almaktadır. Buradaki para birimi kuruş olarak verilmiştir.

Tablo 12. Köy ve Mahallelere Ait Toplam Gelirler

DEFTE R NO.	MAHALLE-KÖY ADI	HANE SAYISI	GELİR MİKTARI	%	AİLE BAŞI ORTALAMA GELİR
1149	KOCAĞA ÇİFTLİĞİ	7	3066	0,34	438,00
1141	KÜÇÜK SEKİ KÖYÜ	18	5218	0,58	289,89
1142	BÜYÜK SEKİ KÖYÜ	42	21538,75	2,38	512,83
1144	ERMELİK KÖYÜ	27	16785,3	1,86	621,68
1145	KARGIN KÖYÜ	14	8941,5	0,99	638,68
1146	DAĞÇATAĞI KÖYÜ	32	14743	1,63	460,72
1147	EKİNCİK KÖYÜ	49	18206,75	2,01	371,57
1150	SEVİNÇVİRAN KÖYÜ	14	10131,5	1,12	723,68
1151	KINIK KÖYÜ	17	7285,5	0,81	428,56
1153	ÇAKIRLAR KÖYÜ	8	2521	0,28	315,13
1155	ALUÇ KÖYÜ	9	2699	0,30	299,89
1156	ASPIRAS KÖYÜ	36	19190,5	2,12	533,07
1159	ÇEPNİ KÖYÜ	24	15821	1,75	659,21
1167	YUKARI KAYI KÖYÜ	28	10391,5	1,15	371,13
1168	ODÜSKE KÖYÜ	30	15909,75	1,76	530,33
1170	GÖL KÖYÜ	26	14178,5	1,57	545,33
1178	MURAT KÖYÜ	7	3732	0,41	533,14
1181	DİKMEN KÖYÜ	40	18922,5	2,09	473,06
1182	ÇUKUR KÖYÜ	24	14445	1,60	601,88
1183	BAYAT KÖYÜ	29	21636,75	2,39	746,09
1185	K.KIZILCA KÖYÜ	4	5658	0,63	1414,50
1186	YERKUYU KÖYÜ	54	19465	2,15	360,46
1187	A. KAYI KÖYÜ	54	21727	2,40	402,35
1188	YAĞCILAR KÖYÜ	31	13408,5	1,48	432,53
1189	SULUCA KÖYÜ	14	6409,5	0,71	457,82
1190	GÖKÇEÖZ KÖYÜ	34	13726	1,52	403,71
1196	GÖBENE KÖYÜ	23	5793,5	0,64	251,89
1197	KÖSEN KÖYÜ	10	6885	0,76	688,50
1199	MANASTIR KÖYÜ	2	340	0,04	170,00
1200	B.KIZILCA KÖYÜ	31	16892,5	1,87	544,92
1201	ŞARAKMAN KÖYÜ	13	7557,5	0,84	581,35
1202	CİĞE KÖYÜ	73	29214,75	3,23	400,20
1203	ÇİFTER KÖYÜ	29	12977	1,43	447,48

Tablo 17. Devamı

1204	ŞEMSEDDİN KÖYÜ	7	2100,5	0,23	300,07
1205	KARABERK KÖYÜ	22	11186,75	1,24	508,49
1206	SAPACA KÖYÜ	9	3861	0,43	429,00
16171	YAREKİN KÖYÜ	8	3362	0,37	420,25
1143	CAMİATİK MAH.	37	14261	1,58	385,43
1148	MAHKEME MAH.	26	21429	2,37	824,19
1152	DERİNÖZ MAH.	36	10393,75	1,15	288,72
1154	HOCFAKİ MAH.	65	19308	2,13	297,05
1157	TEKYE CİVARI MAH.	28	9267,5	1,02	330,98
1158	KARGI MAH.	41	18566,5	2,05	452,84
1160	HACIKEMAL MAH.	33	18271,5	2,02	553,68
1161	AHIPIR MAH.	23	13503	1,49	587,09
1162	DERE MAH.	70	25380,75	2,81	362,58
1163	ÇATMA MAH.	30	13235	1,46	441,17
1164	İBNİSELİM MAH.	65	23876,25	2,64	367,33
1165	KIRAN MAH.	25	10336	1,14	413,44
1166	ŞEHREKÜSTÜ MAH.	111	35695	3,95	321,58
1169	AŞAĞI ŞEYH MAH.	50	15055	1,66	301,10
1171	HOCAIMAT MAH.	85	33026,25	3,65	388,54
1172	ÇİFTERLİZEDE MAH.	29	13078,25	1,45	450,97
1173	AKTAŞ MAH.	30	13321	1,47	444,03
1174	YUKARI ŞEYH MAH.	44	14447,5	1,60	328,35
1175	DİLKÜŞA MAH.	52	17994,5	1,99	346,05
1176	AŞAĞI VAKIF MAH.	29	12371,5	1,37	426,60
1177	PINARBAŞI MAH.	41	15369,8	1,70	374,87
1179	MARUFZADE MAH.	8	2363,5	0,26	295,44
1180	MÜSLİMCEDİD MAH.	39	13925	1,54	357,05
1184	İLYASBEY MAH.	28	13477,5	1,49	481,34
1191	HACIPIR MAH.	27	11345,5	1,25	420,20
1192	HARSAT MAH.	51	15118	1,67	296,43
1193	KAZGANCİYAN MAH.	32	15352	1,70	479,75
1194	CELAL EFENDİ MAH.	43	14810,25	1,64	344,42
1195	HACI ÇAKI MAH.	20	6797,5	0,75	339,88
1198	RUMİYYE MAH.	39	17401	1,92	446,18
	TOPLAM	2.136	904.705,6	100	423,55

Tabloda görüldüğü gibi kaza genelinde elde edilen gelirler toplamı 904.705,6 kuruştur. Hane başına düşen gelir miktarı 423,55 kuruştur. Gelir sıralamasında ilk sırada 35.695 kuruş ile Şehreküstü Mahallesi yer almaktadır. Onu 33.026,25 kuruş ile Hocaimat Mahallesi, 29.214,75 kuruş ile Ciğge Köyü takip etmektedir. Gelir sıralamasında en altta ise 340 kuruş ile Manastır Köyü vardır. Daha sonra 2.100,5 kuruş ile Şemseddin Köyü ve 2.363,5 kuruş ile Marufzade Mahallesi gelmektedir.

Aile başına düşen gelir miktarına göre bir değerlendirme yapıldığında ilk sırada 1.414,50 kuruşla Küçük Kızılca Köyü gelmektedir. Daha sonra onu 824,19 kuruşla Mahkeme Mahallesi ve 746,09 kuruşla Bayat Köyü takip etmektedir. Tablodaki hane sayısı az olan yerleşim birimlerinin kaza ortalamasından çok yüksek ya da çok düşük olması hane sayılarının az oluşundan kaynaklanmaktadır.

Aile başına en düşük gelirin elde edildiği yerler ise 170 kuruşla Manastır Köyü, 251,89

kuruşla Göbene Köyü ve 288,72 kuruşla Derinöz Mahallesi'dir.

Kaza genelinde hane başına düşen gelir miktarı 423 kuruştur. Hane başı ortalama gelir durumuna göre 13 köy ve 19 mahalle olmak üzere 32 yerleşim yeri bu ortalamanın altındadır. Kazadaki 24 köy ve 11 mahalle ise hane başına düşen toplam gelir miktarına göre kaza ortalamasının üzerindedir. Buradan hareketle köylerde ikamet edenlerin gelir seviyesi bakımından kaza merkezinde ikamet edenlere göre daha ileri bir düzeyde oldukları söylenebilir.

Toplamda ise bu 423,5 kuruş gelir ortalamasının üzerindeki hane sayısı 917'dir (%42,93). Toplam gelir içerisinde 640.974,55 kuruş gelir ile toplam gelirin %70,85'i bu 917 haneye aittir. Bu ailelerin 483 tanesi köylerde 424 tanesi de kaza merkezinde ikamet etmektedir. 1.219 (%57,07) hane bu ortalamanın altındadır. Toplam 263.371,05 kuruş gelir ile toplam gelirin %29,15'i de 1.219 haneye aittir. Bunların 416 hanesi köylerde 803 hanesi de kaza merkezinde ikamet etmektedir. Bu 1.219 hane içerisinde 106 hanenin ise hiçbir geliri yoktur. Bunların 60 hanesi köylerde 46 hanesi ise kaza merkezinde ikamet etmektedir.

4.2.2.Mesleklere Göre Gelir Durumu

Gelirlerin yerleşim birimlerine göre tahlilini yaptıktan sonra meslek gruplarına göre de bir değerlendirme yapmak uygun olacaktır. Bu şekilde o dönemde mesleklerin iktisadi yapı içerisindeki yeri tespit edilebilir. Mesleklere göre gelirleri tespit ederken daha önce de bahsedildiği gibi defterde hane reisi mesleğinde ne yazıyorsa onu esas alarak değerlendirme yapılmıştır. Burada “vefat eden” ya da “talebe” gibi herhangi bir meslek gurubundan olamayan kişilerde oldukları gibi tasnif edilmiştir. Aşağıdaki tabloda meslek guruplarına göre gelir durumu ve mesleklerin ortalama gelirleri verilmiştir.

Tablo 13. Mesleklere Göre Toplam Gelirler

	MESLEK	ADET	GELİRLER	ORT.GLR	% Oranı
1	AMELE	245	65728,75	268,28	7,27
2	ARABACI	1	50	50	0,01
3	ASKER	38	3530	92,89	0,39
4	AŞICI	3	702,5	234,17	0,08
5	ATTAR	4	3576	894	0,40
6	BAKKAL	1	700	700	0,08
7	BASMACI	1	212	212	0,02
8	BEKÇİ	1	317	317	0,04
9	BELİRSİZ	262	122262	466,65	13,51
10	BERBER	9	2290	254,44	0,25
11	BEZCİ	1	657	657	0,07
12	BIÇAKÇI	4	1843	460,75	0,20
13	BORUCU	4	1234	308,5	0,14
14	BOYACI	1	474	474	0,05
15	BÖREKÇİ	2	1696,5	848,25	0,19
16	CERRAH	1	716	716	0,08
17	CİRCİ	2	925	462,5	0,10
18	ÇARIKÇI	1	635	635	0,07
19	ÇİLİNGİR	4	926	231,5	0,10
20	ÇOBAN	22	5620	255,45	0,62
21	ÇOCUK	43	8322	193,53	0,92
22	ÇUBUKÇU	2	531	265,5	0,06
23	ÇULHA	101	34873,75	345,28	3,85
24	DEBBAĞ	91	44517,5	489,2	4,92
25	DEĞİRMENCİ	6	2173,5	362,25	0,24
26	DEMİRCİ	31	10561,25	340,69	1,17
27	DEŞDİBAN	1	310	310	0,03
28	DİKİMCİ	53	17978	339,21	1,99
29	DUHANCİ	5	2295	459	0,25
30	DÜLGER	8	3397	424,63	0,38
31	EKMEKÇİ	10	4420	442	0,49
32	EMEKLİ	11	6820	620	0,75
33	ERBABI ZİRAAT	203	123340	607,59	13,63
34	ESKİCİ	14	4697	335,5	0,52
35	FİRARİ	17	1346,5	79,21	0,15
36	GÖNCÜ	2	405	202,5	0,04
37	HALLAÇ	1	545	545	0,06
38	HAMAL	28	17659	630,68	1,95
39	HAMAMCI	1	552	552	0,06
40	HANEDAN	10	11143,75	1114,38	1,23
41	HASTA-MUHTAÇ-İHTİYAR	113	13621,75	120,55	1,51
42	HATİP	1	508,50	508,5	0,06
43	HEKİM	1	181	181	0,02
44	HELVACI	6	2517	419,5	0,28
45	HİZMETKAR	8	2067,5	258,44	0,23
46	İMAM	44	10964,5	249,19	1,21

Tablo 18. Devamı

47	İPLİKÇİ	1	222,5	222,5	0,02
48	KADIN	1	250	250	0,03
49	KAHVECİ	13	3500,25	269,25	0,39
50	KALAYCI	9	3023	335,89	0,33
51	KAPICI	1	462	462	0,05
52	KASAP	12	5786	482,17	0,64
53	KATIRCI	3	1370,5	456,83	0,15
54	KATİP	1	200	200	0,02
55	KEÇECİ	2	450	225	0,05
56	KİRACI	22	9523,25	432,88	1,05
57	KÖMÜRCÜ	6	1750,5	291,75	0,19
58	KUŞAKÇI	8	5619	702,38	0,62
59	KUYUMCU	7	3804	543,43	0,42
60	MANAV	17	8599,5	505,85	0,95
61	MUALLİM	2	286	143	0,03
62	MUHTAR	6	1778	296,33	0,20
63	MUMCU	1	567	567	0,06
64	MUYTAB	23	8075	351,09	0,89
65	MÜDÜR	1	400	400	0,04
66	MÜEZZİN	5	842	168,4	0,09
67	MÜNADİ	1	135	135	0,01
68	NALBANT	16	6252,5	390,78	0,69
69	ODABAŞ	2	1098	549	0,12
70	ODUNCU	15	4945	329,67	0,55
71	PAPAZ	1	300	300	0,03
72	PARÇACI	4	4442,5	1110,63	0,49
73	PENBECİ	1	1838,5	1838,5	0,20
74	BERCİ	2	1643	821,5	0,18
75	PİRİNÇÇİ	8	10602	1325,25	1,17
76	POSTNİŞİN	3	339	113	0,04
77	RENÇBER	303	168062,55	554,66	18,58
78	SAMANCI	1	140	140	0,02
79	SARAÇ	2	593	296,5	0,07
80	SELLAH	3	825	275	0,09
81	SEMERCİ	9	3896	432,89	0,43
82	SİĞİRTMAÇ	3	851	283,67	0,09
83	SIVACI	1	288	288	0,03
84	SİPAHİ	6	2183	363,83	0,24
85	SOFÇU ÇİRAĞI	3	383	127,67	0,04
86	ŞERBETÇİ	1	283,5	283,5	0,03
87	TALEBE	3	659	219,67	0,07
88	TAMİRCİ	1	117	117	0,01
89	TAŞÇI	2	1428	714	0,16
90	TELLAK	5	1509	301,80	0,17
91	TERZİ	76	37461	492,91	4,14
92	TUZCU	1	563,5	563,5	0,06
93	TÜCCAR	1	550	550	0,06
94	TÜRBEDAR	1	261	261	0,03

Tablo 17. Devamı

95	TÜTÜNCÜ	2	1419	709,5	0,16
96	URGANCI	1	382,5	382,5	0,04
97	VEFAT	6	54	9	0,01
98	ZİRAATÇI	93	54850,5	589,79	6,06
	TOPLAM	2136	904705,80	423,55	100,00

Tosya Kazasına ait temettuat defterlerinde hane reislerinin mesleklerinin yer aldığı bölümde 98 farklı meslek tespit edilmiştir. Yukarıdaki tabloda bu farklı meslek guruplarına ait toplam gelirler belirtilmiştir.

Kazada gelir seviyesi en yüksek hanenin 1838,5 kuruş ile penbeci (1 adet) esnafından olduğu görülmektedir. Onu 1325,25 kuruş ile pirinççi esnafı, 1110,63 kuruşla parçacı esnafı takip etmektedir.

Gelir bakımından en alt seviyede ise arabacı (50 kuruş), sipahi (92,89 kuruş), tamirci (117 kuruş), sofcu (127,67 kuruş), münadi (135 kuruş), samancı (140 kuruş), muallim (143 kuruş), müezzin (168,40 kuruş) ve hekim (181 kuruş) gibi meslekler yer almaktadır.

Mesleklere göre gelir dağılımına bakıldığında ilk sırada 168.062,55 kuruş ile toplam gelirin %18,58'ine rençberlikle meşgul olanlara ait olduğu görülmektedir. Onu 123.340 kuruş (%13,63) ile erbab-ı ziraatten olanlar ve 122.262 (%13,51) kuruşla mesleği beyan edilmeyenler takip etmektedir.

4.2.3.Faaliyet Alanlarına Göre Gelir Dağılımı

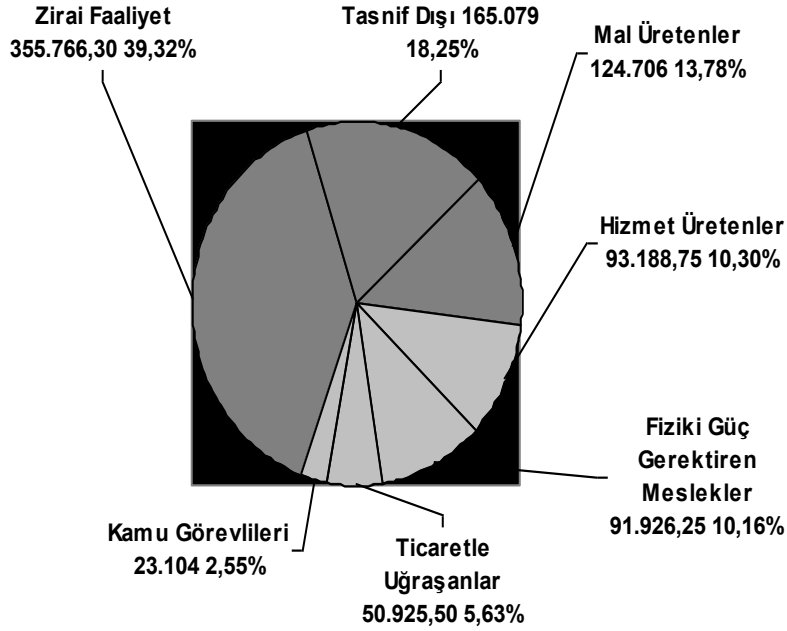
Kazada mevcut bütün meslekler faaliyet alanına göre hizmet üreten meslekler, mal üreten meslekler, fiziki güç gerektiren meslekler, kamu hizmeti yürüten meslekler, ticari faaliyetle meşgul olanlar, zirai faaliyetle meşgul olanlar ve tasnif dışı olmak üzere 7 sınıfa ayırmak mümkündür. Bu faaliyet kollarına bağlı mesleklere daha önce mesleklerin tasnifi bölümünde değinilmiştir. Bu ana hizmet kollarının kaza genelindeki gelir durumu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 14. Faaliyet Alanlarına Göre Toplam Gelir Miktarları

	ADET	GELİRLER	ORT.GLR	% Oranı
ZİRAİ FAALİYETLER	621	355.776,30	572,91	39,33
TASNİF DIŞI	470	165.079,00	351,23	18,25
MAL ÜRETENLER	307	124.706,00	406,21	13,78
HİZMET ÜRETENLER	236	93.188,75	394,87	10,30
FİZİKİ İŞGÜCÜ GER. MESLEKLER	306	91.926,25	300,41	10,16
TİCARETLE UĞRAŞANLAR	87	50.925,50	585,35	5,63
KAMU GÖREVLİLERİ	109	23.104,00	211,96	2,55
TOPLAM	2.136	904.705,80	423,55	100,00

Tabloda meslekler faaliyet alanına göre bir tasnife tabi tutulmuştur. Ancak bu mesleklerin birçoğu günümüzde mevcut olmadığı için bu mesleklerin faaliyet alanları tam olarak tespit edilememiştir. Bunlar tasnif dışı olarak değerlendirilmiştir. Yine defterlerde meslekleri beyan edilmeyen hane reisleri toplam gelir içerisinde %13 gibi büyük bir orana sahip olmasına rağmen tasnif dışı olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 5. Faaliyet Alanlarına Göre Gelirlerin Dağılımı

Tablo ve grafikte toplam gelirin %39,33'ünün zirai faaliyetlerle uğraşanlara ait olduğu görülmektedir. Bu dağılımın %13,78'i üretim yapan mesleklere, %10,30'u hizmet üreten mesleklere, %10,16'sı fiziki güç gerektiren mesleklere, %5,63'ü ticaretle meşgul olan mesleklere, %2,55'i kamu hizmeti yürütenlere aittir. %18,25'i ise mesleği

belirsiz olan, hasta, ihtiyar, çocuk, kadın, emekli, talebe gibi tasnif dışı olarak nitelendirilen kimselere aittir.

4.3. Vergiler

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat Fermanının ilanına kadar geçen sürede vergiyle ilgili olarak iki önemli ayırım söz konusu olmuştur. Bu vergiler şer'i vergiler ve örfi vergilerdir. Fakat bu şer'i ve örfi vergilerin sayısı kendi içerisinde çok çeşitlidir.¹

Tanzimat öncesinde vergiler "liva" düzeyinde belirlenmekte, bu miktar livaya bağlı kazalar arasında paylaştırılmaktaydı. Kaza müdürü ve meclis üyeleri bu vergi miktarını köy ve kasaba merkezinde mukim haneler arasında herkesin ödeyebileceği miktara göre paylaştırarak bir defter halinde kaza merkezine göndermekte, bu şekilde herkesin ödeyeceği vergi yükü tespit edilmekteydi.

Ancak bu vergilendirme sisteminde sabit kriterler mevcut değildi. Dolayısıyla vergi oranları bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebiliyor ve çoğu zaman vergilendirmede adaletsizlikler ortaya çıkabiliyordu.

Tanzimatla birlikte vergi ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Tekalif-i şer'iye adı altına çok çeşitli oranlarda alınan vergiler kaldırılarak yerine zirai ürünlerden onda bir oranında alınan "öşür", koyun keçi gibi hayvanlardan alına "ağnam resmi" ve gayrimüslimlerden alınan "cizye" vergisi alınması kabul edilmiştir. Aynı şekilde tekalif-i örfiye adı altında pek çok türü ve tahsil şekli olan vergiler de birleştirilerek "virgü" adı altında tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.²

Bu amaca yönelik Tanzimatın ilk yıllarında hanelerin gelir ve servetlerini tespit etmeye yönelik bir tahrir çalışması başlatılmıştır. Ancak yapılan ilk çalışmada başarı sağlanamamıştır. 1844 yılında ise daha sistemli bir tahrir çalışması yapılmıştır. Tanzimatın uygulandığı bölgelerde gerçekleştirilen bu tahrirler her ne kadar vergi sistemindeki adaletsizliği gidermeye yönelik çalışmalar olsa da bu sayımların sonuçları gerek bölgeler gerekse kişiler arasında son derece adaletsiz olduğunu ortaya

¹ Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1977, s.45-165

² Güran, s.13

koymaktadır.¹ Öncelikle burada Devletin temel amacının kendisi için elzem olan vergiyi belirleyip tahsil etmek olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Temettuat defterlerinde tespit edilen vergi türleri “vergi-i mahsusa”, “öşür” ve “ağnam” vergisidir. Vergi-i mahsusa daha önce tekalif-i örfiye adı altında alınan meslek ve ticari faaliyetlerden alınan vergilerdir. “Öşür” ise tarım ürünlerinden alınan vergidir. Ağnam vergisi de koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlardan alınan vergidir. Tosya Kazası temettuat defterlerinde tespit edilen vergi türleri bunlardır. Vergi-i mahsusada kazanca göre ne kadar bir vergi tespit edildiğine dair defterlerde herhangi bir mevcut değildir. Ancak tarım ürünleri 1/10 oranında vergilendirilmektedir. Yine defterlerde koyun-keçi gibi hayvanlardan hayvanın cinsine ve haneye yıllık getirisine göre belli bir oranda vergi tahsil edildiği tespit edilmiştir.

Temettuat tahrirlerinin genel özellikleri konusuna daha önce değinildiği için yazım usulü ve uygulamaları konusuna burada yer verilmemiştir.

Şimdi burada Tosya Kazası temettuat defterlerine göre kaza genelinde vergi uygulamaları ile ilgili genel bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

4.3.1. Kaza Merkezi Ve Köylere Göre Vergi Miktarı

Vergi çeşitlerine göre kaza merkezinde ve köylerdeki vergi miktarı aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 15. Kaza Merkezinde ve Köylerde Çeşitlerine Göre Vergi Miktarları

	Hane Sayısı	Öşür Vergisi	Ağnam Vergisi	Vergi-i Mahsusa	Toplam Vergi	Aile Başına Düşen Vergi
Köyler	899	15.272,85	971,75	167.439,5	183.684,1	203,8
Mahalleler	1237	23.614,50	64,5	199.260,5	222.939,5	180,2
Toplam	2136	38.887,35	1.036,25	366.700	406.623,6	190,4

Kaza merkezinde mahsup olunan toplam vergi 406.623,60 kuruştur. Bu miktarın 183.684,10 (%45,17) kuruşu köylerden tahsil edilmiş, 222.939,50 (%54,83) kuruşu ise kaza merkezinden tahsil edilmiştir. Vergi hususunda hane sayısı dikkate alındığında kaza merkezinin köylerden daha fazla vergi verdiği görülmektedir.

¹ Tevfik Güran, *Osmanlı Mali İstatistikleri ve Bütçeler (1841-1918)*, Başbakanlık D.İ.E., s.4

Yine toplam verginin büyük kısmını vergi-i mahsusa oluşturmaktadır. Hesaplanan vergi-i mahsusa miktarı 366.700 (%90,18) kuruştur. Bu miktar kaza genelinde hane reislerinin zirai faaliyetler dışında elde ettikleri kazançlarından alınan vergidir. 366.700 kuruş verginin 167.439,50 (%45,66) köylerden, 199.260,50 (%54,34) kuruşu da kaza merkezinden tahsil edilmiştir. Vergi-i mahsusada da kaza merkezinde köylere göre bir üstünlük söz konusudur.

Vergi diliminde ikinci sırada öşür vergisi gelmektedir. Kaza genelinde tespit edilen öşür vergisi 38.887,35 (%9.56) kuruştur. Bu miktarın 15.272,85 (%39,27) kuruşu köylerden, 23.614,50 (%60,73) kuruşu da kaza merkezinden tahsil edilmiştir.

Ağnam vergisi ise 1.036,25 (%0,25) kuruştur. Bu miktarın 971,75 (%93,78) kuruşu köylerden, 64,50 (%6,22) kuruşu ise kaza merkezinden tahsil edilmiştir.

4.3.2. Mesleklere Göre Vergi Dağılımı

Aşağıdaki tabloda kaza genelinde mevcut bütün meslek guruplarının ödemiş oldukları vergiler çeşitlerine göre verilmektedir.

Tablo 16. Mesleklere Ait Vergi Dağılımı

	MESLEK	HANE SAYISI	AĞNAM VERGİSİ	ÖŞÜR VERGİSİ	VERGİ-İ MAHSUSA	TOPLAM VERGİ	ORTALAMA VERGİ
1	AMELE	245	4,5	1849	28032,5	29886	121,98
2	ARABACI	1	0	0	127	127	127
3	ASKER	38	0	386,5	2723	3109,5	81,83
4	AŞICI	3	0	16,5	332,5	349	116,33
5	ATTAR	4	2	242	1413	1657	414,25
6	BAKKAL	1	0	15	250	265	265
7	BASMACI	1	0	0	31	31	31
8	BEKÇİ	1	0	13	181	194	194
9	BELİRSİZ	262	124,75	6821,5	48974,25	55920,5	213,44
10	BERBER	9		22	767	789	87,67
11	BERCİ	2	0	144	827,5	971,5	485,75
12	BEZCİ	1	0	35	229	264	264
13	BIÇAKÇI	4	0	49	744,5	793,5	198,38
14	BORUCU	4	0	24	684,5	708,5	177,13
15	BOYACI	1	0	0	180	180	180
16	BÖREKÇİ	2		42	630	672	336

Tablo 21. Devamı

17	CERRAH	1	0	24	276	300	300
18	CİRCİ	2	0	10	520	530	265
19	ÇARIKÇI	1	0	25	310	335	335
20	ÇİLİNGİR	4	0	45	476	521	130,25
21	ÇOBAN	22	4	65,5	2164,5	2234	101,55
22	ÇOCUK	43	2,5	686,25	4889	5577,75	129,72
23	ÇUBUKÇU	2	0	24	251,5	275,5	137,75
24	ÇULHA	101	8	936	14297	15241	150,9
25	DEBBAĞ	91	0	1776	18270,5	20046,5	220,29
26	DEĞİRMENCİ	6	0	63,5	989	1052,5	175,42
27	DEMİRCİ	31	0	342	4999	5341	172,29
28	DEŞDİBAN	1	0	0	103,5	103,5	103,5
29	DİKİMCİ	53	0	458	7829,5	8287,5	156,37
30	DUHANCI	5	0	45	827,5	872,5	174,5
31	DÜLGER	8	0	58	1282	1340	167,5
32	EKMEKÇİ	10	0	172	2042,5	2214,5	221,45
33	EMEKLİ	11	27,5	151	1346,5	1525	138,64
34	ERBABI ZİRAAT	203	126	5473,35	46231,5	51830,85	255,32
35	ESKİCİ	14	0	206,5	2704,5	2911	207,93
36	FİRARİ	17	0	53,5	1181,5	1235	72,65
37	GÖNCÜ	2	0	5	180	185	92,5
38	HALLAÇ	1	0	5	174	179	179
39	HAMAL	28	22	432,75	5345,5	5800,25	207,15
40	HAMAMCI	1	0	34	200	234	234
41	HANEDAN	10	0	1424	4059,5	5483,5	548,35
42	HASTA-MUHTAÇ-İHTİYAR	113	1,5	764,75	6958	7724,25	68,36
43	HATİP	1	0	19,5	189,5	209	209
44	HEKİM	1	0	9	96	105	105
45	HELVACI	6	0	116,5	929,5	1046	174,33
46	HİZMETKAR	8	0	39	981	1020	127,5
47	İMAM	44	43	883	4464,25	5390,25	122,51
48	İPLİKÇİ	1	0	2,5	120	122,5	122,5
49	KADIN	1	0	1	92,5	93,5	93,5
50	KAHVECİ	13	0	58,5	1359,5	1418	109,08
51	KALAYCI	9	0	43	1277,5	1320,5	146,72
52	KAPICI	1	0	8	256	264	264
53	KASAP	12	0	207,5	2499,5	2707	225,58
54	KATIRCI	3	0	27,5	514	541,5	180,5
55	KATİP	1	0	1,5	84,5	86	86
56	KEÇECİ	2	0	0	100	100	50
57	KİRACI	22	0	451	4441,5	4892,5	222,39
58	KÖMÜRCÜ	6	0	106,5	854,5	961	160,17
59	KUŞAKÇI	8	0	477	2681,5	3158,5	394,81
60	KUYUMCU	7	0	37	1349,5	1386,5	198,07
61	MANAV	17	15	375	3674,5	4064,5	239,09
62	MUALLİM	2	0	4	154	158	79
63	MUHTAR	6	0	130,5	758,5	889	148,17
64	MUMCU	1	0	8		8	8

Tablo 21. Devamı

65	MUYTAB	23	11	273	3611,5	3895,5	169,37
66	MÜDÜR	1	0	0	99	99	99
67	MÜEZZİN	5	0	57	308	365	73
68	MÜNADİ	1	0	0	70	70	70
69	NALBANT	16	0	196,5	2810,5	3007	187,94
70	ODABAŞ	2	0	15	448	463	231
71	ODUNCU	15	0	88,5	2025,5	2114	140
72	PAPAZ	1	0	10	150	160	160
73	PARÇACI	4	0	277,5	1551,5	1829	457,25
74	PENBECİ	1	0	320	925	1245	1245
75	PİRİNÇÇİ	8	0	1136,5	4012,5	5149	643,63
76	POSTNİŞİN	3	0	36,5	81	117,5	39,17
77	RENÇBER	303	443,25	6112,75	65202,25	71758,25	236,83
78	SAMANCI	1	0	0	20	20	20
79	SARAÇ	2	0	55	330	385	192,5
80	SELLAH	3	0	15	357	372	124
81	SEMERÇİ	9	0	118	1413	1531	170,11
82	SİĞIRTMAÇ	3	0	19	367,5	386,5	128,83
83	SIVACI	1	0	2	0	2	2
84	SİPAHİ	6	0	138,5	1114,5	1253	208,83
85	SOFCU ÇIRAĞI	3	0	7	186	193	64,33
86	ŞERBETÇİ	1	0	5	92	97	97
87	TALEBE	3	0	105	383,5	488,5	162,83
88	TAMİRCİ	1	0	16	330	346	346
89	TAŞÇI	2	0	21,5	492,5	514	257
90	TELLAK	5	0	28	608	636	127,2
91	TERZİ	76	0	1708,25	14814,5	16522,75	217,4
92	TUZCU	1	0	33	226	259	259
93	TÜCCAR	1	0	20	270	290	290
94	TÜRBEDAR	1	0	58	175	233	233
95	TÜTÜNCÜ	2	0	104,5	680	784,5	392,25
96	URGANCI	1	0	10	127,5	137,5	137,5
97	VEFAT	6	0	0	687	687	114,5
98	ZİRAATÇI	93	201,25	1955,75	21818,25	23975,25	257,8
	TOPLAM	2136	1036,25	38887,85	366700	406623,6	190,37

Yukarıdaki tabloda kaza genelinde hane reislerinin mesleklerine göre ödemekle yükümlü oldukları ağnam vergisi, öşür vergisi ve vergi-i mahsusa miktarları verilmiştir. Toplam 406.624,6 kuruş vergi içerisinde en fazla vergiyi 71.158,25 (%17,65) kuruşla rençberlikle meşgul olanlar vermektedir. İkinci sırada mesleği beyan edilmeyenler gelmektedir. Bu kimselerin ödediği toplam vergi 55.920,5 (%13,75) kuruştur. Erbab-ı ziraatten olanlar 51.830,85 (12,74) kuruş, mesleği amelelik olanlar 29.886 (%7,34) kuruş, ziraatçi olanlar 23.975,23 (%5,89) kuruş vergi vermektedirler.

Vergide en altta ise sıvacı, mumcu, samancı, basmacı, münadi gibi meslekler

gelmektedir. Bu mesleklerin ödedikleri vergi 50 kuruşun altındadır.

Yine mesleklerin ortalama ödedikleri vergi miktarına göre ilk sırada gelen meslek penbeciliktir. Ortalama vergisi 1.245 kuruştur. 643 kuruşla ikinci sırada pirinççilik, üçüncü sırada ise 548 kuruşla hanedan olarak nitelenen kimseler gelmektedir.

Ödenen vergi ortalamasına göre yine tabloda en sonda sıvacı, basmacı, mumcu gibi meslekler yer almaktadır.

4.3.3. Faaliyet Kollarına Göre Ödenen Vergiler

Yine gelirler kısmında olduğu gibi vergiler bölümünde de sektörlere göre tahsil edilen vergiler ve çeşitleri tabloda verilmiştir.

Tablo 17. Faaliyet Alanlarına Göre Vergi Miktarları

FAALİYET KOLLARI	ADET	TOPLAM VERGİ	%	VERGİ-İ MAHSUSA	%	ÖŞÜR VERGİSİ	%	AĞNAM VERGİSİ	%	ORTALAMA VERGİ
ZİRAİ FAALİYETLER	621	152456,9	37,5	137693,5	37,5	13992,9	36	770,5	74,4	245,5
TASNİF DIŞI	470	79085,5	19,4	68827,8	18,8	10101,5	26	156,3	15,1	168,3
MAL ÜRETEENLER	307	57249,5	14,1	52668	14,4	4562,5	11,7	19	1,8	186,5
HİZMET ÜRETEENLER	236	41331,3	10,2	38228	10,4	3103,3	8,0	0	0	175,1
FİZİKİ İŞGÜCÜ GER. MES.	306	39326,8	9,7	36891	10,1	2405,3	6,2	30,5	2,9	128,5
TİCARETLE UĞRAŞANLAR	87	24479,5	6	21430	5,8	3032,5	7,8	17	1,6	281,4
KAMU GÖREVLİLERİ	109	12694,8	3,1	10961,8	3	1690	4,3	43	4,1	116,5
TOPLAM	2136	406.624,1	100	366700	100	38887,9	100	1036,3	100	190,4

4.3.3.1. Zirai Faaliyetlerle Meşgul Olanlar

Meslek gurupları içerisinde zirai faaliyetlerle meşgul olanlar toplam 621 hanedir. Ortalama ödedikleri vergi 245,5 kuruştur. 152.456,9 kuruşla toplam vergi içerisinde %37,5'lik bir paya sahiptirler. Vergi-i mahsusa olarak ödedikleri vergi 137.693,5 kuruştur. Öşür vergisi 13.992,9 kuruş, ağnam vergisi ise 770,5 kuruştur.

4.3.3.2.Üretim Yapanlar

Üretim yapan mesleklerin toplam ödemiş oldukları toplam vergi miktarı 57.249,5 (%14,1) kuruştur. Bu rakamın 52.668 kuruşu vergi-i mahsusa, 4.652,5 kuruşu öşür vergisi ve 19 kuruşu ise ağnam vergisidir. Ortalama vergileri ise 186,5 kuruştur.

4.3.3.3.Hizmet Üretenler

Hizmet sınıfındaki 236 hanenin ödemiş olduğu toplam vergi miktarı 41.331,3 (%10,2) kuruştur. Bu rakamın 38.228 kuruşu vergi-i mahsusa, 3.103,3 kuruşu öşür vergisidir. Bu guruptaki mesleklere ait ağnam vergisi yoktur. Ortalama vergileri ise 175,1 kuruştur.

4.3.3.4.Fiziki İşgücü Gerektiren Meslekler

Fiziki işgücü gerektiren meslekler olarak sınıflandırdığımız meslek gurubu içerisinde yer alan 306 hanenin ödediği toplam vergi 39.326,8 (%9,7) kuruştur. Bu rakam içerisinde 36.891 kuruş vergi-i mahsusa, 2.405,3 kuruş öşür vergisi ve 30,5 kuruş ağnam vergisine aittir. Bu meslek gurubunun ortalama vergisi ise 128,5 kuruştur.

4.3.3.5.Ticaretle Uğraşanlar

Ticari faaliyetlerle meşgul olan 87 hanenin ödemiş olduğu toplam vergi 24.479,5 (%6) kuruştur. Bu rakamın 21.430 kuruşu vergi-i mahsusa, 3.032,5 kuruşu öşür vergisi ve 17 kuruşu da ağnam vergisidir. Bu meslek gurubuna ait ortalama vergi ise 281,4 kuruştur.

4.3.3.6. Kamu Hizmeti Yürütenler

Kamu hizmeti yürüten 109 hanenin toplam vergisi 12.694,8 (%3,1) kuruştur. Bu rakamın 10.961,8 kuruşu vergi-i mahsusa,169 kuruşu öşür vergisi, 43 kuruşu ağnam vergisi olarak tahsil edilmektedir. Bu meslek gurubunu ödemiş olduğu ortalama vergi ise 116,5 kuruştur.

4.3.3.7. Tasnif Dışı Olanlar

Burada herhangi bir geliri bulunmayan hasta, bakıma muhtaç, çalışamayacak kadar ihtiyar olan kimselerden vergi alınmadığını belirtmek yerinde olacaktır. Ancak bu

kişiler mesleği beyan edilmeyen ancak geliri olan ve bundan devlete vergi ödeyen kimselerle beraber bu grupta değerlendirilmiştir.

Tasnif dışı diye nitelendirilen 470 hanenin toplam vergisi 79.088,5 (%19,4) kuruştur. Bu rakamın 68.827,8 kuruşu vergi-i mahsusa, 10.101,5 kuruşu öşür vergisi ve 156,3 kuruşu da ağnam vergisi olarak tahsil edilmiştir.

4.3.4 Vergi Çeşitlerine Göre Alınan Vergi Miktarları

Aşağıdaki tabloda yerleşim birimlerine göre tahsil edilen vergi miktarı, çeşitleri ve toplam vergi içerisindeki payı verilmiştir.

Tablo 18. Vergi Çeşitlerine Göre Köy ve Mahallelerde Vergi Miktarları

SIRA NO	DEFTER NO	KÖY- MAHALLE ADI	HANE SAYISI	TOPLAM VERGİ	VERGİ-İ MAHSUSA	ÖŞÜR VERGİSİ	AĞNAM VERGİSİ	HANE BAŞINA DÜŞEN VERGİ	%
1	1185	K.KIZILCA KÖYÜ	4	1901	1782,5	118,5	126,5	475,3	0,47
2	1148	MAHKEME MAH.	26	10764	8804	1960	0	414,0	2,64
3	1150	SEVİNÇÖREN KÖYÜ	14	4070	3723	347	0	290,7	1,00
4	1145	KARGIN KÖYÜ	14	3959	3449	510	34,8	282,8	0,97
5	1197	KÖSEN KÖYÜ	10	2795	2591	204	22	279,5	0,68
6	1159	ÇEPNİ KÖYÜ	24	6628,5	5868	760,5	0	276,2	1,62
7	1161	AHIPIR MAH.	23	6348	5487	861	0	276	1,55
8	1200	B.KIZILCA KÖYÜ	31	8388,3	7888,5	499,8	0	270,6	2,05
9	1168	ODÜSKE KÖYÜ	30	7961,8	7087	874,8	0	265,4	1,95
10	1160	HACIKEMAL MAH.	33	8666,5	7576,5	1090	0	262,6	2,12
11	1144	ERMELİK KÖYÜ	27	6608,5	6107	501,5	57	244,8	1,62
12	1201	ŞARAKMAN KÖYÜ	13	3057,5	2824	233,5		235,2	0,75
13	1188	YAĞCILAR KÖYÜ	31	7155	6773,5	381,5	64,5	230,8	1,75
14	1156	ASPIRAS KÖYÜ	36	8272	7260,5	1011,5	65,5	229,8	2,03
15	1183	BAYAT KÖYÜ	29	6625,3	6115	510,3	10,5	228,5	1,62
16	1205	KARABERK KÖYÜ	22	4973,5	4355,5	618	0	226,1	1,22
17	1151	KINIK KÖYÜ	17	3765	3473	292	0	221,5	0,92
18	1142	BÜYÜK SEKİ KÖYÜ	42	9171,5	8493	678,5	43	218,4	2,25
19	1178	MURAT KÖYÜ	7	1490,3	1278,8	211,5	0	212,9	0,36
20	1170	GÖL KÖYÜ	26	5504	5154,5	349,5	70,5	211,7	1,35
21	1193	KAZGANCİYAN MAH.	32	6756	6054,5	701,5	2	211,1	1,65
22	1184	İLYASBEY MAH.	28	5856,8	5504	352,8	0	209,2	1,43
23	1173	AKTAŞ MAH.	30	6249,5	5591,5	658,0	0	208,3	1,53
24	1158	KARGI MAH.	41	8461	751	946,0	0	206,4	2,07
25	1182	ÇUKUR KÖYÜ	24	4928,5	4687,5	241,0	64,5	205,4	1,21
26	1141	KÜÇÜK SEKİ KÖYÜ	18	3675,3	3444,8	230,5	0	204,2	0,90

Tablo 23. Devamı

27	1165	KIRAN MAH.	25	5023	4490,5	532,5	0	200,9	1,23
28	1190	GÖKÇEÖZ KÖYÜ	34	6830,5	6487	343,5	83	200,9	1,67
29	1181	DİKMEN KÖYÜ	40	7966,6	7396	570,6	16,5	199,2	1,95
30	1172	ÇİFTERLİZADE MAH.	29	5624,5	5317	307,5	0	193,9	1,38
31	1187	A. KAYI KÖYÜ	54	10364	9252,5	1111,5	0	191,9	2,54
32	1189	SULUCA KÖYÜ	14	2680	2353	327	0	191,4	0,66
33	1177	PINARBAŞI MAH.	41	7819	6849,5	969,5	0	190,7	1,91
34	1167	YUKARI KAYI KÖYÜ	28	5320	4851	469	0	190,0	1,30
35	1203	ÇİFTER KÖYÜ	29	5472,5	4897,5	575	12	188,7	1,34
36	1191	HACİPİR MAH.	27	5095	4362	733	0	188,7	1,25
37	1202	CİĞE KÖYÜ	73	13630	12216	1414	0	186,7	3,34
38	1617	YAREKİN KÖYÜ	8	1475,5	1344,0	131,5	42	184,4	0,36
39	1146	DAĞÇATAĞI KÖYÜ	32	5827,5	5522,5	305	102,5	182,1	1,43
40	1164	İBNİSELİM MAH.	65	11760	10630	1130	0	180,9	2,88
41	1162	DERE MAH.	70	12268	10678,0	1590	30,5	175,3	3,00
42	1194	CELAL EFENDİ MAH.	43	7457	6709	748	0	173,4	1,83
43	1176	AŞAĞI VAKIF MAH.	29	4958	4417	541	0	171,0	1,21
44	1171	HOCAIMAT MAH.	85	14484,5	12504	1980,5	10,5	170,4	3,55
45	1163	ÇATMA MAH.	30	5101,0	4581,5	519,5	0	170,0	1,25
46	1154	HOCFAKI MAH.	65	10991,5	10057,5	934,0	11	169,1	2,69
47	1198	RUMİYYE MAH.	39	6560,5	6433,5	127,0	0	168,2	1,61
48	1186	YERKUYU KÖYÜ	54	8958,0	8465,5	492,5	0	165,9	2,19
49	1166	ŞEHREKÜSTÜ MAH.	111	18283,5	16407,5	1876,0	0	164,7	4,48
50	1143	CAMİATİK MAH.	37	5874	5150	724,0	0	158,8	1,44
51	1169	AŞAĞI ŞEYH MAH.	50	7926,5	7142	784,5	0	158,5	1,94
52	1147	EKİNCİK KÖYÜ	49	7741,5	7439	302,5	106,5	158,0	1,90
53	1179	MARUFZADE MAH.	8	1263	1202	61	0	157,9	0,31
54	1174	YUKARI ŞEYH MAH.	44	6834	6017,5	816,5	0	155,3	1,67
55	1195	HACI ÇAKI MAH.	20	3096	2882,5	213,5	0	154,8	0,76
56	1175	DİLKÜŞA MAH.	52	8011	7346	665	0	154,1	1,96
57	1180	MÜSLİMCEDİD MAH.	39	5974,5	5535,5	439	0	153,2	1,46
58	1206	SAPACA KÖYÜ	9	1351,5	1327,5	24	0	150,2	0,33
59	1149	KOCAĞA ÇİFTLİĞİ	7	1020	968,5	51,5	0	145,7	0,25
60	1157	TEKYE CİVARI MAH.	28	4009,5	3653,5	356	0	143,2	0,98
61	1192	HARSAT MAH.	51	7179,5	6682	497,5	0	140,8	1,76
62	1155	ALUÇ KÖYÜ	9	1226,5	1139	87,5	0	136,3	0,30
63	1153	ÇAKIRLAR KÖYÜ	8	1045,5	894	151,5	21	130,7	0,26
64	1204	ŞEMSEDDİN KÖYÜ	7	903,5	796	107,5	29,5	129,1	0,22
65	1196	GÖBENE KÖYÜ	23	2678	2454,5	223,5	0	116,4	0,66
66	1152	DERİNÖZ MAH.	36	4180,3	3680	500,3	10,5	116,1	1,02
67	1199	MANASTIR KÖYÜ	2	115,5	104	11,5	0	57,8	0,03
		TOPLAM	2136	406624,1	366700,0	38887,9	1036,3	190,4	100

Yukarıdaki tablo yerleşim birimlerinde hane başına düşen ortalama vergi miktarına göre hazırlanmıştır. Tabloda hane başına göre en fazla vergi ödeyen yerleşim yeri 475,3 kuruşla 1185 Defter numaralı Küçük Kızılca Köyü'dür. Onu 414 kuruşla Mahkeme Mahallesi, 290,7 kuruşla Sevinçviran Köyü, 282,8 kuruşla Kargın Köyü ve

279,5 kuruşla Kösen Köyü takip etmektedir. Hane başına en az vergi düşen yerleşim yerleri ise şunlardır; 57,8 kuruşla Manastır Köyü, 116,1 kuruşla Derinöz Mahallesi, 116,4 kuruşla Göbene Köyü, 129,1 kuruşla Şemseddin Köyü, 130,7 kuruşla Çakırlar Köyü.

Ortalama kaza genelinde bir hanenin ödemiş olduğu vergi 190,4 kuruştur. 23 tanesi köy 10 tanesi mahalle olmak üzere 33 yerleşim birimi bu ortalamanın üzerindedir. 14 köy ve 20 mahalle olmak üzere 34 yerleşim birimi ise bu ortalamanın altındadır.

Ödenen vergi miktarı olarak yerleşim yerleri sıralandığında ilk sırada 18.283,5 (%4,48) kuruş toplam vergiyle 1166 Defter numaralı Şhreküstü Mahallesi gelmektedir. Onu 14.484,5 (%3,55) kuruşla Hocaimat Mahallesi, 13.630 (%3,34) kuruşla Ciğge Köyü, 12.268 (%3) kuruşla Dere Mahallesi ve 11.760 (%2,88) kuruşla İbniselim Mahallesi izlemektedir. Toplam ödenen vergi miktarına göre ise en sonda yer alan yerleşim yerleri şunlardır: 115,5 (%0,03) kuruşla Manastır köyü, 903,5 (%0,22) kuruşla Şemseddin Köyü, 1020 (%0,25) kuruşla Kocaağa Çiftliği, 1045,5 (%0,26) kuruşla Çakırlar Köyü, 1.226,5 (%0,30) kuruşla Aluç Köyü tabloda en sonda yer alan yerleşim yerleridir.

Toprak ürünlerinden alınan öşür vergisine göre bir sıralama yapıldığında en yüksek öşür vergisi ödeyen yerleşim yerlerini şu şekilde sıralayabiliriz; Hocaimat Mahallesi 1.980 kuruş, Mahkeme Mahallesi 1.960 kuruş, Şhreküstü Mahallesi 1.876 kuruş, Dere Mahallesi 1.590 kuruş ve Ciğge Köyü 1.414 kuruştur. En az öşür vergisi veren yerleşim yerleri ise; Manastır Köyü 11,5 kuruş, Sapaca Köyü 24 kuruş, Kocaağa Çiftliği 51,5 kuruş, Marufzade Mahallesi 61 kuruş ve Aluç Köyü 87,5 kuruştur.

Son olarak kaza genelinde hane düzeyinde 190,4 kuruş vergiyi esas alarak yapılan hesaplamada bu ortalamanın üzerinde vergi ödeyen hane sayısının 915 olduğu tespit edilmiştir. Bu hanelerin 455'i kaza merkezinde, 460'ı da köylerde ikamet etmektedir. 1.221 hanenin ödediği vergi de 190,4 kuruşun altındadır. 1.221 hanenin 782'si kaza merkezinde, 439 hanesi de köylerde ikamet etmektedir. Kaza merkezinde 40 hane köylerde ise 37 hane olmak üzere toplam 77 hanenin de hiç vergi vermediği görülmektedir.

SONUÇ

Tosya Kazası Temettuat Defterlerini esas alarak bölgenin sosyo-ekonomik yapısının incelendiği bu çalışmanın sonuçlarını aşağıdaki gibi belirtmek mümkündür.

1844 yılında Tosya Kazası Ankara Vilayeti Kengiri Kaymakamlığına bağlı bir kazadır. Dönemin idari yapılanması gereği kazanın bugünkü modern manada yöneticiliği Tosya Kazası Müdürlüğüne yapılmaktadır. Mahalle ve köylerin yönetimi ise muhtarlar tarafından sağlanmaktadır. Muhtarlık kurumu o dönemde yeni yeni şekillenmeye başlamasına rağmen kazada 13 adet muhtar tespit edilmiştir.

Kaza 36 köy, 30 mahalle ve 1 çiftlikten müteşekkil olup kaza genelinde toplam 2136 hane mevcuttur. Tahmini nüfusu 10.500–11.000 civarındadır. Nüfusun yaklaşık %58'lik kısmı kaza merkezinde ikamet etmektedir. Kazanın tek gayrimüslim mahallesi 39 haneden oluşan 1198 defter numaralı Rumiyye Mahallesi'dir ve tahmini nüfusu 200 civarındadır. Kazaya bağlı Kayı, Kınık, Bayat, Avşar, Çepni, Gökomuz gibi köy isimleri dikkate alındığında Tosya ve havalisinin Türkmenler tarafından iskan edildiği anlaşılmaktadır. Hane reislerinin isimlerine bakıldığında Mehmet, Ahmet, Muhammet, Mustafa, Mahmut gibi isimler çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Defterlerde hane reislerinin mesleklerine dair 122 farklı beyan mevcuttur. Bunlardan 89 adeti hane reislerinin mesleğini bildirmekte iken diğer beyanlar hane reisinin mesleği dışında halihazırda durumunu beyan eden ifadelerdir. Köylerdeki meslekler tarım ve hayvancılık ağırlıklı zirai faaliyetlerdir. Bunun yanında zirai faaliyetlere iş gücünü sağlamaya yönelik mesleklere de rastlanmaktadır. Kaza merkezinde daha çok mal üretimi yapan, hizmet üreten ve ticari faaliyetlerle ilgili meslekler yoğunluk arz etmektedir. 2136 hanenin 262 tanesinde meslek beyan edilmemiştir. 113 hane ise hasta, yardıma muhtaç ve ihtiyar olup herhangi bir geliri olmayan kimselerdir. 43 hanede çocuklar hane reisi olarak yazılmıştır. 17 hane reisi ise firaridir. Yine 40 hane reisi çalışmak amacıyla İstanbul'da bulunmaktadır. Kaza genelinde meslek çeşitliliğinin farklı oluşu o günkü imkanlarla gerek iş gücü gerekse üretim açısından kazanın kendi ihtiyacını giderebilecek seviyede olduğunu göstermektedir.

Kaza genelindeki toplam tarım alanı 8.853 dönümdür. Bu arazinin 5.567 (%63) dönümü mezru (ekilen) alan 3.285 (%37) dönümü de gayrı mezru (ekilmeyen) olarak

nitelenen nadasa bırakılmış arazilerden müteşekkildir. 5.567 dönüm arazinin %58,50'sinde hububat tarımı yapılmaktadır. Toplam 3251,5 dönüm arazide buğday, arpa gibi ürünlerin tarımı, 900 dönümlük bir alanda da çeltik tarımı yapılmaktadır. 1415,5 dönüm ise bağ, bahçe ve bostan olarak nitelenen, sebze, meyve ve üzüm yetiştirilen bağlara aittir. Kaza genelinde hane başına düşen ekili arazi 2,6 dönüm toplam tarım arazisi ise 4,14 dönümdür.

Kazada mevcut hayvan sayısı 7.915'tir. Küçükbaş hayvan sayısı 4152 (%51)dir. Büyükbaş hayvan sayısı 1307 (%17), binek ve yük hayvanı sayısı 1150 (%15), çift öküzü sayısı ise 1306 (%17)dir. Kaza genelinde genel olarak hayvancılığın yaygın bir faaliyet olduğu söylenebilir.

Kazanın gelirleri toplamı 904.705,6 kuruştur. Hane başına düşen gelir miktarı ise 423,55 kuruştur. 2.136 hane içerisinde 423,5 kuruş gelir ortalamasının üzerindeki hane sayısı 917'dir(%42,93). 1219(%57,07) hane ise bu ortalamanın altındadır. 106 hanenin hiçbir geliri yoktur. Kaza genelinde tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirler toplamı 358.335,8 kuruş, hayvancılıktan elde edilen gelirler toplamı 27.071 kuruş, kira gelirleri toplamı da 4.860 kuruştur.

Defterlerde tespit edilen vergi çeşitleri; toprak ürünlerinden alınan öşür vergisi, koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlardan alınan ağnam vergisi ve diğer ticari kazançlardan alınan vergi-i mahsusadır. Kazada tespit edilen vergi miktarı ise 406.624,6 kuruştur. Hane başına düşen vergi 190,37 kuruştur. Bu miktarın 366.700 kuruşu vergi-i mahsusa, 38.887,9 kuruşu öşür, 1.036,3 kuruşu da ağnam vergisidir. Kaza genelinde hane düzeyinde 190,4 kuruş vergiyi esas alarak yapılan hesaplamada bu ortalamanın üzerinde vergi ödeyen hane sayısının 915 olduğu tespit edilmiştir. Bu hanelerin 455'i kaza merkezinde, 460'ı da köylerde ikamet etmektedir. 1.221 hanenin ödediği vergi de 190,4 kuruşun altındadır. 1.221 hanenin 782'si kaza merkezinde, 439 hanesi de köylerde ikamet etmektedir. Kaza merkezinde 40 hane köylerde ise 37 hane olmak üzere toplam 77 hanenin de hiç vergi vermediği görülmektedir.

Tosya Kazası hakkında 1844- 1845 yılı Temettuat Defterlerine göre yapılan bu çalışma belirli bir zaman dilimine ait olsa da bölgenin iktisadi ve sosyal durumunu yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

AKSUN, Z. N.(1994), *Osmanlı Tarihi*, C.3, Ötüken Yayınları, İstanbul

AKYILDIZ, A., *DİA*, “Muhtar”,c.31, s.51

ARSLAN, E.(2005), “1903 Yılı Kastamonu Vilayet Salnamesinde Kastamonu”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara

ARSLAN, Ö. F.(2006), “Temettuat Defterlerine Göre (1844-1845) Havza'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE, Ankara

BOA, (1995),*BOA Katalogları Rehberi*, BOA Yayınları, No:26, Ankara, s.290

BOA, ML.VRD.TMT. 1141 – ML.VRD.TMT. 1206 arasındaki tüm temettuat defterleri ve ML.VRD.TMT. 16171 no.lu temettuat defteri

ÇADIRCI, M.(2007), *Tanzimat Sürecinde Türkiye:Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, İstanbul

DANIŞMAN, Z.(1966), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.12,Danışman Yayınları, İstanbul

DAVİSON, R. H.(2005), *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876*, Çev: Osman Akınbay, Agora Kitaplığı, İstanbul.

DEMİREL, Ö. (2002), "Osmanlı Esnafı (1750-1850)", *Türkler Ansiklopedisi*, C.14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

DEVELLİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*,Aydın Kitabevi, Ankara 1993, s.362

ERYILMAZ, B.(1992), *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul

GÜLER, İ.(2000), “18. yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları ve Sorunları Üzerine Gözlemler”, *Muğla Üniv. SBE Dergisi*, sayı:2, Muğla

- GÜRAN, T.(2003), *Osmanlı Mali İstatistikleri ve Bütçeler (1841-1918)*, Başbakanlık D.İ.E., Ankara
- _____ (1989), *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler Ve Hazine Hesapları 1841-1861*, Eren Yayınları, Ankara
- _____ (1998), “Osmanlı Tarım Ekonomisi”, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayınları, İstanbul
- _____ (1998),“Zirai Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839-1976”, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayınları, İstanbul
- H. 1286 (1869)Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*
- H. 1296 (1879) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*
- H. 1321 (1903) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*
- HAMMER, B.J.(1992),*Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev: Mehmet Ata, C.9, Üçdal Neşriyat, İstanbul
- İNALCIK, H.(1993), “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğunda Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul
- _____ (1993), “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, *Osmanlı İmparatorluğunda Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul
- KANAR M.(2003), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Derin yayınları, İstanbul
- KARAL, E. Z. (1943), *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı*, T.C. Baş Vekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1943, s.20
- _____ (1988),*Osmanlı Tarihi-Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.5, 5. Baskı, Ankara
- KARPAT, K. H.(2003), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev: Bahar Tırnakçı,Tarih Vakfı Yurt Yayınları.,İstanbul
- KAZICI, Z. (1977), *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, Şamil Yayınevi, İstanbul.

- KIZILKAN, A.Ö.(2008), “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı 20.
- KOMİSYON, (1985), *Yeni Türk Ansiklopedisi*, “Tanzimat Md.”, C.10, Ötüken Yayınları, İstanbul
- KÜTÜKOĞLU, M. S.(1995), “Temettuat Tahrirleri”, *Belleten*, Cilt: LIX, Sayı:225, Ankara.
- LANGLOİS V., SEİGNOBOS,(1937), *Tarih Tetkiklerine Giriş*, Çev:Galip Ataç, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ÖNCEL, M.,KUMRULU, A., ÇAĞAN, N.(2005), *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara
- ÖZTÜRK, S.(2003), “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı:1, c.1,İstanbul.
- ÖZTÜRK, S.(2000), “Temettuat Tahrirleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4-5, Altın Matbaası, İstanbul.
- PAKALIN, M.Z.(1972), *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., C.2, İstanbul.
- PAMUK, Ş.(2005), “Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914”, İletişim Yayınları, İstanbul
- SERİN, M.(1998), “Osmanlı Arşivlerinde Bulunan Temettuat Defterleri”, *1.Milli Arşiv Şurası*, Ankara.
- SEVİM, A., YÜCEL, Y.(1992), *Türkiye Tarihi – Osmanlı Dönemi (1730-1861)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- SOYSAL, İsmail,(2000) “Fransız Devriminin Osmanlı İmparatorluğundaki Yankıları”,*Yeni Türkiye Dergisi*, S.31, Ankara.
- STANFORD, S.(1982), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye - Gaziler İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü 1280-1808*, Çev: Mehmet Harmancı, e Yayınları, İstanbul

SÜREL, S.(2001), H.1211-1217(M.1796-1802) Tarihli Şer'i Siciline Göre Tosya'nın Sosyo-Ekonomik ve İdari Yapısı", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniv., SBE, Ankara

YILDIZ, H.D.(1989), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.11, Çağ Yayınları, İstanbul

YILMAZ, D. (2004),*Osmanlı'nın Son Yüzyılı Cumhuriyete Giden Yol*, Çizgi Kitabevi, II. baskı, Konya.

5 4
1185 NO.LU DEFTERİN SON SAYFASI

BASBAKANLIK
OS. V. 11
ARŞİV

ML.VRD.TMT.d.01185

EK – 2 1185 NO.LU DEFTERİN TRANSKRİPSİYONU

Sayfa. 2

bende

Ankara Eyaletinin havi olduğu kazalardan Kengırı Kaimakamlığı dahilinde kain Tosya Kazası karyelerinden Küçük Kızılca Garyesinde mukim ahali-i islamın emlak ve arazi ve temettâtlarının mikdarını mübîn defteridir.

Erbab-ı ziraat

Hane Numara sene-i sabıkada vergisi a'şar ve rüsum olarak sene-i sabıkada vermiş olduğu

<i>1</i>	<i>552</i>	<i>şair yarım</i>	<i>alaca yarım</i>	<i>hunta yarım</i>
		<i>2/2</i>	<i>2/2</i>	<i>6/9</i>
		<i>maktu' suretle vermiş olduğu</i>		<i>13</i>
		<i>bedel-i öşr-ü bağ</i>		<i>1</i>
		<i>aded-i ağnam</i>		<i>44</i>
				<i>58</i>

Mahalle-i mezbur seknesinden Karatavuk oğlu İsmailin emlak ve arazi ve temettuatı

	<i>mezru ekin tarla dönüm 7</i>		<i>gayri mezru ekin tarla dönüm</i>	<i>camuş öküzü çift</i>	<i>karasığır öküzü çift</i>
<i>hasılayı senevisi</i>	40		1	1	1
<i>öşür tenzil</i>	4				
	?(36)		<i>sağman karasığır ineği</i>	<i>kısır inek</i>	<i>kısır camuş inek</i>
			<i>ra's 1</i>	<i>ra's 1</i>	<i>ra's 1</i>
	<i>bağ dönüm 0,5</i>		<i>hasılayı senevisi 15</i>		
<i>hasılayı senevisi</i>	10				
<i>öşür tenzil</i>	1		<i>döllü merkep</i>	<i>erkek katır</i>	<i>dişi oğlak</i>
	9		<i>ra's 1</i>	<i>ra's 1</i>	<i>ra's 20</i>
			<i>hasılayı senevisi 15</i>		
	<i>dişi kıl keçi</i>		<i>dişi tiftik keçi</i>		<i>erkek oğlak</i>
	<i>ra's 20</i>		<i>ra's 10</i>		<i>ra's 10</i>
	<i>hasılayı senevisi 80</i>		<i>hasılayı senevisi 60</i>		
	<i>erkek kıl keçi</i>		<i>erkek tiftik keçi</i>		
	<i>ra's 20</i>		<i>ra's 30</i>		
	<i>hasılayı senevisi 40</i>		<i>hasılayı senevisi 90</i>		
	<i>kazayı mezburdan şeyh Ahmet efendinin tarlasını çeltik zer'ıyla nısf hissese</i>				324
	<i>kazayı mezburdan Çilkadioğlunun tarlasını çeltik zer'ıyla nısf hissese</i>				162
	<i>mecmuundan tahminen bir senede temettuatı</i>				
	831				
	725	<i>bazen amelelik vesaire temettuatı</i>			
	1556				

der Aliye'de

Hane Numara - sene-i sabıkada vergisi-a'şar ve rüsum olarak sene-i sabıkada vermiş olduğu

2	392	şair yarım	alaca yarım	hınta yarım	çeltik yarım
	10/10		4/4	3/4,5	4/12
				maktu' suretle vermiş olduğu	29,5
				<u>bedel-i öşr-ü bağ</u>	5
					34,5

Mahalle-i mezbur sekenesinden Hacıoğlu Hasanın emlak ve arazi ve temettuatı

	mezru ekin tarla dönüm 3		gayri mezru ekin tarla dönüm		sağman karasığır ineği
hasılayı senevisi	175		1		ra's 1
öşür tenzil	17,5				hasılayı senevisi 15
	158,5		döllü merkep		
			ra's 1		
	bağ dönüm 1		hasılayı senevisi 15		
hasılayı senevisi	50				
öşür tenzil	5		kısır inek		
	45		ra's 1		
	mezru çeltik tarla dönüm 1				
hasılayı senevisi	120				
öşür tenzil	12				
	108				
kazayı mezburdan Vanizade İsmailin tarlasını çeltik zeriyle hissesi					108
	mecmuundan tahminen bir senede temettuatı				
	449,5				
	575		amelelik ve ticaretinden temettuatı		
	1024				

Asker tekaudu

Hane Numara sene-i sabıkada vergisi a'şar ve rüsum olarak sene-i sabıkada vermiş olduğu

4	332,5	şair yarım	alaca yarım	hınta yarım	
		15,5/15,5	14/14	14/21	
		maktu' suretle vermiş olduğu		50,5	
		<u>aded-i ağnam</u>		<u>27,5</u>	
					78

Mahalle-i mezbur seknesinden Sağıroğlu İbrahim'in emlak ve arazi ve temettuatı

tekaudu babasından mezru tarla dönüm 8	gayri mezru ekin tarla dönüm	camuş öküzü çift	esb ra's
hasılayı senevisi	505	2	1	1
öşür tenzil	15,5			
	454,5	döllü merkep	dişi ganem	erkek ganem
		ra's 1	ra's 9	ra's 1
erkek kuzu		hasılayı senevisi 15	hasılayı senevisi 45	hasılayı senevisi 2
ra's 2		sağman karasığır ineği		
	dişi tiftik keçi	ra's 2	dişi tiftik keçi	dişi oğlak
dişi kuzu	ra's 4	hasılayı senevisi 30	ra's 10	ra's 3
ra's 2	hasılayı senevisi 24		hasılayı senevisi 60	
				erkek oğlak
	erkek kıl keçi	dişi kıl keçi	erkek tiftik keçi	ra's 5
	ra's 10	ra's 10	ra's 6	
	hasılayı senevisi 20	hasılayı senevisi 40	hasılayı senevisi 18	
kazayı mezburdan Çilkadioğlunun tarlasını çeltik zeriyla hissesi				108
..... Deli Ahmedin tarlasını hınta zeriyla hissesi				40,5
tekaudu mergumun garındaşı ile müşterek hasılayı senevisi				327,5
tekaud maaşı ... Senede temettuatı				480
				957
mecmuundan tahminen bir senede temettuatı				
				1662,5

Sayfa. 4

yekunu temettuati

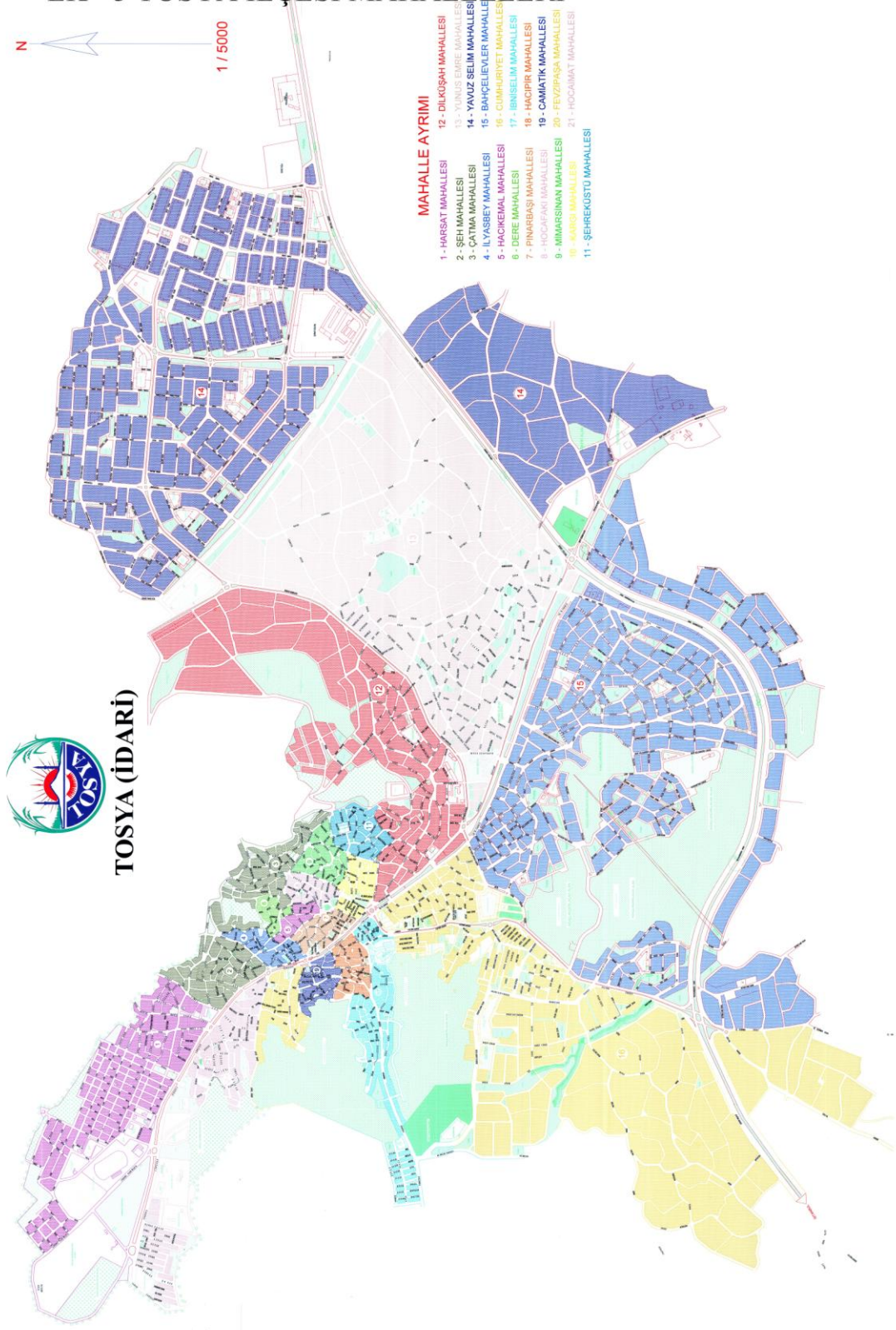
4991

yekunu vergisi

1783,5

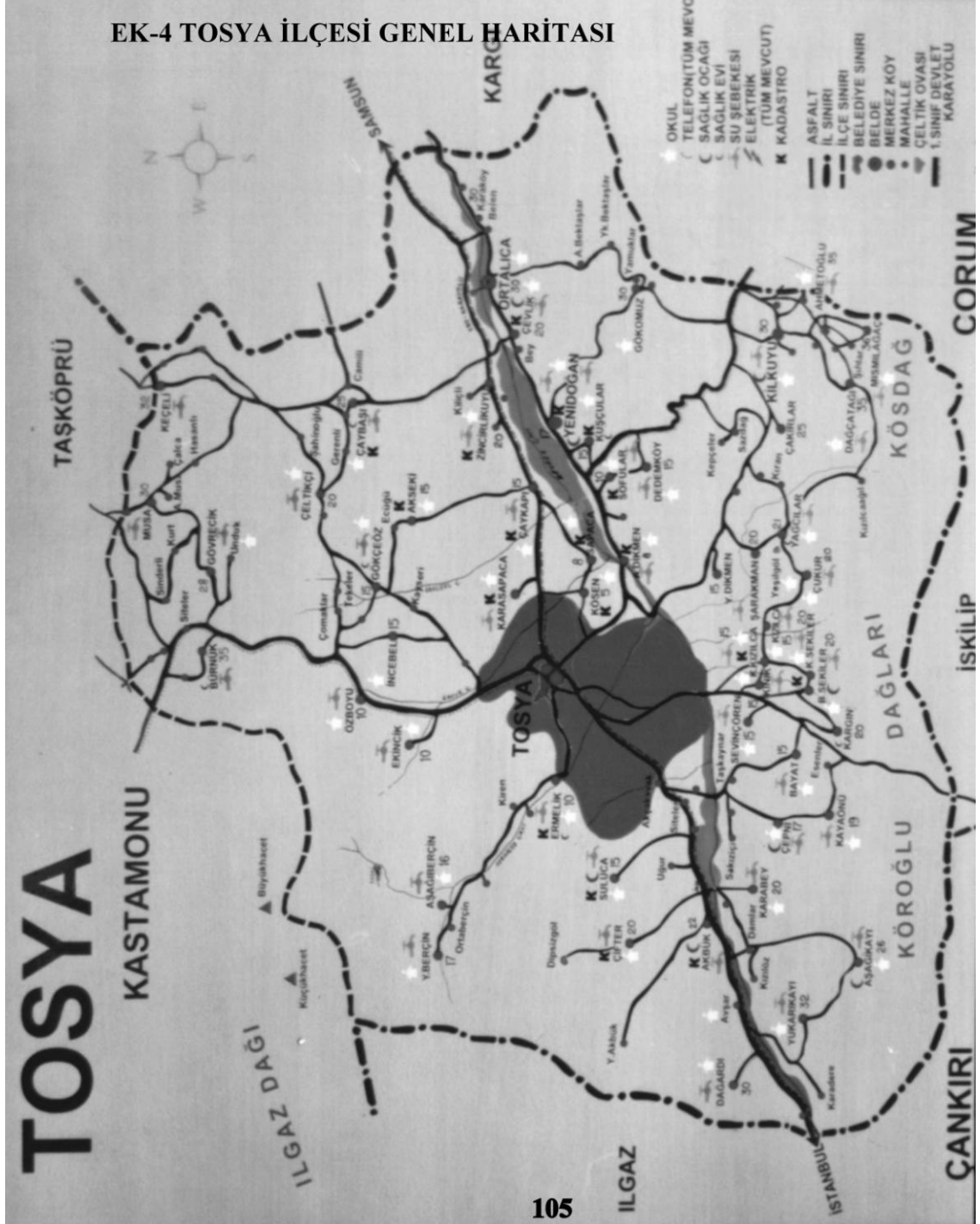
EK - 3 TOSYA İLÇESİ MAHALLERİNİ GÖSTERİR GÜNCEL HARİTA ¹

EK - 3 TOSYA İLÇESİ MAHALLELERİ

¹ Tosya Belediye Başkanlığı

EK – 4 TOSYA İLÇESİ GENEL İDARİ HARİTASI

ÖZGEÇMİŞ

Hamdi DİLSİZ, 25.11.1980 tarihinde Kastamonu'nun Tosya İlçesi'nde dünyaya geldi. İlkokulu Tosya Yazıçam İlkokulu'nda 1991 yılında tamamladı. 1991 yılında Tosya İmam – Hatip Ortaokuluna başladı. 1997 yılında Tosya İmam – Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 1998 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine kayıt yaptırdı ve buradan 2002 yılında mezun oldu.

2004 yılında Ankara MEBS Okulu'nda 295. dönem olarak askerlik görevini tamamladı. Aynı yıl Kastamonu'nun Tosya İlçesi'nde imam – hatip olarak göreve başlayan Hamdi DİLSİZ, 2007 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne kayıt yaptırdı.

Halen Sakarya İli Kaynarca İlçesi'nde imam – hatip olarak görev yapmakta olan Hamdi DİLSİZ, evli ve iki çocuk babasıdır.

Hamdi DİLSİZ, İngilizce ve Arapça bilmektedir.